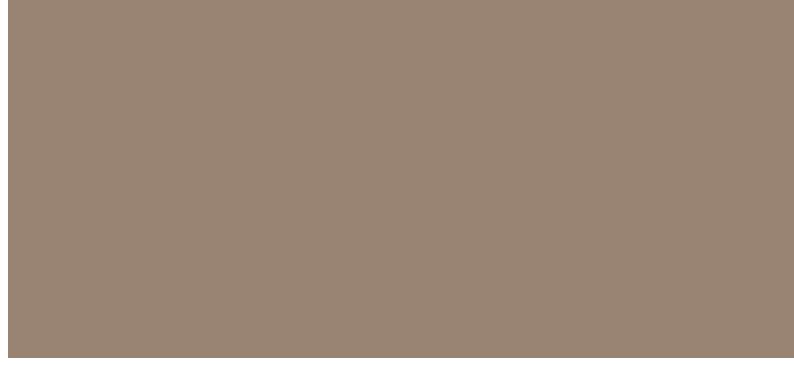

TAGEM
AR-GE & İNOVASYON

**TARIMSAL DIŞ TİCARET
SEKTÖR POLİTİKA BELGESİ
2021-2025**

TAGEM
AR-GE & İNOVASYON

T.C.
TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI
TARIMSAL ARAŞTIRMALAR VE POLİTİKALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

**TARIMSAL DIŞ TİCARET
SEKTÖR POLİTİKA BELGESİ
2021-2025**

İÇİNDEKİLER

TABLolar DİZİNİ	v
ŞEKİLLER DİZİNİ	v
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
HAZIRLAYANLAR	ix
YÖNETİCİ ÖZETİ	xiii
1. GİRİŞ	3
2. MEVCUT DURUM DEĞERLENDİRMESİ	7
2.1. Temel Göstergelerle Tarımsal Dış Ticaret	7
2.1.1. Dünyada Tarımsal Dış Ticaret	7
2.1.1.1. İhracat	7
2.1.1.2. İthalat	10
2.1.1.3. Dış Ticaret Dengesi	11
2.1.2. Türkiye'de Tarımsal Dış Ticaret	12
2.1.2.1. İhracat	12
2.1.2.2. İthalat	15
2.1.2.3. Dış Ticaret Dengesi	18
2.2. Türkiye'de Tarımsal Dış Ticaretin Yapısı	23
2.2.1. Alt Sektörler Bazında Durum / Maliyet Değerlendirmesi	23
2.2.2. Finansman Yapısı	30
2.2.3. Altyapı	30
2.2.4. Rekabet Gücü	30
2.3. Kamu ve STK'ların Rolü	32
2.3.1. Kurumsal Çerçeve	32
2.3.2. Yasal Çerçeve	32
2.3.3. Uluslararası Entegrasyon	33
2.3.4. Kalite, Standardizasyon ve Sertifikasyon	35
2.3.5. Denetim	36
2.3.6. Dış Ticaret Destekleri ve Uygulamalar	37
2.3.7. Örgütlenme Durumu	38

3. TARIMSAL DIŞ TİCARETTE SORUNLAR	41
3.1. İhracatta Karşılaşılan Sorunlar	41
3.1.1. Üretim Kaynaklı Sorunlar	41
3.1.2. Rekabet	41
3.1.3. İhracatın İthalata Bağımlılığı	41
3.2. İthalatta Karşılaşılan Sorunlar	42
3.2.1. Döviz Kurlarındaki Dalgalanmalar	42
3.2.2. Tarifeler ve Tarife Dışı Engeller	42
4. 2021-2025 DÖNEMİ PROJEKSİYONLARI	47
5. SEKTÖRE YÖNELİK POLİTİKALAR	51
5.1. Mevcut Politikaların Değerlendirilmesi	51
5.2. Uzun Dönemli Gelişme Eğilimleri	52
5.3. 2021-2025 Dönemi Politika Önerileri	53
6. KAYNAKLAR	65

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Armonize Sistem Sınıflamasında Tarım Sektörü Fasılları	4
Tablo 2. Fasıllara Göre Dünya Tarımsal İhracat (Milyon Dolar)	9
Tablo 3. Fasıllara Göre Dünya Tarımsal İthalat (Milyon Dolar)	10
Tablo 4. Dünya Tarımsal Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)	12
Tablo 5. Fasıllar Bazında Türkiye Tarımsal İhracatı (Milyon Dolar)	14
Tablo 6. Fasıllar Bazında Türkiye Tarımsal İthalatı (Milyon Dolar)	17
Tablo 7. Türkiye Tarımsal Dış Ticaret Hacmi, Denge ve İİKO (Milyon Dolar)	18
Tablo 8. Fasıllar bazında RCA Eğilimleri	31
Tablo 9. 2021-2025 Dönemi Tarımsal Dış Ticaret Projeksiyonu (Milyon Dolar)	47
Tablo 10. Tarımsal Dış Ticaret Sektörü Sorun Alanları ve Eylem Planları	55

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Fasıllara Göre Dünya Tarımsal İhracatı (Milyon Dolar)	8
Şekil 2. Dünya Tarımsal Dış Ticaret Hacmi, Denge (Milyon Dolar)	11
Şekil 3. Türkiye Tarım ve Toplam İhracat Değerleri (Milyon Dolar)	13
Şekil 4. Türkiye Tarım İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı (%)	13
Şekil 5. Türkiye Tarım ve Toplam İthalat Değerleri (Milyon Dolar)	15
Şekil 6. Türkiye Tarım İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı(%)	16
Şekil 7. Genel ve Gıda, İçecek ve Tütün Dış Ticaret Hadleri	19

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
AoS	Korunma Önlemleri Anlaşması
BM	Birleşmiş Milletler
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CN	Kombine Nomanklatür
DFİF	Destekleme Fiyat İstikrar Fonu
DİR	Dâhilde İşleme Rejimi
ECA	İhracat Kredi Kuruluşları
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
FAO	Gıda ve Tarım Örgütü
GATT	Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	Gümrük Birliği
GTİP	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
HS	Armonize Sistem
IPPC	Uluslararası Bitki Koruma Sözleşmesi
ISIC	Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması
İİKO	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
KDV	Katma Değer Vergisi
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
KKDF	Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
MERCOSUR	Güney Ortak Pazarı
MRL	Maksimum Kalıntı Limiti
OIE	Dünya Hayvan Sağlığı Teşkilatı
OPD	Ortak Piyasa Düzeni
OTP	Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası
RCA	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi
SCM	Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması
SITC	Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması
SPS	Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması
STA	Serbest Ticaret Antlaşması
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TFA	Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması
TBT	Ticarette Teknik Engeller
TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TTE	Ticarette Teknik Engeller Anlaşması
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

HAZIRLAYANLAR

BAŞKAN

Dr. Hasan GEZGİNÇ Tarım ve Orman Bakanlığı - TAGEM

RAPORTÖR

Dr. O. Sedat SUBAŞI Tarım ve Orman Bakanlığı - TAGEM
Alata Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü

KOORDİNATÖR

Hakan SAÇTI Tarım ve Orman Bakanlığı - TAGEM

Melek AKAY Tarım ve Orman Bakanlığı - TAGEM

KATKI SAĞLAYANLAR (Kurum Alfabetik Sıralama)

Prof. Dr. Cengiz SAYIN	Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü
Birol CELEP	Ege İhracatçı Birlikleri- Kuru Meyve İhracatçıları Birliği
Dr. Osman UYSAL	Malatya Turgut Özal Üniversitesi-Ziraat Fakültesi-Tarım Ekonomisi Bölümü
Hakan GÜNLÜ	T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
İlker ÜNAL	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
Seda ELÇİ	Tarım ve Orman Bakanlığı - ABDGM
Burcu NAMAL	Tarım ve Orman Bakanlığı - ABDGM
Selçuk Tayyip KÖSOĞLU	Tarım ve Orman Bakanlığı - BSÜGM
Dr. Nuran ÇAVDAR	Tarım ve Orman Bakanlığı - BSÜGM
Erdiñ KALE	Tarım ve Orman Bakanlığı - BÜGEM
Pınar Doğan	Tarım ve Orman Bakanlığı - BÜGEM
Ayten Zan Sancak	Tarım ve Orman Bakanlığı - BÜGEM
Süveyla Yılmaz	Tarım ve Orman Bakanlığı - BÜGEM
Muhammet ERBAY	Tarım ve Orman Bakanlığı - BÜGEM
Zeliha YILMAZ	Tarım ve Orman Bakanlığı - BÜGEM
Ayşe KAHVECİ ERDOĞAN	Tarım ve Orman Bakanlığı - Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü

Uğur DEMİRÖZ	Tarım ve Orman Bakanlığı - GKGM
İlker ALTINTAŞ	Tarım ve Orman Bakanlığı - GKGM
Hüseyin YALÇINKAYA	Tarım ve Orman Bakanlığı - GKGM
Alp ARKAÇ	Tarım ve Orman Bakanlığı - GKGM
Alper Savaş NAZLIM	Tarım ve Orman Bakanlığı - GKGM
Naz GÜRGÜR	Tarım ve Orman Bakanlığı - GKGM
Fatih CİHAN	Tarım ve Orman Bakanlığı - GKGM
Erhan DEMİR	Tarım ve Orman Bakanlığı - GKGM
Dr. Ender BURÇAK	Tarım ve Orman Bakanlığı - HAYGEM
Atike Bereket ALTEKİN	Tarım ve Orman Bakanlığı - SGB
Serkan ÖZTAN	Tarım ve Orman Bakanlığı - Strateji Geliştirme Başkanlığı
Dr. Ayşen ALAY VURAL	Tarım ve Orman Bakanlığı - TAGEM- Bahçe Bitkileri Araştırmaları Daire Başkanlığı
Arzu TOPKARA	Tarım ve Orman Bakanlığı - TAGEM-Tarla Bitkileri Araştırmaları Daire Başkanlığı
Selahattin DAL	Tarım ve Orman Bakanlığı - Tarım Eğitim Yayın Dairesi Başkanlığı
Halit DİLBER	Tarım ve Orman Bakanlığı - Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
Elif ARSLAN	Tarım ve Orman Bakanlığı - Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
Mustafa KARAKURT	Tarım ve Orman Bakanlığı - Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
Necmi DÜZGÜN	Tarım ve Orman Bakanlığı - Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
Gökhan ÇENGEL	Tarım ve Orman Bakanlığı - TRGM
Ekinç ERGÜNEŞ	TARMAKBİR-Türk Tarım Alet ve Makinaları İmalatçıları Bir.
İsfendiyar ÜZÜMCÜ	TGDF – Arı Ürünleri İle Sağlıklı Yaşam Platformu
Ülkü TEKELİ	TGDF - Nişasta Sanayicileri Derneği
Melihat ÖZKAN	TGDF - Tüm Gıda Dış Ticaret Derneği
Canan ELİBOLLAR	TGDF- Gıda Bileşenleri ve Geliştiricileri Sanayicileri Derneği
Osman MERAL	TGDF- Kırmızı Et Sanayicileri ve Üreticileri Birliği Derneği
İpek İŞBİTİREN	TGDF-Meyve Suyu Endüstrisi Derneği
Serdar ÖZCAN	TGDF-Şarap Üreticileri Derneği

Elif HAÇKALI TMO Genel Müdürlüğü/Ticaret Dairesi Başkanlığı

Arap DİRİ Türkiye İstatistik Kurumu

Goncagül SARI Türkiye Makarna Sanayicileri Derneği

Burçin ATALAY Türkiye Un Sanayicileri Federasyonu

Hüsnü EGE Türkiye Ziraat Odaları Birliği Başkanlığı

Levent DUMANTEPE Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı

Hakan KAZANCIGİL Ulusal Süt Konseyi

Selçuk AKKAYA Ulusal Süt Konseyi

YÖNETİCİ ÖZETİ

Tarımsal Dış Ticaret Sektör Politika Belgesi 2021-2025, Türkiye gıda ve tarım politikalarının belirlenmesi ve uygulanması kapsamında; ülkemiz tarımsal dış ticaretinin mevcut durumunun, sorun alanlarının ve gelecek eğilimlerinin ortaya konması ve 2021-2025 döneminde izlenecek politikaların belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında, dünya ve Türkiye’de tarım ürünleri dış ticaretinin genel olarak mevcut durum değerlendirmesinin yanı sıra Türkiye’de fasıllar bazında dış ticaretin durumu, kamu ve sivil toplum kuruluşlarının rolü gibi konular ile sektöre yönelik politikalar değerlendirilmiş ve sektörün sorunları ortaya konulmuştur. Çalışma kapsamında 2021-2025 projeksiyonu yapılmış ve ilgili dönem için uygulanabilecek olası politikalar belirlenmeye çalışılmıştır. Süreç kapsamında, hazırlanan Bakanlık taslağı, düzenlenen çalıştay ile sektör temsilcileri ile paylaşılmış ve sektörün görüş, öneri ve değerlendirmeleri alınmıştır.

Dünyada tarımsal dış ticaret hacmi FAO 2020 yılı verilerine göre 2,92 trilyon dolardır. Yaklaşık 4,0 trilyon dolar olan tarımsal üretim değerinin %73,0’ü ülkeler arası dışsattım/dışalım konu olmaktadır. 2020 yılında dünya tarım ürünleri ihracatında 139,6 milyar dolar ve %9,57 payı ile ilk sırayı ABD almaktadır. Diğer önemli tarım ürünleri ihracatçısı ülkeler ise Hollanda, Brezilya, Almanya, Çin, Fransa ve İspanya olarak sıralanmaktadır. Türkiye ise 20,71 milyar dolar ile 23. sırada yer almaktadır. Tarım ürünleri ithalatında 172,46 milyar dolar ve %11,31 payı ile ilk sırayı Çin almaktadır. ABD, Almanya, Hollanda, Japonya, İngiltere, Fransa diğer önemli ithalatçı ülkeler arasındadır. Türkiye ise 16,0 milyar dolar ve %1,05 pay ile ihracatta olduğu gibi ithalatta da 23. sırada yer almaktadır. 2020 yılında ülkemiz tarım ürünleri ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı %12,21, tarım ürünleri ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı %6,93 olarak gerçekleşmiştir.

Dünya tarımsal ürün ihracatında “Etler ve yenilen sakatat, (02)”, “Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler, (08)”, “Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke, (22)”, “Hububat, (10)” ve “Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar(03)” önemli ihracat kalemlerini oluşturmaktadır. Aynı şekilde dünya tarımsal ürün ithalatında “Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler” ile “Etler ve yenilen sakatat” Hububat”, “Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke”, “Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum(12)”, “Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar,” da önemli ithalat kalemlerini oluşturmaktadır.

Tarım ürünleri ihracatı ve ithalatı gerek fasıl gerekse ilgili alt sektörler bazında önemli sorunları da barındırmaktadır. Genel olarak tarım ürünleri ihracatında üretim kaynaklı sorunlar, rekabet ve ihracatın ithalata bağımlılığı temel sorunlar olarak karşımıza çıkmakta iken tarım ürünleri ithalatında döviz kurları / döviz kuru dalgalanmaları ile tarifeler ve tarife dışı engeller karşılaşılan diğer sorun alanlarıdır.

Türkiye tarımsal dış ticareti için yapılan projeksiyonlardan elde edilen sonuçlara göre 2020 yılında 20,7 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracatın 2021 yılı için elde edilen ortalama değerler ile 21,5 milyar dolar ve takip eden yıllardaki artışlar ile 2025 yılında ortalama 25,1 milyar dolar olarak gerçekleşmesi, aynı şekilde 2020 yılında 15,2 milyar dolar olarak gerçekleşen ithalatın 2021 yılı için elde edilen ortalama değerler ile 15,7 milyar dolar ve takip eden yıllardaki artışlar ile 2025 yılında ortalama 18,4 milyar dolar olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

COVID-19 pandemisi sürecinde küresel ticarete tedarik ve lojistik gibi konular da önemli sorunlar yaşanmış, pek çok ülke gıda güvencesini sağlamak adına tarım ürünleri dış ticaretinde farklı politikalar izlemiştir. Bu durum ülkelerin tarım ürünleri dış ticaret politikalarının önemini ortaya koymuştur. Üretim, istihdam, ihracat eksenli büyüme stratejileri çerçevesinde tarımsal dış ticarete yaşanan sorunların çözümlerinin ve önümüzdeki dönemlerde uygulanması gereken politikaların belirlenmesi ve uygulanması dış ticaretin gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır.

01

GİRİŞ

1. GİRİŞ

Türkiye’de gıda ve tarım politikalarının belirlenmesi ve uygulanması kapsamında hazırlanan tarımsal dış ticaret sektör politika belgesi, dış ticarete mevcut durumun, sorun alanlarının ve gelecek eğilimlerinin ortaya konması ve 2021-2025 döneminde izlenecek tarımsal dış ticaret politikalarının ve hayata geçirilecek uygulamaların sektör paydaşlarının katkı ve görüşlerinin alınması yoluyla belirlenmesi amacını taşımaktadır.

Sektördeki mevcut durumu ve gelecek eğilimlerini en doğru biçimde ortaya koymak üzere tarımsal dış ticaret istatistiklerinden faydalanılmıştır. Tarımsal dış ticaret üç farklı istatistiki sınıflamaya göre şu şekilde tanımlanmaktadır.

1. HS (Armonize Sistem)
2. ISIC (Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması)
3. SITC (Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması)

Küresel bazda ülkelerin dış ticaret istatistiklerini ve bunların uluslararası karşılaştırmalarını sağlamak için geliştirilmiş sınıflamalar ise;

- SITC (Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması): HS kabul edilinceye kadar uluslararası dış ticaret verilerinin karşılaştırmasında ve ulusal düzeyde veri toplanması için kullanılmakta, ancak HS’inin oluşturulmasından sonra önemi azalmıştır.
- HS (Armonize Sistem): Dünya Gümrük Örgütü tarafından geliştirilen, dış ticaret verilerinin karşılaştırılması için kullanılan uluslararası gümrük ürün sınıflamasıdır.
- CN: (Kombine Nomanklatür veya Birleştirilmiş Sınıflandırma): AB ülkelerinin dış ticaret verilerinin toplanması amacı ile kullanılan bir ürün sınıflamasıdır. HS’ den daha fazla detaya sahip olup dönüşüm tablosu mevcuttur.
- GTİP (Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu): CN sınıflamasına bağlı kalınarak geliştirilen ulusal düzeyde dış ticaret ürün sınıflaması olup CN sınıflamasına 4 basamak eklenerek ulusal düzeyde 12 basamaklı GTİP ürün sınıflaması geliştirilmiştir (TÜİK, 2021).

Armonize Sistem sınıflaması gümrük işlemlerinde kullanılan istatistiksel bir sınıflama olup 1981 yılında Gümrük İşbirliği Konseyi tarafından hazırlanmıştır. Birleşmiş Milletler (BM)’in yaptığı bir araştırmaya göre 104 ülke ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bu sistemi kullanmaktadır. Uluslararası ticarete konu eşyaların, eşya ve ekonomik değer sınıflama indeksi olan gümrük tarife cetvelinde yaklaşık 19.000 adet 12 basamaklı Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) kodu mevcuttur. Bu kodların ilk 6 basamağı HS kodu olup, 7. ve 8. Basamakları ile AB ülkelerinde kullanılan Kombine Nomanklatür (CN) kodlarına uyum sağlamıştır. Son 4 basamak ise Türkiye tarafından ilave edilen kodlardır (TÜİK, 2008). Bu sınıflamanın 2’li bazda 01-24 arası fasılları tarım sektörü olarak değerlendirilmiştir (Erol, 2015). Tarımsal Dış Ticaret Sektör Politika Belgesinin temel göstergelerinde HS sınıflandırması kullanılmıştır (Tablo 1).

SITC ve HS arasındaki en önemli fark, SITC’nin, ürünlerin üretim sürecindeki ekonomik fonksiyonlarına odaklanması iken, HS’nin ürünlerin ferdi dağılımlarına yoğunlaşmasıdır. SITC ürünlere üretim yönünden yaklaşırken, HS, ürünleri kullanım amacından bağımsız olarak kendi başına ele almaktadır. Bunun dışında SITC, HS kadar detaylı değildir. HS kodları 12 rakama kadar detaylanabilirken, SITC 5 rakama kadar kodlanmıştır (UNSD, 2006). ISIC ise, ürün sınıflaması değil bir faaliyet sınıflamasıdır. Sınıflamada önemli oranda üretim süreçlerinin ve üretim teknolojilerinin ortaklığı belirleyici olmaktadır.

Tarımsal ürünlerin ticareti açısından; HS 01-24 arasındaki fasıllarda gıda maddeleri yoğunlukta iken SITC tarımsal ürünlere tarımsal hammaddeleri de katmaktadır. Bu tarımsal hammaddelere çoğunlukla sanayi sektöründe kullanılan hammaddeler

de dâhildir. ISIC'te ise tarım sektörü doğal kaynaklara dayalı bitkisel (tahıl, meyve sebze yetiştiriciliği vb.) ve hayvansal (canlı hayvan yetiştiriciliği vb.) üretim ile balıkçılık ve ormancılık faaliyetlerini kapsamaktadır. Gıda ürünlerinin imalatı (et ve et ürünleri, balık, kabuklu deniz hayvanları, yumuşakçalar, işlenmiş meyve-sebze, bitkisel ve hayvansal katı-sıvı yağ, süt ve süt ürünleri, öğütülmüş tahıl ürünleri, fırın ürünleri, şeker-kakao vb., makarna-şehriye vb., hazır gıdalar, hazır hayvan yemleri), içeceklerin imalatı (alkollü-alkolsüz içecekler) ve tütün ürünleri imalatı sanayi sektörü içerisinde ele alınmaktadır (UNSD, 2008).

Tablo 1. Armonize Sistem Sınıflamasında Tarım Sektörü Fasılları

Kod	Fasıl Adı
01	Canlı hayvanlar
02	Etler ve yenilen sakatat
03	Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar
04	Süt ürünleri; yumurtalar; tabii bal; diğer yenilebilir hayvansal menşeli ürünler
05	Diğer hayvansal menşeli ürünler (kıl, kemik, boynuz, fildişi, mercan, bağırsak, vb.)
06	Canlı ağaçlar ve diğer bitki yumrular, kökleri ve benzerleri; k.çiçekler ve süs yaprakları
07	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular
08	Yenilen meyveler ve yenilen sert kabuklu meyveler
09	Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat
10	Hububat
11	Değirmencilik ürünleri; malt; nişasta; inülin; buğday gluteni
12	Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum ve meyveler; sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler; saman ve kaba yem
13	Lak; sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülusalalar
14	Örölmeye elverişli bitkisel maddeler; tarifinin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan bitkisel ürünler
15	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar; yemeklik katı yağlar; hay. ve bitk. mumlar
16	Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar veya diğer su omurgasızlarının müstahzarları
17	Şeker ve şeker mamulleri
18	Kakao ve kakao müstahzarları
19	Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri
20	Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar
21	Yenilen çeşitli gıda müstahzarları (kahve hülusalaları, çay hülusalaları, mayalar, soslar, diyet mamaları, vb.)
22	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke
23	Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler
24	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler

MEVCUT DURUMUN
DEĞERLENDİRMESİ

02

2. MEVCUT DURUM DEĞERLENDİRMESİ

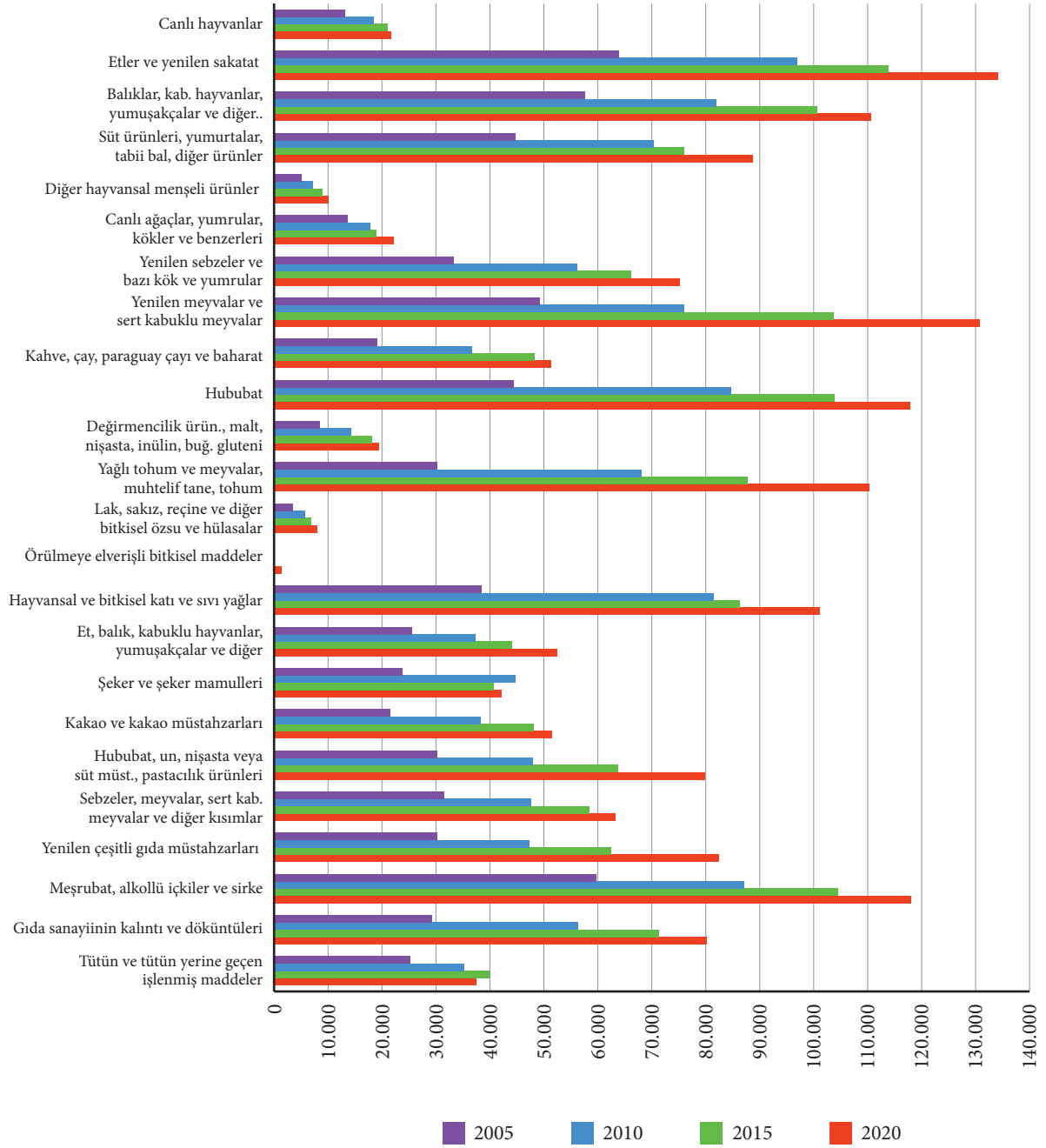
2.1. Temel Göstergelerle Tarımsal Dış Ticaret

2.1.1. Dünya'da Tarımsal Dış Ticaret

Dünyada tarımsal dış ticaret hacmi 2020 yılı FAO (BM Gıda ve Tarım Örgütü) verilerine göre 2,92 trilyon dolardır. Yaklaşık 4,0 trilyon dolar olan tarımsal üretim değerinin %73,0'ü ülkeler arası dışsattım/dışalışma konu olmaktadır (FAO, 2021).

2.1.1.1. İhracat

Fasillara göre dünya tarımsal ürün ihracatı Tablo 2'de verilmiştir. 2005 yılında 702 milyar dolar olan tarım ürünleri ihracatı 2010 yılında 1,15 trilyon dolar, 2015 yılında 1,39 trilyon dolara ulaşmıştır. 2020 verileri itibariyle dünya toplam tarımsal ürün ihracatı 1,6 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dünya tarımsal ürün ihracatında 134,1 milyar dolar ile "Etler ve yenilen sakatat" (Fasıl 02) ilk sırayı almaktadır. 130,7 milyar dolar ile "Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler" (Fasıl 08) diğer en önemli ihracat faslıdır. "Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke" (Fasıl 22), "Hububat (Fasıl 10), "Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar" (Fasıl 03) diğer önemli ihracat kalemlerini oluşturmaktadır. 2020 yılında dünya tarım ürünleri ihracatında 139,6 milyar dolar ve %9,57 payı ile ilk sırayı ABD almaktadır. Diğer önemli tarım ürünleri ihracatçısı ülkeler ise Hollanda, Brezilya, Almanya, Çin, Fransa ve İspanya olarak sıralanmaktadır. Türkiye ise 20,71 milyar dolar ile 23. sırada yer almaktadır.

Şekil 1. Fasıllara Göre Dünya Tarımsal İhracatı (Milyon Dolar)

Kaynak: Trademap, 2021

Tablo 2. Fasillara Göre Dünya Tarımsal İhracat (Milyon Dolar)

Kod	Fasıl Adı	2005	2010	2015	2020
01	Canlı hayvanlar	13.093	18.379	21.103	21.723
02	Etlere ve yenilen sakatat	63.910	96.933	113.806	134.133
03	Balıklar, kabuklu hayv. yumuşakçalar ve diğer.	57.649	81.855	100.611	110.571
04	Süt ürünleri; yumurtalar; tabii bal; diğer ürünler	44.690	70.400	75.959	88.739
05	Diğer hayvansal menşeli ürünler	5.112	7.098	8.907	10.045
06	Canlı ağaçlar; yumrular, kökler ve benzerleri;	13.618	17.783	18.857	22.223
07	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	33.269	56.121	66.076	75.155
08	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	49.149	75.897	103.660	130.725
09	Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	19.147	36.728	48.205	51.358
10	Hububat	44.426	84.655	103.906	117.848
11	Değirmencilik ürün., malt; nişasta, inülin, buğ. gluteni	8.458	14.242	18.182	19.372
12	Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum	30.265	68.051	87.739	110.336
13	Lak; sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülusalalar	3.521	5.684	6.897	7.944
14	Örölmeye elverişli bitkisel maddeler;	504	913	985	1.332
15	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar;	38.432	81.526	86.301	101.132
16	Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer	25.463	37.296	44.132	52.458
17	Şeker ve şeker mamulleri	23.844	44.710	40.735	42.145
18	Kakao ve kakao müstahzarları	21.465	38.270	48.072	51.400
19	Hububat, un, nişasta veya süt müst., pastacılık ürünleri	30.135	47.981	63.652	79.782
20	Sebzeler, meyveler, sert kab. meyveler ve diğer kısımlar	31.490	47.635	58.369	63.304
21	Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	30.241	47.340	62.370	82.418
22	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	59.658	87.022	104.464	118.105
23	Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri	29.273	56.252	71.305	80.147
24	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	25.192	35.245	39.827	37.486
TOPLAM		702.004	1.158.0169	1.394.120	1.609.881

Kaynak: Trademap, 2021

2.1.1.2. İthalat

Tablo 3. Fasillara Göre Dünya Tarımsal İthalat (Milyon Dolar)

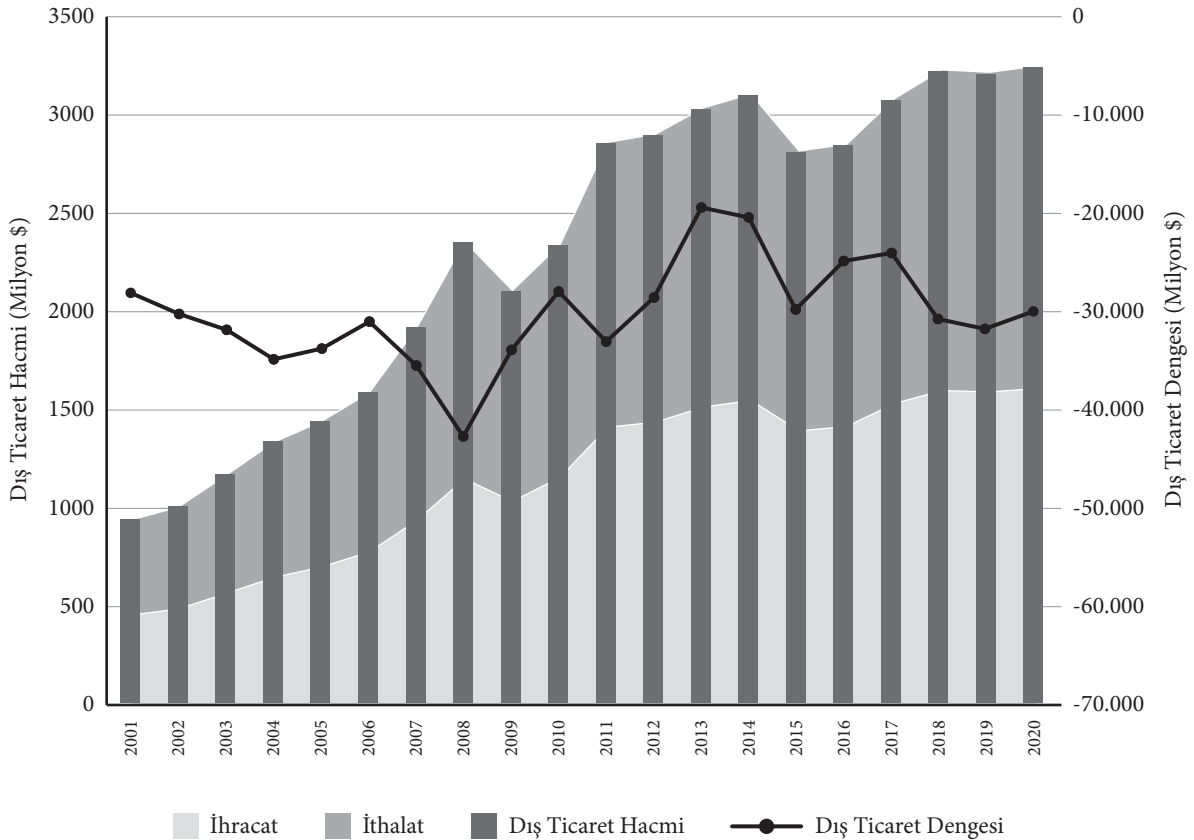
Kod	Fasıl Adı	2005	2010	2015	2020
01	Canlı hayvanlar	13.036	19.080	21.666	21.737
02	Etler ve yenilen sakatat	62.928	93.332	110.269	135.105
03	Balıklar, kab. hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer.	63.734	85.559	98.221	112.481
04	Süt ürünleri; yumurtalar; tabii bal; diğer ürünler	44.602	68.591	78.284	90.060
05	Diğer hayvansal menşeli ürünler	5.298	7.240	8.625	9.576
06	Canlı ağaçlar; yumrular, kökler ve benzerleri;	13.771	17.704	17.661	20.060
07	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	35.219	57.014	67.420	76.259
08	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	54.904	83.626	113.617	139.173
09	Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	19.690	35.832	47.998	49.859
10	Hububat	49.915	90.865	113.771	122.961
11	Değirmencilik ürün., malt; nişasta, inülin, buğ. gluteni	8.665	15.010	18.483	20.420
12	Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum	34.279	73.722	95.936	114.001
13	Lak; sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülusalalar	3.713	5.255	6.880	7.985
14	Örölmeye elverişli bitkisel maddeler;	626	912	1.145	1.511
15	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar;	40.087	80.411	89.699	103.575
16	Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer	24.869	35.344	42.017	48.046
17	Şeker ve şeker mamulleri	25.879	45.324	41.568	44.576
18	Kakao ve kakao müstahzarları	22.338	39.072	46.176	50.352
19	Hububat, un, nişasta veya süt müst., pastacılık ürünleri	29.853	46.883	63.193	80.793
20	Sebzeler, meyveler, sert kab. meyveler ve diğer kısımlar	32.089	46.844	56.060	61.848
21	Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	31.768	50.271	63.018	83.454
22	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	61.909	87.151	104.158	120.938
23	Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri	32.274	60.199	76.204	83.152
24	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	28.946	38.694	41.751	42.053
TOPLAM		740.392	1.183.935	1.423.820	1.639.975

Kaynak: Trademap, 2021

Fasillara göre dünya tarımsal ürün ithalatı Tablo 3'te verilmiştir. 2005 yılında 740,3 milyar dolar olan tarım ürünleri ithalatı 2010 yılında 1,18 trilyon dolar ve 2015 yılında 1,42 trilyon dolara ulaşmıştır. 2020 verileri itibariyle dünya toplam tarımsal ürün ithalatı 1,6 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dünya tarımsal ürün ithalatında 139,1 milyar dolar ile 08 no'lu “Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler” faslı ilk sırayı almaktadır. 135,1 milyar dolar ile “Etler ve yenilen sakatat” diğer en önemli ithalat faslıdır. Hububat (Fasıl 10), meşrubat, alkollü içkiler ve sirke (Fasıl 22), yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum (Fasıl 12), balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer (Fasıl 03) diğer önemli ithalat kalemlerini oluşturmaktadır. Tarım ürünleri ithalatında 172,46 milyar dolar ve %11,31 payı ile ilk sırayı Çin almaktadır. ABD, Almanya, Hollanda, Japonya, İngiltere, Fransa diğer önemli ithalatçı ülkeler arasındadır. Türkiye ise 16,0 milyar dolar ve %1,05 pay ile ihracatta olduğu gibi ithalatta da 23. sırada yer almaktadır (FAO, 2021).

2.1.1.3. Dış Ticaret Dengesi

Dünya tarımsal dış ticaret hacmi 2001 yılında 940,03 milyar dolar olarak gerçekleşirken, bu değer yıllar içerisinde artarak 2020 yılında 3,24 trilyon dolara ulaşmıştır. Hem ihracat hem de ithalat artışı neticesinde dünya tarımsal dış ticaret hacmi 2001 yılına oranla 2020 yılına kadar yaklaşık 3,5 katına çıkmıştır (Tablo 4-Şekil 2).

Şekil 2. Dünya Tarımsal Dış Ticaret Hacmi, Denge (Milyon Dolar)

Kaynak: Trademap, 2021

Tablo 4. Dünya Tarımsal Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)

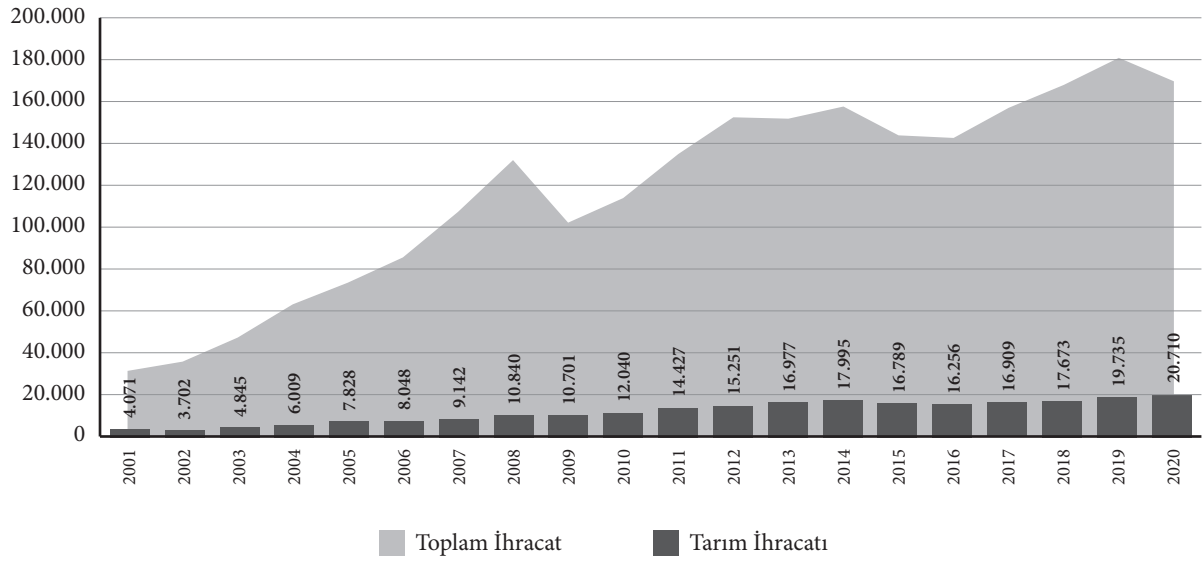
Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi
2001	456.991	483.047	940.038
2002	487.784	518.374	1.006.158
2003	567.337	601.391	1.168.728
2004	647.539	688.022	1.335.561
2005	702.002	740.390	1.442.392
2006	777.752	810.259	1.588.011
2007	938.984	981.117	1.920.100
2008	1.150.179	1.207.825	2.358.004
2009	1.034.947	1.073.496	2.108.443
2010	1.158.019	1.183.935	2.341.954
2011	1.412.609	1.449.354	2.861.963
2012	1.438.251	1.465.444	2.903.695
2013	1.514.512	1.521.937	3.036.449
2014	1.549.116	1.558.473	3.107.589
2015	1.394.123	1.423.820	2.817.943
2016	1.416.263	1.435.465	2.851.728
2017	1.532.846	1.550.173	3.083.018
2018	1.598.848	1.630.872	3.229.720
2019	1.591.847	1.625.842	3.217.688
2020	1.609.882	1.639.976	3.249.858

Kaynak: Trademap, 2021

2.1.2. Türkiye’de Tarımsal Dış Ticaret

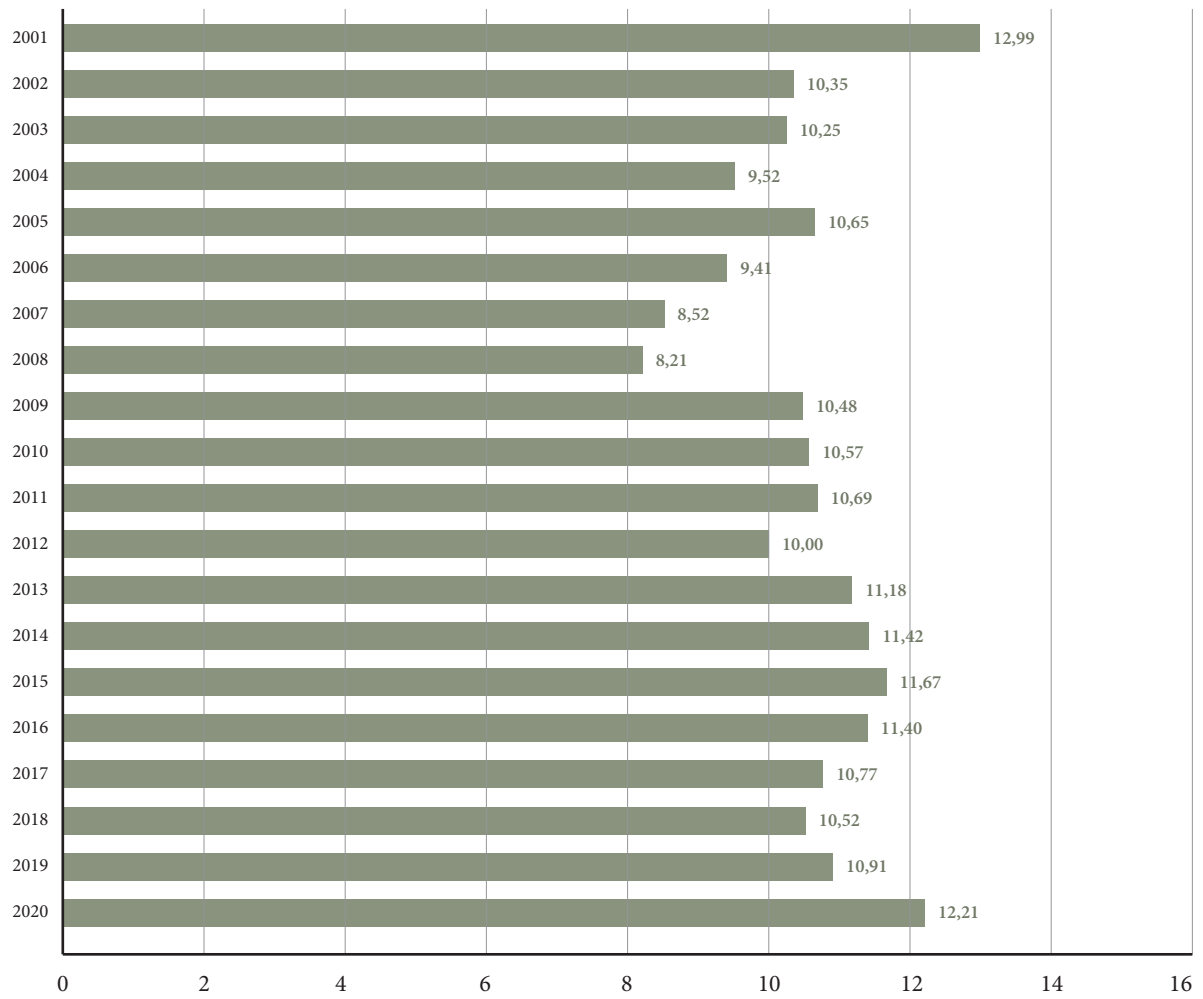
2.1.2.1. İhracat

Türkiye dış ticareti içerisinde tarım ürünleri ve toplam ihracat değerleri Şekil 3’te verilmiştir. 2001 yılında 4,07 milyar dolar olarak gerçekleşen Türkiye tarım ürünleri ihracatı yıllar içerisinde önemli artışlar gerçekleştirerek 2020 yılında 20,71 milyar dolara ulaşarak 2001 yılına yaklaşık 5 kat artış göstermiştir. 2001 yılında tarım ürünleri ihracatının genel ihracat içerisindeki payı %12,99 olarak gerçekleşmiş, 2008 yılında ise %8,21 ile en düşük paya sahip olmuştur. Zaman içerisinde artışlar yaşanmış ve 2020 yılında tarım ürünleri ihracatının genel ihracat içerisindeki payı %12,21 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 4). Türkiye tarım ürünleri ihracatında ABD, Hollanda, Almanya ve Fransa önemli ihracat pazarlarıdır.

Şekil 3. Türkiye Tarım ve Toplam İhracat Değerleri (Milyon Dolar),

Kaynak: Trademap, 2021

Şekil 4. Türkiye Tarım İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: Trademap, 2021

Tablo 5. Fasıllar Bazında Türkiye Tarımsal İhracatı (Milyon Dolar)

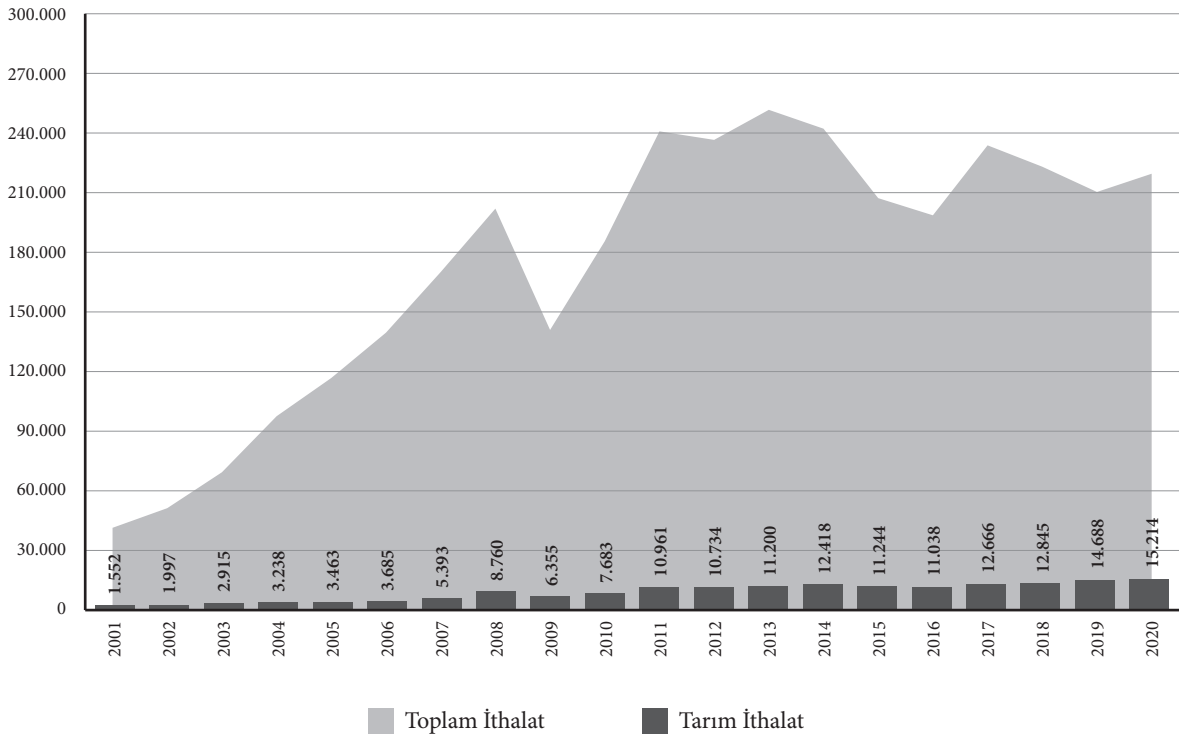
Kod	Fasıl Adı	2005	2010	2015	2020	2005/2020 artış (%)	2015/2020 artış (%)
01	Canlı hayvanlar	5,1	7,3	34,4	83,4	1.510	142
02	Etler ve yenilen sakatat	36,2	208	444,4	569,9	1.474	28
03	Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer ??	206,0	312,9	647,5	1.014,6	392	57
04	Süt ürünleri; yumurtalar; tabii bal; diğer ürünler	79,9	303,4	532,7	612,8	667	15
05	Diğer hayvansal menşeli ürünler	40,6	33,7	54,2	79,2	95	46
06	Canlı ağaçlar; yumrular, kökler ve benzerleri;	36,2	56	77,4	106,7	195	38
07	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	533,2	1.107,4	1.040,4	1.434,7	169	38
08	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	2.501	3.490,9	4.327,1	4.830,4	93	12
09	Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	64,3	103,4	168,5	257,1	300	53
10	Hububat	114,6	349,2	108,6	289,9	153	167
11	Değirmencilik ürün., malt; nişasta, inülin, buğ. gluteni	483,5	720,2	1.176,2	1.187,7	146	1
12	Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum	96,6	182,9	199,9	446,4	362	123
13	Lak; sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülusalalar	2,6	4,7	9,1	28,9	1.004	218
14	Örölmeye elverişli bitkisel maddeler;	17,1	23,3	17,8	13,4	-22	-25
15	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar;	502,9	458,2	994,3	1.386,5	176	39
16	Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer	42,3	55,7	83,2	128,2	203	54
17	Şeker ve şeker mamulleri	202,3	387,4	557	670,8	232	20
18	Kakao ve kakao müstahzarları	243,6	430,9	555,7	653	168	18
19	Hububat, un, nişasta veya süt müst., pastacılık ürünleri	348,4	804,5	1.505,5	2.079	497	38
20	Sebzeler, meyveler, sert kab. meyveler ve diğer kısımlar	1.281,4	1.491,3	2.187	2.364,5	85	8
21	Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	235,6	554,7	695,2	809,3	243	16
22	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	148,6	229,5	315,1	338,3	128	7
23	Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri	15,4	27,3	110,6	415,4	2.590	276
24	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	590	697	918,5	909,2	54	-1
TOPLAM		7.828,2	12.040,47	16.760,92	20.710	165	24

Kaynak: Trademap, 2021

Türkiye tarımsal ürün ihracatı fasıllara göre Tablo 5'te verilmiştir. 2005 yılında 7,82 milyar dolar olan tarım ürünleri ihracatı 2010 yılında 12,04 milyar dolar ve 2015 yılında 16,76 milyar dolara ulaşmıştır. 2020 verileri itibariyle Türkiye toplam tarımsal ürün ihracatı 20,71 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye tarımsal ürün ihracatında 2020 yılı verilerine göre 4,83 milyar dolar ile 08 HS kodlu fasıl “Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler,” ilk sırayı almaktadır. 2,36 milyar dolar ile 20 no’lu Fasıl “Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve diğer kısımlar,” diğer en önemli ihracat faslıdır. Sırasıyla, “Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri”, “Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular”, “Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar”, “Değirmencilik ürünleri, malt; nişasta, inülin, buğday gluteni ” fasılları ülkemizin diğer önemli ihracat kalemlerini oluşturmaktadır. Türkiye tarım ürünleri ihracatı 2005-2020 döneminde %165, 2015-2020 döneminde %24 artış göstermiştir.

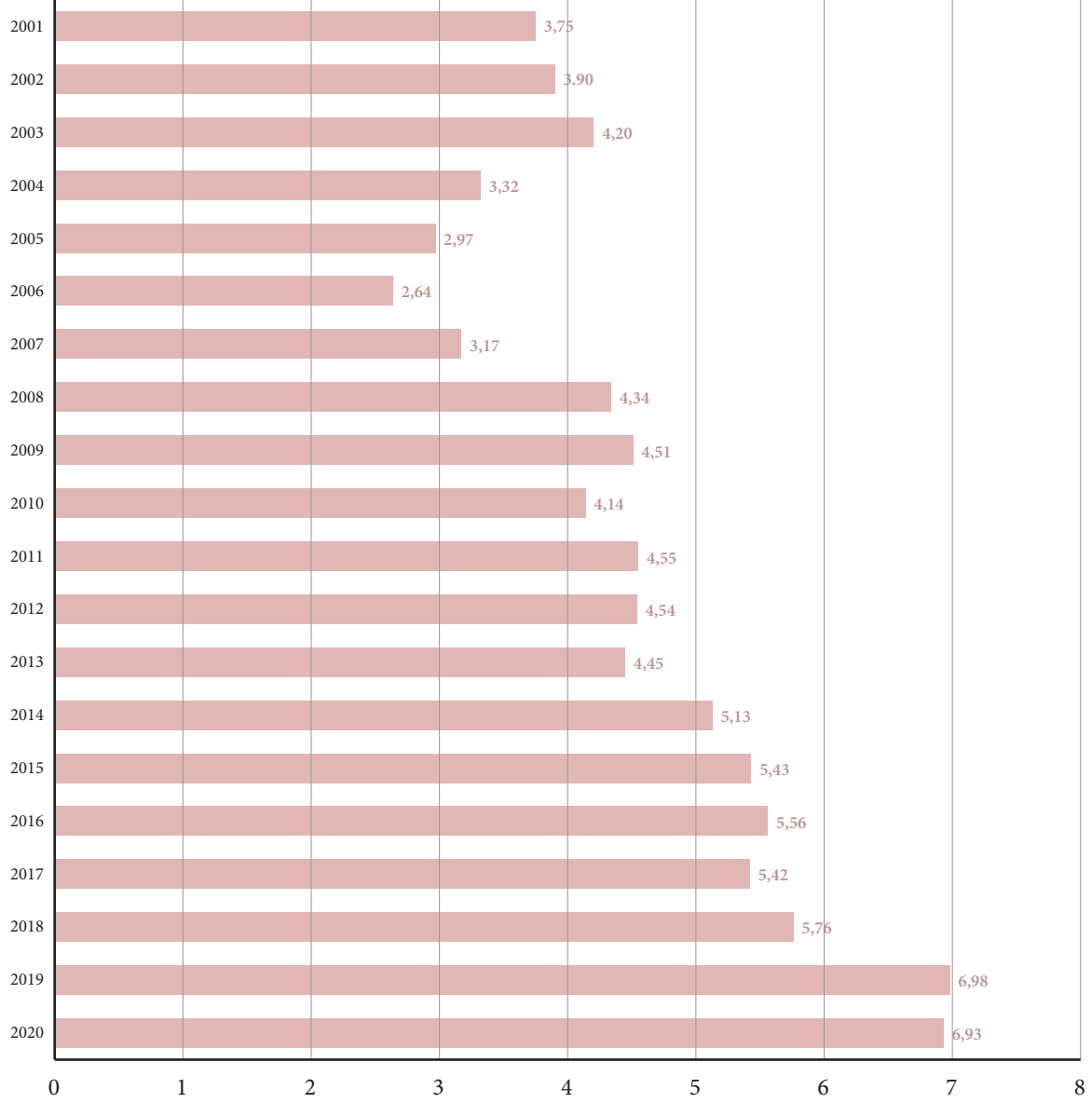
2.1.2.2. İthalat

Türkiye dış ticareti içerisinde tarım ürünleri ve toplam ithalatı değerleri Şekil 5'te verilmiştir. 2001 yılında 1,55 milyar dolar olarak gerçekleşen Türkiye tarım ürünleri ithalatı yıllar içerisinde önemli artışlar gerçekleştirerek 2020 yılında 15,2 milyar dolara ulaşmıştır. 2020 yılında ithalat 2001 yılına göre yaklaşık 9 katlık bir artış göstermiştir. Türkiye tarım ürünleri ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı Şekil 6'da verilmiştir. 2001 yılında tarım ürünleri ithalatının genel ithalat içerisindeki payı %3,75 olarak gerçekleşmiştir. Tarım ürünleri ithalatında yaşanan artışlar neticesinde 2020 yılında tarım ürünleri ithalatının payı %6,93 olarak gerçekleşmiştir. En çok tarım ürünleri ithalatı yapılan ülkeler arasında ise ABD, Çin, Almanya ve Hollanda ilk sıralarda yer almaktadır.

Şekil 5. Türkiye Tarım ve Toplam İthalat Değerleri (Milyon Dolar)

Kaynak: Trademap, 2021

Şekil 6. Türkiye Tarım İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı(%)

Kaynak: Trademap, 2021

Fasillara göre Türkiye tarımsal ürün ithalatı Tablo 6'da verilmiştir. 2005 yılında 3,46 milyar dolar olan tarım ürünleri ithalatı 2010 yılında 7,68 milyar dolar, 2015 yılında 11,24 milyara ulaşmıştır. 2020 verileri itibarıyla Türkiye toplam tarımsal ürün ithalatı 15,21 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye tarımsal ürün ithalatında 2020 yılı verilerine göre 3,28 milyar dolar ile "Hububat" ilk sırayı ve 2,38 milyar dolar ile "Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum" faslı ikinci sırayı almaktadır. Sırasıyla gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri ile hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar fasılları ise diğer önemli ithalat kalemlerini oluşturmaktadır.

Tablo 6. Fasıllar Bazında Türkiye Tarımsal İthalatı (Milyon Dolar)

Kod	Fasıl Adı	2005	2010	2015	2020	2005/2020 artış (%)	2015/2020 artış (%)
01	Canlı hayvanlar	14	333,1	322,7	446,8	3.076	38
02	Etlere ve yenilen sakatat	0,3	250,1	106,8	74,3	7.329	-30
03	Balıklar, kab. hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer..	68,5	133,8	244,4	149,4	118	-39
04	Süt ürünleri; yumurtalar; tabii bal; diğer ürünler	75,7	128,3	147,9	121,9	61	-18
05	Diğer hayvansal menşeli ürünler	31,2	38,3	50,9	52,5	68	3
06	Canlı ağaçlar; yumrular, kökleri ve benzerleri;	33,8	49,7	81,4	41,5	23	-49
07	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	78,8	315,4	456,2	630,4	700	38
08	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	154,3	315,1	464,5	904	486	95
09	Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	39,9	103,4	199,8	343,7	760	72
10	Hububat	189,6	1.056,75	1.664,9	3.281	1.631	97
11	Değirmencilik ürün., malt; nişasta, inülin, buğ. gluteni	15	52,8	107,2	131,7	778	23
12	Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum	697,7	1.558,75	1.884,8	2.383,4	242	26
13	Lak; sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülâsalar	38,6	32,1	39,6	60	56	52
14	Örölmeye elverişli bitkisel maddeler;	2,7	6,8	12,8	13,9	411	9
15	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar;	723,8	990,2	1.860,6	1.636,1	126	-12
16	Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer	1,1	4,3	14,1	16,1	1.316	15
17	Şeker ve şeker mamulleri	44,6	52,4	165,7	234,8	426	42
18	Kakao ve kakao müstahzarları	183,1	406,7	556,5	708,9	287	27
19	Hububat, un, nişasta veya süt müst., pastacılık ürünleri	76	169,3	213	211,4	178	-1
20	Sebzeler, meyveler, sert kab. meyveler ve diğer kısımlar	46,9	62,9	114,3	149,1	218	30
21	Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	278,2	375,9	596,4	724,4	160	21
22	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	52,1	138,9	285,5	466,5	795	63
23	Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri	341,4	739,1	1.116,1	1.766,5	417	58
24	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	275,5	368,2	537,7	665,3	142	24
TOPLAM		3.463,4	7.682,82	11.244,2	15.214,2	339	35

Kaynak: Trademap, 2021

2.1.2.3. Dış Ticaret Dengesi

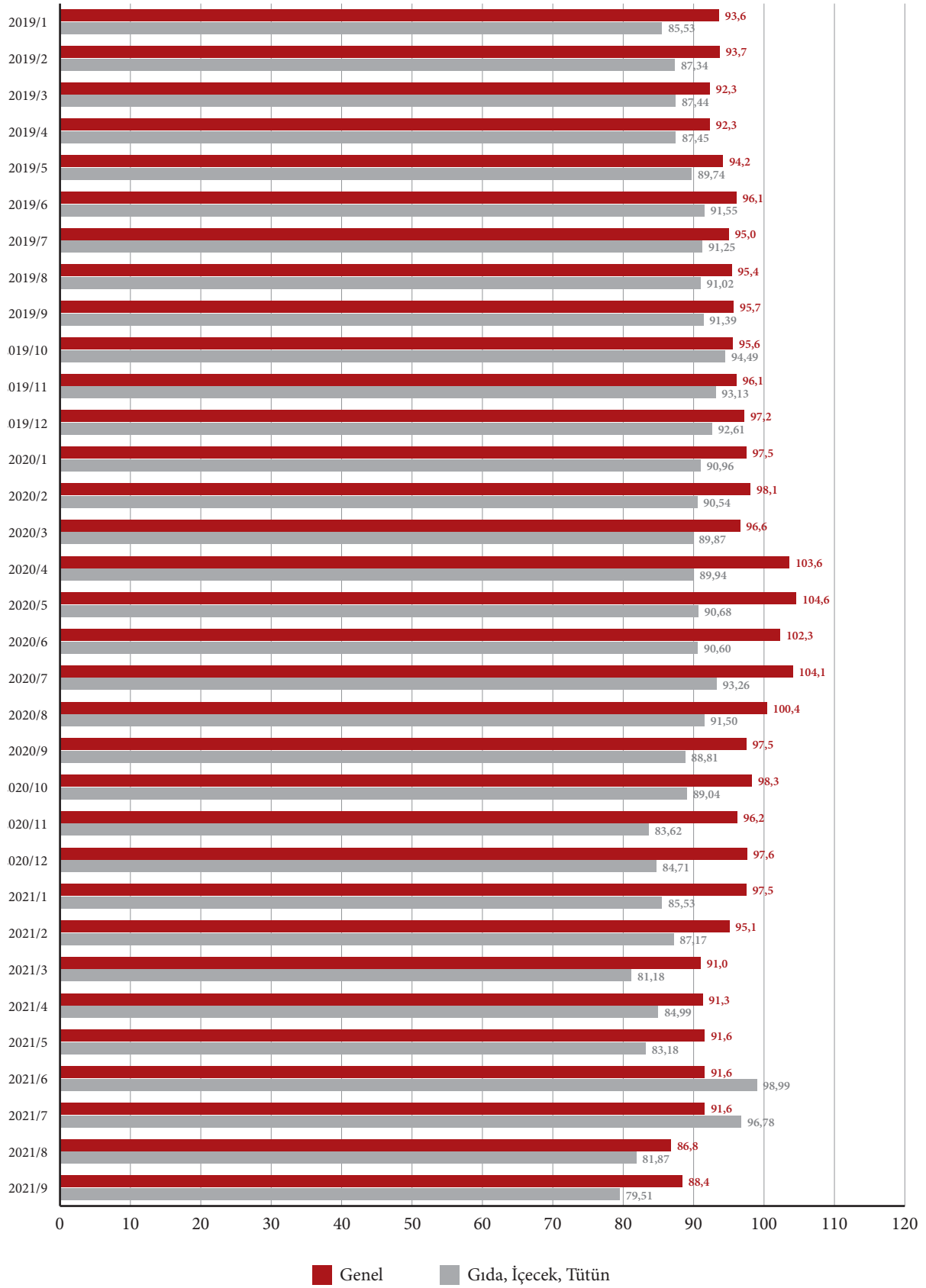
Türkiye tarımsal dış ticaret hacmi, denge ve İİKO (İhracatın İthalatı Karşılama Oranı) Tablo 7'de verilmiştir. 2001 yılında 5,6 milyar dolar olan dış ticaret hacmi 2020 yılında 35,9 milyar dolara ulaşmıştır. Bu dönemde ihracat 4,07 milyar dolardan 20,7 milyar dolara, ithalat ise 1,5 milyar dolardan 15,2 milyar dolara yükselmiştir. İİKO 2001 yılında %262 iken 2020 yılında %134 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 7. Türkiye Tarımsal Dış Ticaret Hacmi, Denge ve İİKO (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge	İİKO (%)
2001	4.071	1.552	5.623	2.519	262,3
2002	3.702	1.997	5.699	1.705	185,3
2003	4.845	2.915	7.761	1.930	166,2
2004	6.009	3.238	9.247	2.772	185,6
2005	7.828	3.463	11.292	4.365	226,0
2006	8.048	3.685	11.734	4.363	218,4
2007	9.142	5.393	14.535	3.749	169,5
2008	10.840	8.760	19.600	2.081	123,7
2009	10.701	6.355	17.056	4.347	168,4
2010	12.040	7.683	19.723	4.358	156,7
2011	14.427	10.961	25.389	3.466	131,6
2012	15.251	10.734	25.985	4.517	142,1
2013	16.977	11.200	28.177	5.777	151,6
2014	17.995	12.418	30.413	5.577	144,9
2015	16.789	11.244	28.033	5.545	149,3
2016	16.256	11.038	27.294	5.218	147,2
2017	16.909	12.666	29.575	4.243	133,5
2018	17.673	12.845	30.518	4.829	137,6
2019	19.735	14.688	34.423	5.047	134,3
2020	20.710	15.214	35.924	5.496	136,1

Kaynak: Trademap, 2021

TÜİK tarafından hesaplanan Genel ve Gıda, İçecek, Tütün dış ticaret hadleri Şekil 7'de verilmiştir. Dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesi halinde elde edilen reel gelir, üretimden daha yavaş arttığı, üretimde ve dolayısıyla ihracattaki gelişmeye karşın gelirin üretim artışı kadar artmadığı anlamına gelmektedir.

Şekil 7. Genel ve Gıda, İçecek ve Tütün Dış Ticaret Hadleri

Kaynak: TÜİK, 2021

Fasillarin dış ticaret hacmi, dengesi ve ihracatın ithalatı karşılama oranı itibariyle değerlendirilmesinde ise ortaya şu sonuçlar çıkmaktadır.

1. fasılda (*Canlı hayvanlar*) 2001 yılında 66,4 milyon dolar olan ticaret hacmi 2004 yılında 17,09 milyon dolar seviyelerine dūřmūřtur. Ancak zaman içerisinde artışlar yaşanmış ve özellikle 2011 yılından sonra bu artış devam ederek ve 2018 yılında 1,82 milyar dolara ulaşmış ve ticaret hacmi 2020 yılında ise 530,26 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ticaret dengesi, 2001 yılında 20,7 ve 2002 yılında 15,3 milyon dolar fazla verirken ilerleyen dönemler boyunca açık olarak seyretmiş ve 2017 yılında 1,17 milyar dolar açık olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılı itibariyle bu açık 363,4 milyon dolar olmuştur. İİKO ise 2001 ve 2002 yılında sırasıyla %191 ve %196 iken 2020 yılında %19'a gerilemiştir. 2021 yılı ilk 7 aylık veriler itibariyle açık 133,1 milyon dolara gerilemiş ve İİKO ise %29 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında canlı hayvan ihracatı en fazla Suriye, Lübnan ve Irak'a gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Brezilya, Uruguay ve Macaristandır.

2. fasılda (*Etlar ve yenilen sakatat*) 2002 yılında 13,3 milyon dolar ile en dūřuk seviyede olan ticaret hacmi 2018 yılında 850,4 milyon dolar seviyelerine kadar yükselmiştir. 2020 yılında ise 644,2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ticaret dengesi, sadece 2010 ve 2011 yıllarında açık olarak seyretmiş diğer yıllarda pozitif şekilde artmaya devam ederek 2020 yılı itibariyle dış ticaret fazlası 495,6 milyon dolar olmuştur. İİKO ise 2007 yılında sırasıyla %47.957 gibi yüksek bir orana sahip iken 2020 yılına kadar sürekli dalgalanmalar göstermiş ve 2020 yılında %767 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında etler ve yenilen sakatat ihracatı en fazla Irak, Çin ve Libya'ya gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Bosna Hersek ve Sırbistandır.

3. fasılda (*Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer omurgasız hayvanlar*) 2001 yılında 66,0 milyon dolar olan ticaret hacmi 2020 yılında 1,16 milyar dolara ulaşmıştır. Ticaret dengesi, 2001 yılında 42,9 fazla iken ilerleyen dönemler boyunca dış ticaret fazlası artarak devam etmiş ve 2020 yılı itibariyle bu açık 865,1 milyon dolar olmuştur. İİKO ise 2011 yılında %227 en dūřuk seviyeyi grmūř, artışlarla beraber 2020 yılında %679'a ulaşmıştır. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Hollanda, Rusya Federasyonu ve İtalya'ya gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Norveç, İzlanda ve Fas olmuştur.

4. fasılda (*Süt rnleri; yumurtalar; tabii bal; diğer ürünler*) 2001 yılında 63,2 milyon dolar ile en dūřuk seviyede olan ticaret hacmi 2014 yılında 925,3 milyon dolar seviyelerine kadar yükselmiştir. 2020 yılında ise 734,7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ticaret dengesi, sadece 2004 yılında 2,5 milyon dolar açık vermiş, diğer yıllarda fazla vermiş ve 2020 yılı itibariyle dış ticaret fazlası 490,6 milyon dolar olmuştur. İİKO ise 2004 yılında en dūřuk %96 olarak gerçekleşmiş ve 2020 yılında %503'e ulaşmıştır. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Irak, Birleřik Arap Emirlikleri (BAE) ve Suudi Arabistan'a gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla İngiltere ve İrlanda olmuştur.

5. fasılda (*Dięer hayvansal menşeli ürünler*) 2001 yılında 44,2 milyon dolar ile incelenen döneme göre artarak ticaret hacmi 2014 yılında 134,5 milyon dolar seviyelerine kadar yükselmiştir. 2020 yılında ise 131,7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ticaret dengesi, 2010, 2011 ve 2017 2004 yıllarında açık seyretmiş, diğer yıllarda fazla vermiş ve 2020 yılı itibariyle dış ticaret fazlası 26,6 milyon dolar olmuştur. İİKO ise 2011 yılında en dūřuk %81 olarak gerçekleşmiş ve 2020 yılında %151'e ulaşmıştır. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Çin, Almanya ve Fransa'ya gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla İspanya, ABD ve Çin olmuştur.

6. fasılda (*Canlı ağaçlar; yumrular, kökler ve benzerleri*) 2001 yılında 24,5 milyon dolar ile en dūřuk seviyede olan ticaret hacmi 2014 yılında 175,8 milyon dolar seviyelerine kadar yükselmiştir. 2020 yılında ise 148,2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ticaret dengesi, 2006-2008 ve 2013-2015 dönemlerinde açık seyretmiş, diğer yıllarda fazla vermiş ve 2020 yılı itibariyle dış ticaret fazlası 65,2 milyon dolar olmuştur. İİKO ise 2008 yılında en dūřuk %79 olarak gerçekleşmiş ve 2020 yılında %257'ye ulaşmıştır. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Hollanda, Özbekistan ve Almanya'ya gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Hollanda, İtalya ve Fransa olmuştur.

7. fasılda (*Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular*) 2001 yılında 446,1 milyon dolar olan ticaret hacmi artarak 2020 yılında 2,06 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ticaret dengesi 2001-2020 yılları arası sürekli fazla vermiş ve 2020 yılı itibariyle dış ticaret fazlası 804,3 milyon dolar olmuştur. İİKO ise 2003 yılında en yüksek %1.573 iken ve 2020 yılında %228 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Irak, Almanya ve Rusya Federasyonu'na gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Kanada, Arjantin ve Meksika olmuştur.

8. fasılda (*Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler*) 2001 yılında 1,23 milyar dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 5,73 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ticaret dengesi 2001 yılında 1,17 milyar dolar fazla iken 2020 yılı itibariyle dış ticaret fazlası 3,92 milyar dolara ulaşmıştır. İİKO ise 2001 yılında en yüksek %3.875 iken ve 2020 yılında %534 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Rusya Federasyonu, Almanya ve İtalya'ya gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla ABD, Ekvador ve İran olmuştur.

9. fasılda (*Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat*) 2001 yılında 84,4 milyon dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 600,8 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ticaret dengesi 2011-2012 ve 2015-2020 dönemlerinde açık seyretmiş diğer dönemlerde dış ticaret fazlası olmuştur. İİKO ise 2002 yılında en yüksek %293 iken, zaman içerisinde azalarak 2020 yılında %75 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla ABD, Almanya ve Suriye'ye gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Brezilya, Sri Lanka ve Suriye olmuştur.

10. fasılda (*Hububat*) 2001 yılında 341,8 milyon dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 3,57 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ticaret dengesi 2001-2020 döneminde sürekli açık vermiştir. 2001 yılında 17,3 milyon dolar olan açık 2020 yılı itibariyle dış ticaret açığı 2,99 milyar dolara ulaşmıştır. İİKO ise 2001 yılında %90 iken ve 2020 yılında %9'a gerilemiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Irak, Suriye ve Libya'ya gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Kanada olmuştur.

11. fasılda (*Değirmencilik ürün., malt; nişasta, inülin, buğ. gluteni*) 2001 yılında 66,5 milyon dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 1,31 milyar dolara ulaşmıştır. Ticaret dengesi 2001 yılında 56,1 milyon dolara fazla iken 2020 yılı itibariyle dış ticaret fazlası 1,05 milyar dolara ulaşmıştır. İİKO ise 2005 yılında en yüksek %3.224 iken ve 2020 yılında %902 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Irak, Yemen ve Suriye'ye gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Almanya, Rusya Federasyonu ve Bulgaristan olmuştur.

12. fasılda (*Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum*) 2001 yılında 216,8 milyon dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 2,82 milyar dolara ulaşmıştır. Ticaret dengesi 2001-2020 döneminde sürekli açık vermiştir. 2001 yılında 109,4 milyon dolar olan açık 2020 yılı itibariyle dış ticaret açığı 1,93 milyar dolara ulaşmıştır. İİKO ise 2001 yılında %33 iken ve 2020 yılında %19 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla ABD, Almanya ve Rusya Federasyonu'na gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Brezilya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna olmuştur.

13. fasılda (*Lak; sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülasalar*) 2001 yılında 20,5 milyon dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 88,9 milyon dolara ulaşmıştır. Ticaret dengesi 2001-2020 döneminde sürekli açık vermiştir. 2001 yılında 16,5 milyon Dolar olan açık, 2020 yılı itibariyle dış ticaret açığı 31,0 milyon dolara ulaşmıştır. İİKO ise 2001 yılında %11 iken ve 2020 yılında %48 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Almanya, Çin ve İtalya'ya gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Fransa, Almanya ve Çin olmuştur.

14. fasılda (*Örölmeye elverişli bitkisel maddeler*) 2001 yılında 21,4 milyon dolar olan ticaret hacmi 2011 yılında en yüksek 41,2 milyon dolara ulaşmış ve 2020 yılında ise 27,3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ticaret dengesi 2001 yılında 16,5 milyon dolar olan fazla, 2020 yılı itibariyle 500 bin dolar dış ticaret açığı olmuştur. İİKO ise 2001 yılında %781 iken azalışlarla 2020 yılında %96 seviyelerine gerilemiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Çin, İspanya ve Suriye'ye gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Sri Lanka, Hindistan ve Çin olmuştur.

15. fasılda (*Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar*) 2001 yılında 548,6 milyon dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 3,02 milyar dolara ulaşmıştır. Ticaret dengesi 2001-2020 döneminde sürekli açık vermiştir. 2001 yılında 79,0 milyon dolar olan açık, 2020 yılı itibariyle dış ticaret açığı 249,6 milyon dolara ulaşmıştır. İİKO ise 2020 yılı itibariyle %85 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Irak, Cibuti ve Rusya Federasyonu'na gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Rusya Federasyonu, Malezya ve Endonezya olmuştur.

16. fasılda (*Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer*) 2001 yılında 20,9 milyon dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 144,4 milyon dolara ulaşmıştır. Ticaret dengesi 2001-2020 döneminde dış ticaret fazlası artarak 2020 yılında 112,1 milyon dolara ulaşmıştır. İİKO ise 2001 yılında en yüksek %5.351 iken ve 2020 yılında %795 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Irak, Suriye ve İsrail'e gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Çin, Ekvador ve İspanya olmuştur.

17. fasılda (*Şeker ve şeker mamulleri*) 2001 yılında 347,1 milyon dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 905,6 milyon dolara ulaşmıştır. Ticaret dengesi 2001-2020 döneminde sürekli fazla vermiştir. 2001 yılında 323,8 milyon dolar olan fazla 2020 yılı itibariyle dış ticaret fazlası 435,9 milyon dolara ulaşmıştır. İİKO ise 2001 yılında en yüksek %2.874 seviyesinde iken, 2020 yılında %286'ya gerilemiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla ABD, Irak, İngiltere'ye gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Rusya Federasyonu, Brezilya ve Cezayir olmuştur.

18. fasılda (*Kakao ve kakao müstahzarları*) 2001 yılında 163,0 milyon dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 1,36 milyar dolara ulaşmıştır. Ticaret dengesi 2002, 2003, 2015, 2016, 2017 ve 2020 yıllarında açık vermiştir. İİKO 2020 yılında %92 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Irak, İran ve ABD'ye gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Fildişi Sahili, Malezya ve Gana olmuştur.

19. fasılda (*Hububat, un, nişasta veya süt müst., pastacılık ürünleri*) 2001 yılında 161,2 milyon dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 2,29 milyar dolara ulaşmıştır. Ticaret dengesi 2001-2020 döneminde sürekli fazla vermiş, 2020 yılı itibariyle dış ticaret fazlası 1,86 milyar dolara ulaşmıştır. İİKO ise 2001 yılında %436 seviyesinde iken, 2020 yılında %983'e yükselmiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Irak, Venezüella ve Somali'ye gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Polonya, Belçika ve Almanya olmuştur.

20. fasılda (*Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve diğer kısımlar*) 2001 yılında 540,0 milyon dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 2,51 milyar dolara ulaşmıştır. Ticaret dengesi 2001-2020 döneminde sürekli fazla vermiş, 2020 yılı itibariyle dış ticaret fazlası 2,21 milyar dolara ulaşmıştır. İİKO ise 2001 yılında %4.387 seviyesinde iken, 2020 yılında %1.586 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Almanya, ABD ve Irak'a gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Çin, Almanya ve İran olmuştur.

21. fasılda (*Yenilen çeşitli gıda müstahzarları*) 2001 yılında 200,9 milyon dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 1,53 milyar dolara ulaşmıştır. Ticaret dengesi 2002, 2004, 2005 ve 2006 yıllarında açık vermiş, diğer yıllar dış ticaret fazlası oluşmuş ve 2020 yılı itibariyle dış ticaret fazlası 84,9 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İİKO ise 2008 yılında en yüksek %164 seviyesinde iken, 2020 yılında %112 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Irak, Almanya ve ABD'ne gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Hollanda, Almanya ve İngiltere olmuştur.

22. fasılda (*Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke*) 2001 yılında 50,0 milyon dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 804,8 milyon dolara ulaşmıştır. Ticaret dengesi 2001-2019 döneminde sürekli fazla vermiş ancak 2020 yılında 128,1 milyon dolar dış ticaret açığı olmuştur. İİKO ise 2005 yılında en yüksek %285 seviyesinde iken, 2020 yılında %73 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Almanya, Irak ve İngiltere'ye gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla İngiltere, ABD ve Avusturya olmuştur.

23. fasılda (*Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri*) 2001 yılında 160,8 milyon Dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 2,18 milyar dolara ulaşmıştır. Ticaret dengesi 2001 -2020 döneminde sürekli açık vermiş 2001 yılında 111,3 milyon dolar olan dış ticaret açığı 2020 yılında 1,35 milyar dolara yükselmiştir. İİKO ise 2020 yılında %24 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla Irak, Suriye ve ABD'ye gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Rusya Federasyonu, Arjantin ve Ukrayna olmuştur.

24. fasılda (*Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler*) 2001 yılında 718,5 milyon dolar olan ticaret hacmi artarak devam etmiş ve 2020 yılında ise 1,57 milyar dolara ulaşmıştır. Ticaret dengesi 2001 -2020 döneminde sürekli fazla vermiş 2001 yılında 152,1 milyon dolar olan dış ticaret fazlası 2020 yılında 243,8 milyon dolara yükselmiştir. İİKO ise 2020 yılında %137 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bu fasılda ihracat en fazla İran, ABD ve Irak'a gerçekleştirilirken ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler sırasıyla Brezilya, Hollanda ve Almanya olmuştur.

2.2. Türkiye'de Tarımsal Dış Ticaretin Yapısı

2.2.1. Alt Sektörler Bazında Durum / Maliyet Değerlendirmesi

Üretim faktörlerinin çok olması ve etkin biçimde kullanılmaları yoluyla üretimde sağlanan maliyet düşüklüğü, lojistik avantajlar, döviz kurunun değerli olması, siyasi ilişkiler gibi faktörler ihracatçı ülkeye rekabet avantajı sağlamaktadır. Rakip ülkelere göre rekabet üstünlüklerine sahip sektörlerin uluslararası piyasada kalıcı bir başarıya ulaşmaları, bu üstünlüğü sağlayan faktörlerin etkin kullanılmasına bağlı olacaktır (TÜSİAD, 1991).

Fasıl bazında durum değerlendirmeleri yapılırken faydalanılan rakamsal verilerin, bir ülkenin uluslararası piyasalardaki rekabetçiliğinin belirleyicisi olan ve yukarıda sayılan faktörlerin yansımaları olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Fasıllar bazında değerlendirmeler aşağıda verilmiştir.

01. Canlı hayvanlar

Toprak ve iklim açısından tarım ve hayvancılığa elverişli bir ülke olmamıza rağmen mera alanlarının yanlış kullanımı ve doğal etkenler meraların azalmasına ve hayvancılık sektöründe yem kullanımını artırmasına neden olmaktadır. Bu durum ile maliyetlerin artması, ülkemizde hayvancılık sektörünü olumsuz etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. TÜİK verilerine göre 2019 yılında 664.618 baş, 2020 yılında 384.476 baş canlı besilik hayvan ithalatı gerçekleştirilmiştir. Yapılan ithalatın amacı genetik potansiyeli yüksek hayvanların ülke ekonomisi kazandırılarak ırk ıslahının geliştirilmesidir. Bu ve bunun gibi projeler vasıtasıyla büyükbaş hayvan sayımız 2002 yılına göre %83'lük artışla 2020 yılında 18,2 milyon başa, küçükbaş hayvan sayımız ise 2002 yılına göre %69'luk artışla 54,1 milyon başa ulaşmıştır. Hayvancılık sektöründe artan maliyetler nedeniyle meraların mevcut durumu Türkiye'de canlı hayvancılık sektöründe önümüzdeki dönemde en çok tartışılacak konulardandır.

02. Etler ve yenilen sakatat

Bu fasıl; dondurulmuş, tütsülenmiş, tuzlanmış, salamura edilmiş etler ve sakatatlar vb. ürünleri içermekte olup dış ticaret fazlası verdiğimiz bir ürün grubudur. Nüfusun artış hızına paralel olarak gelişen talep artışının yanı sıra yaşanan gelişmeler et üretiminde artış sağlanmasını gerektirmektedir. Dondurulmuş, tütsülenmiş ya da salamura edilmiş sığır, koyun ve keçi et ve et ürünü ithalatı yapılmamaktadır.

03. Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer.

Bu fasılda balıklar, kabuklu ve eklembacaklılar, algler, çift kabuklular, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar

yer almaktadır. Ülkemizin su ürünleri yetiştiriciliğine uygun denizlerinin ve tatlı su kaynaklarının zenginliği, üretim ve işleme teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak ülkemizi son yıllarda su ürünleri yetiştiriciliğinde söz sahibi ülkelerden biri haline getirmiştir. Su ürünleri dış ticaretinin önemli bölümünü yetiştiricilik üretimi teşkil etmektedir. Su ürünleri yetiştiren firma sayılarının son 15 yılda yaklaşık iki katına ve kapasitenin ise 9 katına çıkması sonucunda ülkemiz su ürünleri yetiştiriciliğinde söz sahibi ülkelerden biri olmuştur. Bu firmaların bir kısmı kuluçkahaneden, büyütme tesisi, işleme, paketlenme ve yem fabrikası gibi üretim zincirinin tümünü kapsayacak şekilde üretim yapmaktadır. Ülkemizdeki firmaların ulusal ve uluslararası nitelikte birçok sertifikasyon belgesine sahip olması ile birlikte çipura, levrek, alabalık ve Türk somonu başta olmak üzere ülkemizde yetiştirilen balıkların dünyada en çok tercih edilen balıklar arasında yer alması ihracatımıza da olumlu olarak yansımıştır. Bu kapsamda 2020 yılı verilerine göre yaklaşık 200 bin ton olarak gerçekleştirilen su ürünleri ihracatımızın tutarı 1 milyar 64 milyon dolardır. Yetiştiriciliğin en önemli girdisi olan balık yeminde yurtiçi üretiminin artmasıyla yem ithalatı azalmış bu durum yurtiçi yem fiyatları ve maliyetlerinin düşmesine neden olmuştur. Ancak yetiştiricilikteki gelişmenin beraberinde balık unu ve yağı ithalatının artırılmasını getireceği düşünülmektedir. Bununla birlikte dünya genelinde yem ihtiyacının artması nedeniyle balık unu ve yağı fiyatlarının gelecekte de yüksek olacağı tahmin edilmektedir (TOB, 2018). Hem avcılık hem de yetiştiricilik ürünlerinin, ülkemizin coğrafi avantajından dolayı dünya ticaretinde yerini büyüterek sürdüreceği düşünülmektedir. Özellikle Avrupa Birliği pazarında diğer ülkelere kıyasla sahip olduğumuz fiyat avantajı yanı sıra mevcut yetiştiricilik tesislerinin kapasite kullanım oranları ile yetiştiricilik alanlarının artırılması, denetim, sertifikasyon ve biyogüvenlik uygulamaları ile özelleşmiş işletmelerin artırılmasının rekabet gücümüzü artıracığı düşünülmektedir.

04. Süt ürünleri; yumurtalar; tabii bal; diğer ürünler

Bu fasıl altında; süt ürünleri, kuş ve kümes hayvanlarının yumurtaları, tabii bal, tarifinin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan yenilebilir hayvansal menşeli ürünler yer almaktadır. Süt ve süt ürünleri sektöründe büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık sektöründe karşılaşılan sorunlar doğrudan etkili olmaktadır. Bu bağlamda sektörün en önemli sorunu olan yem fiyatları ve meraların azlığı çığ sütün de maliyetini artırmaktadır. Türkiye’de yem bitkilerinin ekilişi ve veriminin artırılarak yem maddelerinde ithalatın ve paralel olarak yem fiyatlarının azaltılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Türkiye bal ve yumurta üretiminde dünyada kalitesi garanti edilmiş ve uluslararası rakipleri ile rekabet edebilecek seviyede üretim gücüne sahiptir. Türkiye’de 2020 yılında yüksek yem fiyatları ile ihracatta yaşanan sıkıntılar nedeniyle yumurta üretiminin durağanlaştığı görülmektedir. Üretimde az miktarda da olsa bir artış olmasına rağmen, ihracatta aynı başarı elde edilememiştir. Yüksek yem fiyatları özellikle 2020 yılının son aylarına doğru yumurta tüketici fiyatlarının önemli ölçüde artmasına yol açmıştır (TOB, 2021) Ülkemiz, Hollanda’dan sonra en büyük ikinci yumurta ihracatçısıdır. Türkiye’nin kuş ve kümes hayvanlarının kabuklu yumurtaları ihracatının dünya ihracatındaki payı %6,3 olup, ihracat gücünü koruması ve potansiyelini artırması için tanıtım ve yeni pazarlara girişte destek ihtiyacı vardır.

Dünya’nın üçüncü bal üreticisi olmamıza rağmen 2020 yılı bal ihracatımız 26,1 milyon dolar seviyelerinde, ülkemize bal ithalatı yapılmamaktadır. Türkiye dünyada en büyük çam balı üreticisi ve ihracatçısıdır. Bal ticaretimizin geliştirilmesi için yurtdışı pazarda tanıtım ve yayım çalışmaları ile ticareti kolaylaştırıcı tedbirlerin (laboratuvar analiz desteği vb.) uygulanmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

05. Diğer hayvansal menşeli ürünler

Bu fasıl farklı hayvansal kökenli (kemik, kabuk, boynuz, kıl, şirden vs.) ürünleri kapsamaktadır. 2020 yılı itibarıyla 79,2 milyon dolar ihracat ve 52,5 milyon dolar ithalat miktarları ile net ihracatçı olunan bir fasıldır. Türkiye mercan ve benzeri maddeler yumuşakça kabuklu hayvan veya kabuğu dikenli hayvanların kabukları ve murekkep balığı kemiği ile bunların toz ve

döküntüleri ihracatında dünya ihracatından %2,52'lik pay almakta ve su ürünleri yetiştiriciliği sektöründeki gelişimle bir arada değerlendirildiğinde bir potansiyele işaret etmektedir.

06. Canlı ağaçlar; yumrular, kökler ve benzerleri;

Bu fasılda; canlı ağaçlar ve diğer bitkiler; yumrular kökler ve benzerleri, kesme çiçekler ve süs yaprakları yer almaktadır. Türkiye süs bitkileri dış ticaretinde tüm gruplar birlikte dikkate alındığında, 2016 yılında negatif bir görünüm bulunmasına rağmen, genel olarak ihracat fazlası verildiği görülmektedir. Kesme çiçeklerin dış ticareti düzenli olarak pozitif yönlü olurken, canlı bitkiler grubu önceki yıllardaki negatif görünümünü ancak 2019 yılında pozitif yöne çevirebilmiştir. Çiçek soğanlarında ise, üretim materyalinin dışa bağımlılığı ön plana çıkmakta ve denge negatif yönde seyretmektedir. Çiçek veya çiçek tomurcuğu içermeyen bitkiler grubunda ise dış ticaret dengesi pozitif yönlü oluşmaktadır (TOB, 2021). Potansiyeline karşın ihracatta dünyadan aldığı payın 2020 yılı için %0,5 ile çok düşük kaldığı bir sektördür.

07. Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular:

Türkiye verimli ve geniş tarım alanları, coğrafi yapısı ve iklim özellikleri ile yaş sebze ve meyve üretimde önemli bir potansiyele sahiptir. Bundan dolayı birçok dünya ülkesiyle karşılaştırıldığında Türkiye'nin her çeşit sebze meyvenin hemen her mevsimde yetiştiği nadir yerlerden olduğu görülmektedir. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de yaş meyve ve sebze sektörü geleneksel yapısını yitirmekte ve endüstriyel bir görünüm kazanmaktadır. Bu kapsamda sebze ve meyve üretim maliyetlerinin yanı sıra girdi sağlayan kanallar, ürünlerin muhafazası, işlenmesi, soğuk zincirde dağıtımı ve pazarlanması gibi faktörler ile bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan, yaş meyve ve sebze sektöründe Türkiye rekabet açısından, diğer tarım ürünleri gruplarına göre daha avantajlı konumdadır. Özellikle Rusya Federasyonu ve Ortadoğu pazarları en önemli pazarlarımızdır. İhracatta en büyük payı domates, biber, kabak oluşturmaktadır. Bu fasıl altında 2020 yılında 124.135 ton ihracatı yapılan patates önemli yer tutmaktadır.

08. Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler

Ürün ve tür çeşitliği ile iklimin yarattığı sınırlılığın, dünya pazardaki aktörlerin etkinliklerini etkilediği, oldukça rekabetçi bir fasıldır. Türkiye'nin bu fasıl altında dünya ihracatında fasıldaki tüm ürünler itibariyle ihracat payı %3,3 tür. 2020 yılı itibariyle yenilen meyveler ve yenilen sert kabuklu meyveler (%11,1), kuru meyve (%8,3), kayısı, kiraz, şeftali grubu taze ve kuru üzüm (%6,2) ile %5,9 pay ile narenciye önemli ürün / ürün gruplarıdır. Türkiye en yüksek en önemli ürünlerden biri olan çekirdeksiz kuru üzüm üretimi ve dış ticaretinde dünyada önemli bir ülke konumundadır. Diğer taraftan, Türkiye dünya pazarında kayısı ihraç eden ülkeler arasında da önemli bir yere sahiptir. ABD, Fransa, Almanya ve Rusya Federasyonu Türkiye'nin önemli ihraç pazarlarıdır. Yenilebilir ve sert kabuklu meyvelerin üretim aşamasının geleneksel yöntemlere dayalı olması, depolama, ambalajlama ve yeni ürünlerin katma değeri yüksek ürünlerin üretimine yönelik arayışların artırılması dış ticarete rekabet gücünün artırılmasını sağlayabilecektir.

09. Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat

Türk kahvesi dünyada markalaşmış bir ürün olmasına rağmen ülkemizde kahve çekirdeği yetiştirilmemektedir. Üretim olmadığı için ithalatçı olmamıza rağmen kavrulmuş kahve ihracatımız söz konusudur.

Diğer önemli bir ürün olan dünya kuru çay üretiminde ise ilk beş ülke arasında yer alan ve yıllık dünya üretiminin % 6'sını gerçekleştiren ülkemizin toplam dünya çay ihracatındaki payı %1'in altında kalmaktadır. Yaş çay üretim döneminin kısıtlılığı ve yoğun işgücü giderleri maliyetleri etkilemektedir. Dünya piyasalarına uluslararası şirketler tarafından sunulmakta olan çay

dış ticaretinde ülkemiz üretimine oranla çay dış ticaretinde düşük paya sahiptir. Türkiye 2000’li yıllardan bugüne 50’den fazla ülkeye çay ihraç etmiştir. Ülkemiz çay ithal eden ülkeler arasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Dünyanın en büyük çay ihracatçısı ülkelerinden biri olan Sri Lanka’dan en çok çay ithal eden ülkelerin başında bulunmaktadır.

10. Hububat

Ülkemiz buğday dış ticaret rakamları incelendiğinde buğday mamullerinin buğday karşılığı dikkate alınarak yapılan hesaplamada net ihracatçı konumunda olduğumuz görülmektedir. Bazı istisnai yıllarda özellikle kuraklık etkisinin neden olduğu rekor kaybindan kaynaklı ithalat miktarımızın ihracat miktarının üzerine çıkabildiği görülebilmektedir. Ancak üretim seyrinin normale döndüğü diğer yıllarda ihracatımız ithalatımızın üzerinde seyretmektedir.

11. Değirmencilik ürünleri, malt; nişasta, inülin, buğday glütenu

Yıllar içerisinde ithalat rakamlarındaki artışa yanı sıra buğday mamulleri ihracatı da hızla artmaktadır. Dünya un ihracatında söz sahibi olan Türkiye, un ihracatını ağırlıklı olarak Ortadoğu ülkeleri ve Afrika ülkelerine yapmaktadır. Türkiye 2020 yılı itibariyle dünya un ihracatı sıralamasında ilk sırada yer almaktadır ve dünya ihracatından aldığı pay %20’dir. Un sektöründeki kapasite fazlasının yarattığı sorunlar, firmaların çoğunun küçük ve orta ölçekli işletmeler olması, artan rekabet ve maliyetler sektörün rekabet gücünü etkileyen faktörlerdir. Türkiye’deki un sanayisi sektöründe faaliyet gösteren firma sayısı fazlalığı, düşük kapasite kullanımına neden olmaktadır (ÇTSSO, 2017). İklim değişikliği, gıda güvenliği ve sektörün talep ettiği kalite ve standartlarda hammadde ihtiyacı gerekmektedir.

12. Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum

Türkiye’de yağlı tohumlar üretimi istenilen düzeyde değildir. Üreticiler ayçiçeği, soya, pamuk gibi ürünler yerine buğday, mısır gibi hububat ürünlerini ekmeyi tercih etmekte, bu durum bitkisel yağ imalatçıları ithal ham maddeye yöneltmektedirler. Türkiye yağlı tohumlar sektöründe ithalatçı ülke pozisyonunda yer almakta olup artan döviz kurları nedeniyle maliyetler artma eğilimindedir. Hayvancılık sektörünün ihtiyacı olan karma yem üretiminin karşılanması açısından da yurt dışından tohum küspesi ithal edilmektedir. Ayrıca, yağlı tohum üretim maliyetinin yüksek olması Türkiye’nin hem yağ hem de hayvancılık sektöründe dış pazarlarda rekabet gücünü azaltmaktadır. Bununla birlikte Türkiye 2020 yılı verilerine göre, ayçiçeği ihracatında dünyada %4,1’lik pay ile 8. sırada yer almaktadır. Yine diğer yağlı tohumlar ihracatında Türkiye dünya ihracatından %1,7’lik bir pay almakta ve 15. sırada yer almaktadır.

Bu fasıl altında yer alan önemli bir alt sektör de tohumculuk sektörüdür. 2019 yılı itibariyle ihracatın ithalatı karşılama oranı %88 oranına ulaşmıştır. Türkiye tohumculuk endüstrisinde özel sektör girişimciliğinin giderek ön plana çıkması, ülkenin uluslararası ticari ve teknik ilişkilerine farklı bir boyut getirmiştir. Bunun sonucunda diğer ülkeler ile tohumculuk konusunda tesis edilen iş ve ticaret ilişkileri ile rekabet gücü artmıştır. (TÜRKTÖB, 2021).

13. Lak; sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülusalalar

Bu fasıl adı altında arap zamkı, afyon, pektik maddeler, agar-agar ve keçiyoynuzu tohumlarından elde edilen yapışkan sıvılar ve kıvam verici maddeler yer almaktadır. Ağırlıklı olarak gıda katkı maddesi olarak kullanılan bu ürünlerde 2020 yılı itibariyle 60 milyon dolarlık ithalat olmasına rağmen ihracatta önemli artışlar yaşanmış ve 2010 yılında yaklaşık 5 milyon dolar seviyelerinden 29 milyon dolara seviyelerine çıkmıştır.

14. Örülmeye elverişli bitkisel maddeler;

Özellikle örgü için kullanılan bitkisel maddeler (bambu, kamışlar, sazlar, hububat sapları ve kına vb.) içeren bu fasıl kapsamında dış ticarete denge söz konusu olup, 2020 yılı itibarıyla 14 milyon dolar seviyelerinde ithalat ve ihracat söz konusudur.

15. Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar;

Özellikle bitkisel sıvı yağlar açısından önemli ithalat yaptığımız bir fasıl grubudur. Aynı zamanda ithalata yakın değerlerde de ihracat söz konusudur. Palm çekirdeği, Hindistan cevizi gibi ürünler ülkemizde yetiştirilmediğinden ham madde de ithal ürün kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra ayçiçeği gibi ürünlerde de ham madde yetersizliğinden dolayı ithalat yapılmaktadır. Ayçiçeği, ekim alanı en fazla olan yağlı bitki olmasına rağmen ihracatın 2 katı civarında ithalat yapılmaktadır. Türkiye bitkisel yağ sektörü için devlet destekleri, gümrük vergisi, gözetim fiyatı uygulamaları ve kurdaki değişiklikler ciddi derecede önem arz etmektedir. Türkiye'de zeytinyağı sektöründe özellikle son on yılda olumlu gelişmelerin yaşandığı, fakat bu haliyle bile üretimde öncü (İspanya, İtalya) ülkelerle aynı düzeye gelinemediği, sonuçta bu durumun zeytin ve zeytinyağı kalitesini ve ihracatını olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Türkiye'de zeytinyağı üretiminin önemli bir kısmı uluslararası ticarete konu olmakta ancak Türkiye'de zeytinyağı ihracatı daha çok katma değeri düşük nitelikteki ham yağ şeklinde yapılmaktadır. İhraç edilen yağın küçük bir oranı dış piyasada ambalajlı olarak satılmaktadır. Ambalajlı ve Türk zeytinyağı olarak tanıtılabilmek ve daha çok bu şekilde ihraç edebilmek hedeflenmelidir. Zeytinyağı sektörünün üretimden tüketim aşamasına kadar bütün alanlarda uzun vadeli programlar çerçevesinde desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir (MTB, 2021).

16. Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer

Bu fasılda; et balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar veya diğer su omurgasızlarının müstahzarları yer almaktadır. Ülkemizin üç tarafı, birbirinden farklı niteliklere ve farklı üretim potansiyeline sahip denizlerle çevrilidir. Ülkemizde 25 akarsu havzasında çok sayıda akarsu, göl, baraj gölü ve gölet bulunmaktadır. Bu durum, su ürünleri avcılığı ve yetiştiriciliği bakımından geniş imkânlar sunmaktadır. Bu kaynakları kullanabilecek yeterlilikte balıkçı gemisi ve avcılık teknolojisi ile yetiştiricilik tesisi, teknolojisi ve insan kaynağı da ülkemizde mevcuttur. Su ürünleri sektörü, Türkiye'nin ihracattaki önemli sektörlerinden biridir. Su ürünleri yetiştiriciliği üretimi ve işleme teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak su ürünleri ihracatımızda da önemli bir artış görülmektedir. 2000 yılından sonraki dönemde ihracat artışı devam etmiş, ithalat ise kısmen inişli çıkışlı, kısmen durağan bir seyir göstermiştir. En önemli ihracat kalemlerimizi yetiştiricilik yoluyla elde edilen alabalık, çipura ve levrek balıkları ile yakalandıktan sonra ağ kafeslerde büyütme, besleme yapılan ve ticari değeri yüksek olan mavi yüzgeçli orkinos balığı oluşturmaktadır. 80 civarında ülkeye ihracat yapılmakta olup, ihracatımızın yaklaşık olarak üçte ikisi AB ülkelerine yapılmaktadır.

17. Şeker ve şeker mamulleri

Şekerler ve şeker mamulleri grubunda; şuruplar; melas ve ürünleri; şekerleme; suni bal; akçağaç şurubu ve ürünleri; şeker pancarı; mısır şurupları (N.B.Ş.) ile diğer nişastadan türetilmiş tatlandırıcılar yer almaktadır.

Stratejik bir ürün olan şekerin üretimi ülkemizde 1925'ten beri düzenlenmekte ve en son 2011 tarihli ve 4634 sayılı Şeker Kanunu ile temelde yurt içi şeker ihtiyacının yerli kaynaklardan karşılanması amaçlanırken, iç piyasada rekabet kurallarının işletilmesi ve uluslararası sistemlere entegrasyon da öncelenmektedir.

Ancak bu stratejik özelliği nedeniyle şeker üretiminin güvence altında tutulması gerekliliği de göz önünde bulundurularak ithalatta yüksek koruma oranları ve kotalı üretim uygulanmaktadır. Yine de bazı durumlarda ithalat koruma oranı, dünya şeker fiyatlarının iç piyasadaki düşük olması ve kur değişikliklerine bağlı olarak yetersiz kalmaktadır. Ülkemizin yıllık şeker ihtiyacının

% 97,5'i pancar şekeri, % 2,5'i ise nişasta bazlı şeker ile karşılanmak üzere programlanmaktadır. . Dünya borsalarına hâkim olan düşük maliyetli kamış kökenli şeker nedeniyle, yerli şekerin ithal şeker ile rekabet gücü bulunmamaktadır. Kota uygulaması ile ülke kaynaklarının verimli ve etkin kullanımı sağlanmaktadır. Bu kapsamda şeker ithalatında gümrük vergisinin %135 olarak uygulanması, ülkemiz şeker sektörünün uluslararası piyasalarda rekabet edebilirliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla şeker ithalatı konusunda yurt içi piyasanın etkilenmemesi ve kotalı üretimin istikrarı açısından 1701 ve 1702 GTIP'li ürünlerde ithalat tavizi (gümrük vergisi, kontenjan verilmesi vs.) verilmesi uygun bulunmamaktadır. Ancak 1702 GTIP'li ürünlerde ülkemiz ihracatını artıracak girişimlerde bulunmanın faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Dünya şeker borsası fiyatlarının ülkemizde üretilen pancar şekeri üretim maliyetlerine göre oldukça düşük olması sektörün uluslararası rekabette en zayıf yönü olup, yukarıda açıklanan ihracat ile ilgili engeller nedeniyle ülkemizin sahip olduğu pancar üretim potansiyelinin ve toplam üretim kapasitesinin yaklaşık yarısı kullanılabilir (TÜRKŞEKER, 2020).

18. Kakao ve kakao müstahzarları

Kakao dane ve kırıkları, hamuru, tozu ve çikolatalar bu fasıl altında yer almaktadır. Bu fasılda birbirine yakın oranlarda ithalat ve ihracatımız söz konusudur. Türkiye'nin çikolata ve kakao içeren gıda sektöründe, en önemli ihracat pazarları Irak S. Arabistan ve BAE' dir. Türkiye'nin çikolata ve kakao içeren gıda sektörünün en önemli pazarı olan Irak'a yaptığı ihracat, jeopolitik risklerin etkisi ile azalmakla beraber diğer ihracat pazarlarında artışlar yaşanmıştır. Almanya; Türkiye'nin çikolata ve kakao içeren gıda sektörünün en büyük tedarikçi pazarı olup, Hollanda ve İtalya'da önemli ithalat yapılan ülkelerdir. Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları kaleminde net ihracatçı olan Türkiye, dünya ihracatından %1,9'luk, kakao tozu kaleminde net ithalatçı olmasına rağmen ise %1,8'lik pay almakta ve sırasıyla 14 ve 12. sıralarda yer almaktadır.

19. Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri

1990'lı yılların başlarından itibaren ülke çapında ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin ağırlıklı olarak uygulanmasıyla makarna ihracatımızda görülen canlanma, iç talepteki eş zamanlı büyüme ile paralel gelişince makarna sektöründe faaliyette bulunan büyük fabrikalar kapasitelerini artırma yoluna gitmişlerdir. Ülkemiz, günümüzde Türk makarna sanayi içerisinde bölgesel talebi karşılamaya yönelik çalışan tesislere sahip olmanın yanı sıra teknolojik açıdan gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek düzeye gelmiş, üretiminin önemli bir bölümünü ihracata yönlendirmiş olup Türkiye'de büyük entegre tesisler de dahil olmak üzere çok sayıda fabrika faaliyet göstermektedir (Ticaret Bakanlığı, 2021). Bu fasıl altında yer alan diğer önemli ürün ise bulgurdur. Dış ticarete yıldan yıla ihracat miktarı artarak devam etmektedir. Makarnalar ve kuskus kaleminde Türkiye dünya ihracatından aldığı %5,9'luk pay ile ileri düzeyde rekabetçi dünya makarna piyasasında 5. sıradadır. Ekmek, pasta, kek, bisküvi ve diğer fırıncılık ürünleri kaleminde ise Türkiye dünya ihracatından %2,8'lik pay almakta ancak yüksek düzeyde rekabetçi olan bu alanda 13. sırada kendine yer bulabilmektedir. Dünya ihracatında ilk sıralarda bulunduğumuz önemli alt sektör kalemlerimizden unun, hedef ülkelerin ticaret kısıtlamaları gibi uygulamalarından kaynaklı pazar payında oransal kaybın önüne geçilmesi amacıyla ihracat pazarının çeşitlendirilmesi, genişletilmesi ve buna bağlı olarak alternatif alıcıların değerlendirilmesi gerekliliği söz konusudur. AB ile Türkiye arasında imzalanan ve 1996 yılından beri yürürlükte olan Gümrük Birliği anlaşmasına göre sıfır gümrük vergisi ile 20 bin ton makarna ve bulgur ihracatı kotası uygulanması, dünyanın en büyük makarna ithalatçısı ülkelere ürünlerimizin ulaşmasında engel teşkil etmektedir.

20. Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve diğer kısımlar

2020 yılı verilerine göre sirke veya asetik asitle hazırlanmış veya konserve edilmiş sebzeler, meyve, sert kabuklu meyve ve yenilen diğer bitki parçaları kaleminde Türkiye dünyada ilk sırada yer almakta ve dünya ihracatından %13 pay almaktadır.

Bununla birlikte reçeller, jöle ve marmelat, meyve veya sert kabuklu meyvelerin püreleri ile meyve veya sert kabuklu meyve pastalarında dünyada ikinci sırada yer bulan Türkiye, dünya ihracatından %7,8'lik bir pay almaktadır.

Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan, meyveler, sert kabuklu meyveler ve yenilen diğer bitki parçaları (kıyılmış, dilinmiş, kavrulmuş fındık, antepfıstığı, badem ile tahin, krokan ve leblebi, vb. ürünler) ile domates konservesinde ve salçasında ise 6. sırada yer almaktadır. 20. fasılın en önemli ürünlerinden birisi de önemli bir stratejik ürün olan fındıktır. Türkiye'deki fındık üretimi gerek fiyat oluşumu gerekse ihracatın seyri açısından uluslararası fındık piyasanın şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Avrupa ülkeleri Türkiye'nin en önemli ihracat pazarlarını oluşturmaktadır. Başlıca ithalatçı ülkeler Almanya, İtalya, Polonya ve Hollanda'dır. Serbest piyasada oluşacak istikrarlı bir fiyat düzeyiyle ve Türkiye'nin fındık üretim kapasitesi avantajıyla birlikte piyasayı belirleyici konumunun sürdürülmesi beklenmektedir (Bars ve ark., 2018). Arz fazlasına yol açan üretim alanlarının genişliği ve iç tüketimin belirli bir seviyede kalması sebebiyle, havza bazlı destek ve stok mekanizması yardımıyla, üretici birliklerinin belirleyebilecekleri ihracat fiyatlarının istikrara kavuşturularak potansiyel pazarlarda tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesi ve katma değeri artıracak ürünler üretilmesi yoluyla ihracatın artırılacağı düşünülmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2019). Meyve suyu endüstrisi TÜİK ÖTS verilerine göre %95'e varan dış ticaret fazlası vermiş olup, 224 milyon dolar olan ihracat 267 milyon dolara yükseltilmiş olup, bir önceki yıla göre %20 artış göstermiş ve 2020 yılı ihracat rakamı 350 milyon dolara ulaşmıştır.

21. Yenilen çeşitli gıda müstahzarları

Kahve, çay, Paraguay çayı hülasesı, esans ve konsantreleri ve esası bu ürünler veya kahve, çay, Paraguay çayı olan müstahzarlar, kavrulmuş hindiba ve kavrulmuş kahve yerine kullanılan diğer maddeler ve bunların hülasesı, esans ve konsantreleri, canlı veya cansız mayalar, soslar ve müstahzarları; çeşni ve lezzet verici karışımlar; hardal unu ve irmiği ve hazır hardal, çorbalar, et suları ve müstahzarları; karışım halindeki homojenize gıda müstahzarları ve izoglikoz şurupları gibi diğer müstahzarlar bu fasıl altında yer almaktadır. 2020 yılı için dış ticaret fazlası verilen bu fasılda hem ithalat hem de ihracat paralel bir şekilde artış göstermiştir.

22. Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke

Türkiye alkolsüz içecekler sektöründe ihracatçı bir ülke olup ihracatın çoğunluğu Ortadoğu ülkelerine yapılmaktadır. Ülkemiz bulunduğu coğrafya bakımından, maden suyu kaynakları açısından zengin bir ülkedir. Ülkemiz alkollü içecekler açısından net ithalatçı konumundadır. Alkollü içecekler arasında dünyada en çok ticareti yapılan içecek şaraptır. Şarap sektöründe en büyük paya sahip ülkeler sırasıyla Fransa, İtalya ve İspanya'dır. Bu ülkeler sektörde markalaşmışlar ve bu ülkelerin şarapları ülkelerin adıyla pazarda yer almaktadır.

23. Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri

“Et, sakatat, balık, kabuklu deniz hayvanları, yumuşakçalar ve diğer su omurgasızlarının insanların yemesine elverişli olmayan unları ve pelletleri”, “hububat ve baklagillerin elenmesi, öğütülmesi veya başka işlemlere tabi tutulması sonucu elde edilen kepek, kavuz ve diğer kalıntılar”, nişastacılık artıkları, şeker sanayi artıkları ve hayvan gıdası olarak kullanılan ürünler” bu fasıl altında dış ticarete konu olmaktadır. Hemen hemen dengede bir dış ticaret yapısı gösteren bu fasıl kapsamında 2020 yılı itibarıyla 83 milyon dolar ithalat ve 80 milyon dolar ihracat söz konusudur.

24. Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler

Türkiye'de tütün üretimi küçük ölçekli işletmelerde emek yoğun bir tarımsal üretim modeli olup, teknoloji kullanım imkanı çok sınırlıdır. Üreticiyi korumak için ithal edilen tütünlerden alınan mülga tütün fonunun (3.000 ABD Dolar/ton) yurtiçinde

üretilen tütünlerin ithal edilenler karşısında rekabet gücünün korunması ve üreticinin refah seviyesinin artırılmasında önemli bir etkisi olmuş, tütün üretiminde gerekli örgütlü yapının oluşmaması ve dünya ile rekabet gücünün geliştirilememesi üretimi olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye’de ilk yaprak tütün ithalatı 1988 yılında yapılmış olup, 2020 yılına gelindiğinde çok belirgin bir artışın olduğu görülmektedir. Ayrıca tütün ithalatında Virginia ve Burley tipi tütünler ağırlıklı olup, bu tütünlerin Türkiye’de üretimi ithal ikamesi açısından büyük öneme sahiptir. Söz konusu tütün tiplerinin Türkiye’de üretiminin arttırılması da özel bir öneme sahiptir.

2.2.2. Finansman Yapısı

Tarımsal dış ticarete ihracatın finansmanında Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş (Türk Eximbank) ile kamu ve özel bankalar başlıca aktörlerdir. Türk Eximbank’ın amacı; ihracatın geliştirilmesi, ihraç edilen mal ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi, ülke ticaretine yeni pazarlar kazandırılması, uluslararası ticarete payın arttırılması, ihracatçılar ve yurt dışında faaliyet gösteren müteahhitler ve yatırımcıların rekabet gücünün artırılması ve uluslararası piyasalarda güvence sağlanması, ihracat veya döviz kazandırma maksadına yönelik yatırım malları üretim ve satışının desteklenerek teşvik edilmesidir. Türk Eximbank; dengeli, sağlıklı ve uluslararası rekabete açık ihracat politikalarının izlenmesine katkıda bulunmak için; kredi desteği, yurt içi / yurt dışı finansman kurumlarının, bu faaliyetlerin finansmanına katılımlarını arttırmak ve bu kurumların finansmanında aktif rol oynamalarını sağlayabilmek için garantiler vermek, mal ve hizmet ihracatından doğan alacakları ticari ve politik risklere karşı sigorta etmeyi amaçlamaktadır (Eximbank, 2021).

Finansman konusunda bir diğer yapı da buldukları ülkelerdeki ihracatçıları desteklemek amacıyla kurulmuş olan “İhracat Kredi Kuruluşları” (Export Credit Agency/ECA) organizasyonlarıdır. Bu çerçevede kamu ve özel bankalar ECA sigortası altında ülke kredileri (ECA Kredisi) orta veya uzun vadeli finansman imkânı sağlanabilmektedir. ECA kredilerinde temel amaç, ilgili ülkenin kendi ihracatçıları ticari, politik, kambiyo rejimi ve sair risklere karşı korumak ve ihracatı teşvik etmektir. Bu amaçla ihracatçıların satış yaptığı alıcılara uygun maliyetle orta ve uzun vadeli kredi olanağı sağlanmaktadır.

2.2.3. Altyapı

Ülkenin enerji, iletişim, ulaşım ve lojistik gibi fiziki altyapısı ile teknoloji ve bilişim altyapılarının güçlü olması uluslararası piyasalarda rekabet gücü elde edilmesi ve mevcut rekabet gücünün sürdürülmesi ve artırılması açısından önemlidir. Ülkelerin ekonomik performanslarının artırılması ve rekabet gücünün kazanılmasında ilgili alana ait altyapının tamamlanması gerekmektedir. Güçlü altyapı üretimi doğrudan etkilemektedir (Kelleci ve Serap, 2009). Türkiye rekabet üstünlüğü olan sektörlerde birincil üretimin yanı sıra işleme tesisleri alanında önemli bir altyapıya sahiptir. Hububat, bakliyat, yaş meyve sebze, un ve unlu mamuller, makarna, su ürünleri sektörleri işleme tesislerinin güçlü olduğu sektörlerden ilk akla gelenlerdir.

2.2.4. Rekabet Gücü

Uluslararası rekabet gücü OECD tarafından, serbest piyasa koşulları altında uluslararası pazarlarda yarışabilir düzeyde mal ve hizmet üretebilme ve vatandaşların refah düzeylerini sürekli olarak artırabilme gücü olarak tanımlanmaktadır (OECD, 1996).

Politika Belgesinde fasıllar bazında rekabet güçlerinin karşılaştırılması maksadıyla Balassa Endeksi veya RCA (Revealed Comparative Advantage) olarak da bilinen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) Endeksi’nden faydalanılmıştır.

AKÜ bir ülkenin ürün bazında (veya sektörel bazda) ihracatının, o ülkenin toplam ihracatı içerisindeki payını; aynı malın (veya sektörün) dünya genelinde ihracatının yine dünyadaki toplam ihracat içerisindeki payına oranlamaktadır. Endeks değerinin

1'in üzerinde olması (RCA>1) ülkenin rekabetçi olduğuna; 1'in altında olması (RCA<1) ise o ülkenin rekabetçi olmadığına işaret etmektedir. Endeksin birden büyük olması durumunda ülkenin o sektöründe rekabetçi olduğu söylenebilirken, endeksin birden küçük olması durumu rekabetçi bir ülke olmadığına işaret etmektedir.

Tablo 8. Fasıllar Bazında RCA Eğilimleri

Kod	Fasıl Adı	RCA Eğilimi			
		2001-2005	2006-2010	2011-2015	2016-2020
1	Canlı hayvanlar	↓	↔↑	↔↑	↑
2	Etler ve yenilen sakatat	↓	↑	↑	↔↑
3	Balıklar, kab. hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer..	↑	↔↑	↑	↑
4	Süt ürünleri; yumurtalar; tabii bal; diğer ürünler	↔↑	↑	↑	↔↓
5	Diğer hayvansal menşeli ürünler	↑	↔↓	↔↑	↑
6	Canlı ağaçlar; yumrular, kökler ve benzerleri;	↑	↔↑	↓↔	↔↑
7	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	↓	↔↑	↓	↑
8	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	↓	↓↔	↓	↔
9	Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	↓	↓	↔↑	↔↑
10	Hububat	↓	↓↔	↔↑	↔↑
11	Değirmencilik ürün, malt; nişasta, inülin, buğ. gluteni	↑	↑	↑	↔↓
12	Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum	↓	↓↔	↓↔	↓↔
13	Lak; sakız, reçine ve bitkisel özsu ve hülusalalar	↓↔	↓↔	↔	↑
14	Örölmeye elverişli bitkisel maddeler;	↔	↔	↓	↓
15	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar;	↓↔	↓↔	↔↑	↔↑
16	Et, balık, kab. hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer	↓	↓	↑↔	↑↔
17	Şeker ve şeker mamulleri	↔↓	↔↓	↑	↑
18	Kakao ve kakao müstahzarları	↔↑	↔↓	↔↑	↔↑
19	Hububat, un, niş. veya süt müst.pastacılık ürünleri	↑	↑	↑	↔↑
20	Sebzeler, meyv., sert kab. meyve ve diğer kısımlar	↔↑	↔	↑	↔↑
21	Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	↔	↑	↓	↓
22	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	↑	↔↓	↔↓	↔↓
23	Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri	↓	↔↑	↔↑	↑
24	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	↔↓	↔↓	↔↑	↔↑

↓ : Azalma ↑ : Artış ↔ : Yatay seyir

Söz konusu endeks; Türkiye tarım ürünleri ihracatının dünya tarım ürünleri ihracatı içerisindeki payı ile Türkiye toplam ihracatının dünya toplam ihracatı içerisindeki payının oranlaması ile elde edilmiştir. Politika belgesinde rekabet güçlerinin (RCA) belirlenmesinin yanı sıra, eğilimleri de belirtilmek suretiyle dinamik analiz yapılarak, zaman içindeki değişimlerin yönünün belirlenmesi yoluyla gelecek döneme ilişkin de bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

Tarımda, dış ticarete konu 24 fasıl için yapılan RCA analiz eğilimleri Tablo 8'de verilmiştir. RCA değerlerine göre Türkiye'nin 13 fasılda rekabet gücü yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu fasıllar 03, 04, 05, 07, 08, 11, 14, 15, 18, 19, 20, 21, ve 24 no'lu fasıllardır. Diğer 01, 02, 06, 09, 10, 12, 13, 16, 17, 22 ve 23 no'lu fasıllar ise rekabet gücü sınırdan ve düşük olan kalemler olarak belirlenmiştir.

Rekabet gücü yüksek RCA değerlerine sahip olan alt sektörler; "Su ürünleri", "Süt ürünleri", "Diğer hayvansal menşeli ürünler", "Yaş meyve sebze", "Örölmeye elverişli bitkisel maddeler", "Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar", "Kakao ve kakao müstahzarları", "Hububat", "Un, nişasta veya süt müstahzarları pastacılık ürünleri", "Sebzeler, meyve sert kabuklu meyve ve diğer kısımlar", "Yenilen çeşitli gıda müstahzarları" ile "Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddelerdir.

Rekabet gücü düşük olan fasılları ise; "Canlı hayvanlar", "Etler ve yenilen sakatatlar", "Canlı ağaçlar, yumrular, kökler ve benzerleri", "Kahve, çay, Paraguay çayı ve baharat", "Hububat, yağlı tohum ve meyveler", "Lak, sakız, reçine ve bitkisel özsu ve hülasalar", "Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar", "Şeker ve şeker mamulleri", "Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke" ile "Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri" oluşturmaktadır.

Ayrıca, her bir fasıl için 2001-2005, 2006-2010, 2011-2015 ve 2016-2020 dönemlerinde RCA değerlerinin grafiği ve trendine bakılarak dönemler içinde RCA'ların eğilimi belirlenmiştir. 2016-2020 dönemi içerisinde 17 fasılda rekabet gücünde artış, 6 fasılda azalış ve 1 fasılda rekabet gücünün aynı seviyelerde seyrettiği belirlenmiştir. Anılan dönem içinde rekabet gücünün azalış gösteren 04, 11, 12, 14, 21 ve 22 fasıllardır.

2.3. Kamu ve STK'ların Rolü

2.3.1. Kurumsal Çerçeve

Tarımsal dış ticaret sektöründe düzenleme, denetleme, politika belirleme, temsil ve koordinasyon gibi görevlerini yürüten kamu kuruluşları, Ticaret Bakanlığı ile Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde yer alan bağlı ve ilgili birimler ile kuruluşlardan müteşekkildir.

İhracatçı Birlikleri, ihracatçılar arasında birlik ve dayanışmayı sağlamak, üyelerinin menfaatlerini korumak ve gelişmelerini sağlamak, üyelerinin sorunlarının çözümüne yardımcı olmak, onları temsil etmek gibi amaçlarla kurulmuş tüzel kişiliklerdir. İhracatçı birlikleri Türkiye İhracat Meclisi çatısı altında toplanmış durumdadırlar.

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) 27 sektör, 61 İhracatçı Birliği ile özel sektör ve kamu arasında köprü görevi görmektedir. Bunların yanı sıra çeşitli dernek ve sivil toplum kuruluşları (STK) temsil etmektedir.

2.3.2. Yasal Çerçeve

Tarım ve Orman Bakanlığı Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından dış ticarete konu tarım, hayvancılık, su ürünleri ve gıda sanayii ürünleri için kayıt, izin ve kontrol mekanizmalarını yürütmektedir. Tarımsal Dış Ticaret konusunda T.C. Ticaret Bakanlığı ile T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından uygulanan pek çok kanun, yönetmelikler, genelgeler ve tebliğler söz konusudur. Bunların yanı sıra ülke / ülke grupları ile yapılan serbest ticaret anlaşmaları ile dünyada ticareti düzenleyen Dünya Ticaret Örgütü (WTO-World Trade Organization) gibi uluslararası kuruluşların almış olduğu kararlar tarımsal dış ticaretin yasal çerçevesinin belirlenmesinde etkilidir.

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülen ithalat denetimleri 2021/5 sayılı “*Tarım ve Orman Bakanlığının Kontrolüne Tabi Ürünlerin İthalat Denetimi Tebliği*” ile insan sağlığı ve güvenliği, hayvan ve bitki varlığı ve sağlığı yönünden güvenli ürün ithalatına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmektedir. 2021/5 sayılı Ürün Güvenliği ve Denetimi Tebliği kapsamında; veteriner kontrollerine tabi olan hayvan ve hayvansal ürünler, gıda ve yem sanayiinde kullanılan bitkisel ürünler, tohum, fide, fidan ve çiçek soğanları gibi çoğaltım materyalleri, veteriner biyolojik ürünler, veteriner tıbbi ürünleri bitki koruma ürünü ve teknik maddeleri, zirai karantina kontrolüne tabi bitki ve bitkisel ürünler, orman yetiştirme materyalleri Tarım ve Orman Bakanlığı’na denetime tabi tutulmaktadır.

Ticaret Bakanlığı tarafından ihracatta ve ithalatta ticari kalite standartları yönünden “*Bazı Tarım Ürünlerinin İhracatında ve İthalatında Ticari Kalite Denetimi Tebliği (ürün Güvenliği ve Denetimi: 2022/21)*” uyarınca denetime tabi tutulmaktadır. 77 ürün standardı kapsamında 148 ürün denetlenmektedir. İhracatta ticari kalite denetimlerinin amaçları; ithalat (varış) noktasında sorun çıkmasının ya da malın reddedilmesinin önüne geçilmesi, ihraç ürünlerimizin dünya pazarlarındaki imajının korunması, ihraç ürünlerimizin kalitesinin ve rekabet gücünün artırılmasıdır.

İthalatta ticari kalite denetimlerinin amaçları; ithal malları ile yerli ürünler arasında farklılık yaratmayacak şekilde düşük kaliteden kaynaklanan haksız rekabetin ve yanıltıcı uygulamaların önlenmesi, tüketicinin korunması, piyasaya arz edilen ürünlerin sürekli ve yüksek kalite olmasının sağlanmasıdır (Ticaret Bakanlığı, 2021a).

2.3.3. Uluslararası Entegrasyon

Dünyada ticareti düzenleme, geliştirme ve kolaylaştırma amacını gerçekleştirme görevini yürüten Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşların dayanmakta oldukları yasal çerçeve ve almış oldukları kararlar tarımsal dış ticaretin küresel çerçevesini oluşturmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), 1947 yılında (23 ülke tarafından) imzalanan Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) anlaşmasının bir devamı niteliğindedir. DTÖ, çok taraflı ticaret sisteminin yasal ve kurumsal organıdır. DTÖ, hükümetlerin iç ticaret yasalarını ve düzenlemelerini nasıl yapacakları hususunda yasal bir çerçeve ortaya koymakta ve toplu görüşmeler ve müzakereler yoluyla ülkeler arasında ticari ilişkilerin geliştirildiği bir platform olmaktadır. Bu bağlamda ülkeler arası ticareti küresel anlamda disiplin altına alan tek uluslararası organizasyondur. Mevcut durumda DTÖ’nün 164 üyesi bulunmakta olup Türkiye, kurucu üyelerden biridir. Türkiye, Uruguay Turu sonunda Marakeş’te DTÖ’yü kuran anlaşmayı imzalamıştır. Bu kapsamda çıkartılan Bakanlar Kurulu Kararı ile 26 Mart 1995 tarihinden itibaren Türkiye, DTÖ’ye kurucu üye olmuştur.

Dünya dış ticaretinde yer alan önemli anlaşmalar ve entegrasyonlar ise şu şekildedir.

- *SPS; Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması*

Uruguay Round çerçevesinde akdedilen anlaşmalardan biri olan Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması ülkelerin gıda güvenliğini sağlamak, hayvanların sağlığını korumak ve bitkilerin hastalıklardan korunmasını temin etmek amacıyla alabilecekleri tedbirlerin içerik ve sınırlarını belirlemektedir. SPS Anlaşması doğrudan ya da dolaylı olarak uluslararası ticareti etkileyen sağlık ve bitki sağlığı önlemlerin uygulanması konusunda üye devletlere rehberlik edecek hükümleri ortaya koymaktadır

- *SCM; Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması*

Sübvansiyonları düzenleyen GATT hükümleri, *Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşmasında* detaylı olarak açıklanmıştır. Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması bir yandan sübvansiyonlarla ilgili sınırlayıcı kurallar getirmekte diğer yandan sübvansiyonlara karşı ithalatçı ülkelerin haksız rekabeti önleyici nasıl tedbirler alabileceğini düzenlemektedir.

- *TBT; Ticarete Teknik Engeller Anlaşması*

Ticarete Teknik Engeller Anlaşması (TBT), üye ülkelerin kamu sağlığı ve güvenliği gerekçeleriyle dış ticarete uygulanmak üzere yürürlüğe koyacakları teknik mevzuatın ticarete engelleme yaratmayacak şekilde yapılmasıyla ilgili kuralları içermektedir.

- *TFA; Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması*

DTÖ üyesi ülkelerin 2/3'ünün kabulü ile 22 Şubat 2017 tarihinde yürürlüğe girmiş ve DTÖ Kurucu Anlaşması'na eklenmiş olan *Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması* ile mal ticaretinde basitleştirme, modernizasyon ve uyumlaştırma hedeflenmektedir. İhracat/ithalat ve transit maksatlı mal geçişinin hızlandırılması, malların kleransı ve serbest bırakılması, ülkelerin gümrük birimleri ve diğer ilgili yetkili otoriteleri arasında işbirliğinin etkin hale getirilmesi ve bu alanlarda teknik işbirliği ile kapasite geliştirilmesine yönelik hükümler içermektedir.

- *AoS; Korunma Önlemleri Anlaşması*

Yerli sanayi korumak amacıyla başvurulmuş ithalatın ve dış rekabetin kontrolü, DTÖ kapsamında yapılan anlaşmalarla, adil ticaret ortamının sağlanabilmesi amacıyla belli kurallara bağlanmıştır. DTÖ üyesi ülkeler, ithalattan olumsuz etkilenmeleri ve artan ithalata bağlı olarak yerli sanayilerinin ciddi zarar görmesi veya ciddi zarar tehdidi ile karşı karşıya kalmalarını önlemeye yönelik bir anlaşmadır. DTÖ *Korunma Önlemleri Anlaşması*, korunma önleminin sınırlı bir süre için uygulanabileceğini ve milli otoritelerce yönetilen soruşturma süreci sonrası gerekliliğinin kanıtlanması durumunda uygulamaya konabileceğini belirtir. Soruşturmayı yürüten milli otoriteler, soruşturma başlatıldığını ve soruşturma kapsamında alınan kararları DTÖ Korunma Önlemleri komitesine bildirmekle yükümlüdürler.

- *OIE; Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü*

Küresel düzeyde hayvan hastalıkları ile savaşılmaması gereksinimi, 25 Ocak 1924 yılında 28 ülke tarafından imzalanan uluslararası antlaşma aracılığıyla Uluslararası Salgın Hastalıklar Ofisinin kurulmasına neden olmuştur. Mayıs 2003'te Ofis, tarihsel kısaltması olan OIE ismini tutarak, Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü halini almıştır. OIE dünya çapında hayvan sağlığını geliştirmekten sorumlu hükümetler arası bir kuruluştur. OIE, DTÖ tarafından referans kuruluş olarak tanınmaktadır ve 182 üye ülkeye sahiptir. Ayrıca 75 diğer uluslararası ve bölgesel kuruluşla ilişkisini sürdürmekte ve her kıtada bölgesel ve alt-bölge ofisleri bulunmaktadır.

- *IPPC; Uluslararası Bitki Koruma Sözleşmesi*

IPPC, 1951 yılında Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü tarafından oluşturulmuştur. Dört özel hedefi arasında bitki zararlılarının yol açtığı zararların önlenmesiyle sürdürülebilir tarımı korumak ve küresel gıda güvenliğini genişletmek, çevreyi, ormanları ve biyoçeşitliliği bitki zararlılarından korumak, bilimsel temelli bitki sağlığı önlemlerinin geliştirilmesi yoluyla ekonomik ve ticari gelişimi kolaylaştırmaktır. Önceki üç hedefi gerçekleştirmek amacıyla üyelere yönelik bitki sağlığı kapasitesi geliştirmek olarak belirlenmiştir. Bitki sağlığı önlemleri alma amacıyla, küresel standart belirleme mekanizması görevini üstlenmektedir.

- *İkili ve Bölgesel Entegrasyon;*

Türkiye'nin, 1/95 ve 1/98 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı kapsamında, Avrupa Birliği'nin (AB) Ortak Ticaret Politikasını (OTP) üstlenme yükümlülüğü bulunmakta olup; üçüncü ülkelere yönelik olarak AB'nin tercihli ticaret sistemi üstlenilmektedir. Tercihli Ticaret Anlaşmaları iki ülke veya ülke grubu arasındaki bir tercihli ticaret anlaşmasının kapsamına giren ve anlaşmanın

öngördüğü koşulları sağlayan ürünlerin, anlaşmaya taraf olan ülkeler arasındaki ticaretinde, karşılıklı olarak vergi muafiyeti ve indirimleri yapılır. Gümrük birlikleri ile kurulan ticaret yapısı malların serbest dolaşımı ilkesine dayalı iken, ticaret anlaşmaları kapsamında yapılan ticarete “malın menşei” dikkate alınarak konulan kurallar geçerlidir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile kurduğu Gümrük Birliği'nin yanı sıra, 1990'lı yıllardan itibaren çok taraflı ticaret sisteminde küreselleşmenin ve bölgeselleşmenin etkileri ortaya çıkmış ve tercihli ticaret ağları genişlemeye başlamıştır. Bu çerçevede Türkiye, genişleyen tercihli ticaret ağlarına katılmak ve Gümrük Birliği'nden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmek amacıyla, başta Avrupa Birliği'nin serbest ticaret anlaşması (STA) imzaladığı ülkelerle olmak üzere, karşılıklı yarar esasına dayalı serbest ticaret anlaşmaları imzalamış ve imzalamaya devam etmektedir. Bu kapsamda, Türkiye, AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) akdettiği ülkelerle karşılıklı yarar esasına dayalı benzer anlaşmalar akdetmektedir.

Bugüne kadar, ülkemizde 38 STA imzalanmış olup, Lübnan, Sudan ve Katar STA' larından müteşekkil 3 anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için onay süreçlerinin tamamlanması beklenmektedir. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle akdedilmiş olan 11 STA ülkelerin AB'ye üye olmalarının ardından feshedilmişken, Ürdün STA ise 22 Kasım 2018 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır. “Türkiye ile Suriye Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması” 6 Aralık 2011 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile askıya alınmış bulunmaktadır. Arnavutluk, Birleşik Krallık, Bosna-Hersek, EFTA, Faroe Adaları, Fas, Filistin, Güney Kore, Gürcistan, İsrail, Karadağ, Kosova, Makedonya, Malezya, Mısır, Moldova, Morityus, Sırbistan, Singapur, Şili, Tunus, Venezuela ile imzalanmış olan 22 STA ise hâlihazırda yürürlüktedir. Gana STA'nın müzakere süreci tamamlanmış olup, imzalanması beklenmektedir. Türkiye'nin hâlihazırda 17 ülke/ülke grubu [Ukrayna, Kolombiya, Ekvator, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kamerun, Seyşeller, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), Libya, Güney Amerika Orta Pazarı (MERCOSUR), Peru, Japonya, Meksika, Cibuti, Çad, Pakistan, Tayland, Endonezya] ile STA müzakereleri devam etmektedir.

Bir diğer uluslararası entegrasyon konusu Avrupa Birliği hususudur. Bu konuda; Avrupa Ekonomik Topluluğuna entegrasyonu için ortaya koyulan üç dönemin sonuncusu olan “son dönem” de, Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliği tesis edilmesi öngörülmüştür. Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihinde yapılan toplantısında alınan “Gümrük Birliği Kararı” Gümrük Birliği'nin son döneminin uygulamaya konulmasına ilişkin koşulları belirlemektedir. Böylece, Katma Protokol'de öngörülen 22 yıllık Geçiş Dönemi, 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla son bulmuş ve Türkiye'nin AB'ye katılımı yolunda “Son Dönem”e girilmiştir.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı Türkiye'ye Ankara Anlaşması'nda tanımı yapılmış olan klasik gümrük birliğinin ötesinde yükümlülükler getirmiştir. Anlaşmanın 10. maddesi gereği; üye ülkelerle Türkiye arasında, ithalatta olduğu gibi ihracatta da gümrük vergileri ve eş etkili resim ve harçlar, miktar kısıtlamaları ile milli üretime Anlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı gözetken eşit etkili başka her türlü tedbir yasaklanır ve buna ilave olarak Türkiye üçüncü ülkelerle ilişkilerinde Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesini kabul eder ve toplulukça dış ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata da yaklaşmayı taahhüt eder (TOB, 2021a).

2.3.4. Kalite, Standardizasyon ve Sertifikasyon

Bir taraftan liberal serbestleşme yaşanırken bir taraftan da ülkeler güzel bir korumacılık politikası izlemektedirler ve serbest ticaret anlaşmalarıyla gümrük tarifelerinin azaltılması sonucu ülkeler, yerel üreticileri korumak amacıyla tarife dışı engellere başvurmaktadırlar. Tarife-dışı önlemlerin kullanılmasında haklı gerekçeler olabileceği hem iktisat literatüründe hem de uluslararası düzenlemelerde kabul edilmektedir (Özer ve ark., 2019). Bu amaçla, OIE (Dünya Hayvan Sağlığı Teşkilatı) ve IPPC (Uluslararası Bitki Koruma Sözleşmesi) ile beraber DTÖ'nün “Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemleri Uygulamaları” (SPS) ve “Ticarete Teknik Engeller” (TBT) Anlaşmalarında kodeks standartları ilkesel olarak göz önünde bulundurulmakta ve bu standartlara atf yapılmaktadır.

İkili, çok taraflı veya bölgesel ticari anlaşmalarla, ülkeler arasındaki serbest ticareti sınırlayan gümrük vergisi ve kota engellerini kaldırılması amaçlanırken, diğer yandan Dünya Ticaret Örgütü'nün SPS anlaşmasında, "Kodeks Gıda Güvenilirliği Standartları"na yapılan atıf, Kodeksin ticari anlaşmazlıkları çözmenin ötesinde çok geniş etkileri olduğunu ortaya koymaktadır.

Ülkelerin gönüllü uygulamaları için tavsiye niteliğinde olsa da, bağımsız risk değerlendirme organları ve/veya DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) ve FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü) vb. örgütlerin özel amaçlarla kurdukları danışma grupları tarafından oluşturulan güçlü ve güvenilir bilimsel tabanıyla kodeks standartları, birçok durumda ülkelerin ulusal mevzuatı için temel teşkil etmektedir. Bununla birlikte, kodeksten daha katı gıda güvenilirliği tedbirleri uygulamak isteyen DTÖ üyelerinden, uyguladıkları tedbirleri bilimsel olarak gerekçelendirilmeleri istenebilmektedir (Beghin, 2014).

Ülkemizde kodekse ilişkin ilk kanun 1926 yılındaki 767 Sayılı "Türk Kodeksi Hakkında Kanun"dur. Bu kanun ilaç kullanımıyla ilgili olup, ilk gıda kanunları 1928 yılındaki "Hayvanların Sağlık Zabıtası Hakkında Kanun" ve 1930 yılındaki 1593 sayılı "Umumi Hıfzısıhha Kanunu" olmuştur. Daha sonrasında 1942 yılında "Gıda Nizamnamesi", 1952 yılında "Gıda Maddeleri Tüzüğü" yürürlüğe girmiştir (Cufaoğlu ve ark., 2015). Ülkemizin 1963 yılında kurulan Gıda Kodeksi Komisyonuna (Codex Alimentarius Comission) taraf olmasıyla ilk kez 13 Şubat 1964 yılında yürürlüğe giren "Türk Milli Gıda Kodeksi Yönetmeliği" 1982 yılında "Tarım ve Orman Bakanlığı Türk Milli Gıda Kodeks Komitesi Yönetmeliği" adını almış, daha sonrasında 1994 yılında "Ulusal Gıda Kodeks Komitesi Yönetmeliği" adını almıştır.

Türk Standartları Enstitüsü tarafından hazırlanan standartlar, gıda ürünleri ihracat ve ithalat denetimlerinde yetkili olan Ticaret Bakanlığı ile Tarım ve Orman Bakanlığı'nca standartların uygulanmasında yetkili oldukları ilgili bölümlerde uygulanmaktadır.

TBT Anlaşması kapsamında yaş meyve sebze, bitkisel yağ, yumurta, bal, kuru ve kurutulmuş ürünler gibi bazı ürünlerde Ticaret Bakanlığı tarafından standartlara uygun olduğunu belirlemek amacıyla Ticari Kalite Denetimi yapılmakta ve İhracatta Uygunluk Belgesi düzenlenmektedir (Anonim, 2018b). Ayrıca Ticaret Bakanlığı tarafından 1705 Sayılı *Ticarette Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakamesi ve Korunması Hakkında Kanun* kapsamında bal, bitkisel yağ ve meyve suyunda standartlara uygunluğunu denetlemek ve tağşiş olup olmadığını tespit etmek için numune alınmakta ve analiz edilmektedir.

2.3.5. Denetim

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülen ithalat denetimleri kapsamında 2021/5 sayılı "Tarım ve Orman Bakanlığının Kontrolüne Tabi Ürünlerin İthalat Denetimi Tebliği" ile insan sağlığı ve güvenliği, hayvan ve bitki varlığı ve sağlığı yönünden güvenli ürün ithalatına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmektedir. Bitki Karantinası Yönetmeliği ve diğer mevzuatlar çerçevesinde; ithalatta; belge, beyan ve bitki sağlığı kontrolleri, ihracatta ise; bitki sağlığı kontrolü, sertifikasyon, numune alma ve analize gönderme, üretilen ürünlere ait üretim alanları, paketleme ve işleme tesisleri kontrolleri, ahşap ambalaj üretimi yapan işletmelerin ruhsatlandırılması ve denetlenmesi (ISPM -15) çalışmaları yapılmaktadır. İlgili kanun ve yönetmelik ve tebliğler aşağıda belirtilmiştir.

- 5996 Sayılı *Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu*
- *Bitki Karantinası Yönetmeliği* (Resmi Gazete Tarihi: 03.12.2011, Resmi Gazete Sayısı: 28131)
- *Bitki Karantinası Fümigasyon Yönetmeliği* (Resmi Gazete Tarihi: 19.06.2011, Resmi Gazete Sayısı: 27969)
- *Bitki Karantinası İnspektör Yönetmeliği* (Resmi Gazete Tarihi: 21.04.2011, Resmi Gazete Sayısı: 27912)
- *Ahşap Ambalaj Malzemelerinin Isıl İşleme Tabi Tutulması ve İşaretlenmesine Dair Yönetmelik* (Resmi Gazete Tarihi: 27.05.2015, Resmi Gazete Sayısı: 29368)
- *Bitkisel Gıda ve Yemin Resmi Kontrollerine Dair Yönetmelik* (Resmi Gazete Tarihi: 17.12.2011, Resmi Gazete Sayısı: 28145)

- *Bitkisel Gıda ve Yemin İhracatında Sağlık Sertifikası Düzenlenmesi ve İhracattan Geri Dönen Ürünler İçin Uygulama Yönetmeliği* (Resmi Gazete Tarihi: 25.11.2011, Resmi Gazete Sayısı: 28123)
- *Bilimsel Çalışma, Deneme ve Çeşit İslahı Amacıyla Bitki, Bitkisel Ürün ve Diğer Maddeler İle Zararlı Organizmaların Ülkeye Girişi ve/veya Ülke İçinde Dolaşımı Hakkında Tebliğ* (Tebliğ No: 2014/59) (Resmi Gazete Tarihi: 26.12.2014, Resmi Gazete Sayısı: 29217)
- 1380 sayılı *Su Ürünleri Kanunu, Su Ürünleri Yetiştiriciliği Yönetmeliği ve Uygulama Esasları Genelgesi, Su Ürünleri Yönetmeliği, 5/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığının Düzenlenmesi Hakkında Tebliğ* (Tebliğ No: 2020/20)

Ticaret Bakanlığı tarafından Tarım Ürünlerinin Dış Ticaret Denetimleri “İhracatta ve ithalatta ticari kalite standartları yönünden ilgili Tebliğ (2021/21)” uyarınca denetime tabi tutulmaktadır. (Ticaret Bakanlığı, 2021a).

2.3.6. Dış Ticaret Destekleri ve Uygulamalar

Tarım ürünleri dış ticaretine yönelik devlet yardımları ve çeşitli uygulamalar aşağıda başlıklar halinde sıralanmıştır;

- İhracata yönelik devlet yardımları;

Ticaret Bakanlığınca sağlanan destekler yurtdışına açılma sürecinde firmalarımıza destek sağlanmasını amaçlayan uluslararası rekabetçiliğin geliştirilmesi, pazar araştırmaları, sektörel ticaret ve alım heyetleri, marka ve markalaşma, yurtiçi ve yurtdışı fuar destekleri, tarımsal ürünlerde ihracat iadesi yardımları devlet desteklerin başlıcalarıdır.

- *Türk Eximbank Destekleri*

İhracatın geliştirilmesi, ihraç edilen mal ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi, yeni pazarlar kazandırılması, ihracatçıların uluslararası ticarete paylarının artırılması ve girişimlerinde gerekli desteğin sağlanması, ihracatçılar ile yatırımcılara uluslararası piyasalarda rekabet gücü ve güvence kazandırılması, yurt dışında yapılacak yatırımlar ile ihracat maksadına yönelik yatırım malları üretim ve satışının desteklenerek teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Türk Eximbank, bu amaca yönelik olarak ihracatçıları, kısa, orta ve uzun vadeli nakdi ve gayri nakdi kredi, sigorta ve garanti programları ile desteklemektedir. Türk Eximbank'ın, gelişmiş birçok ülkenin resmi destekli ihracat kredi kuruluşlarından farklı olarak kredi, garanti ve sigorta işlemlerini aynı çatı altında toplamış olması, ihracatçı firmalara verilen hizmetlerde bir bütünlük oluşturulmasına imkân tanımaktadır.

- İthalat Politikaları ve İthalata İlişkin Uygulamalar

Yerli üreticilerimizin ithalattan kaynaklanan haksız rekabete karşı korunmasına yönelik tedbirler de alınmaktadır. Bu çerçevede, ithalata yönelik çalışmalar iki odak noktası olarak gruplandırılabilir. Birinci grupta, yerli üretim dalının, ithalatta haksız rekabetten kaynaklanan zarara karşı korunması adına dampinge karşı önlemler ile sübvansiyona karşı telafi edici önlemler; ithalat artışından kaynaklanan zarara karşı korunması adına ise korunma önlemleri yer almaktadır. İkinci grupta ise, arz sıkıntısı yaşanan ürünlerde piyasanın veya hammadde/ara malı ihtiyacı olan sanayicilerin bu ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, söz konusu ürünlerde gümrük vergisi indirimi veya muafiyeti şeklinde uygulamalar bulunmaktadır

- Ürün Güvenliği Uygulamaları

Ürün güvenliği faaliyetlerinin temelini 4703 sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun oluşturmaktadır. Söz konusu Kanun, AB ile Gümrük Birliği çerçevesinde gerçekleştirilen mevzuat uyum çalışmaları kapsamında hazırlanmış olup DTÖ *Ticarette Teknik Engeller Anlaşması* (TTE) ile de uyumludur. Yetkili kamu kuruluşları tarafından gıda ürünleri de dâhil olmak üzere, piyasa gözetimi ve denetimi faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede gerek T.C. Ticaret Bakanlığı gerekse ilgili bakanlıklar ürün güvenliği denetimleri yapmaktadır. Tarım ürünleri ihracatında ve ithalatında ticari kalite denetimleri uygulamaları yapılmaktadır.

- *Diğer Destek Uygulamaları*

Diğer destek uygulamaları çerçevesinde Dâhilde İşleme Rejimi (DİR), Hariçte İşleme Rejimi (HİR), Vergi, Resim ve Harç İstisnası ve Faiz İndirimli Kredi Destekleri verilmektedir. Tarım ve tarıma dayalı sanayi açısından DİR önemli bir destek uygulaması olarak yer almaktadır. Amacı; dünya piyasa fiyatlarından girdi temin edilmesi suretiyle ihracatı artırmak, ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmak, ihraç pazarlarını geliştirme ve ihraç ürünlerini çeşitlendirmektir. Elde edilmesinde ithal girdi kullanılan işlem görmüş ürünün ihracı ile ihracat sayılan satış ve teslimlerin belirlenmesi, yönlendirilmesi ve geliştirilmesine ilişkin tedbirlerin düzenlenmesi ve yürütülmesini kapsar. Tarıma dayalı sanayii hammadde talebinin karşılanması amacıyla yaygın ve sık kullanımı söz konusudur (Ticaret Bakanlığı, 2021b).

Yukarıda bahsedilen devlet yardımları ve destekler ile ilgili tebliğler aşağıda sıralanmıştır.

- *Uluslararası Nitelikteki Yurt İçi İhtisas Fuarlarının Desteklenmesi*, (95/7 sayılı Tebliğ),
- *Çevre Maliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ*, (97/5 sayılı Tebliğ)
- *AR-GE Yardımına İlişkin Tebliğ* (98/10 sayılı Tebliğ),
- *İstihdam Yardımı Hakkında Tebliğ*, (2000/1 sayılı Tebliğ),
- *Yurt Dışında Gerçekleştirilen Fuar Katılımlarının Desteklenmesine İlişkin Tebliğ*, (2009/5 sayılı Tebliğ), 6)
- *Yurt Dışı Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ*, (2010/6 sayılı Tebliğ),
- *Türk Ürünlerinin Yurtdışında markalaşması, Türk Malı İmajının Yerleştirilmesi ve TURQUALITY'nin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ*, (2006/4 sayılı Tebliğ),
- *Pazar Araştırması ve Pazarlama Desteği Hakkında Tebliğ*, (2006/6 sayılı Tebliğ), 9)
- *Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ*, (2010/8 sayılı Tebliğ),
- *Tasarım Desteği Hakkında Tebliğ*, (2008/2 sayılı Tebliğ)

2.3.7. Örgütlenme Durumu

Türkiye'nin dış ticaretine yön vermek, ihracat politikasını belirlemek, pazar çeşitliliğini geliştirmek amacıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatlarıyla; 4 Mart 1937 tarih ve 2/6107 sayılı Kararname ile kurulmuş olan Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği Türk Anonim Şirketi'ne dayanan Türkiye İhracatçıları Meclisi (TİM) çatı kuruluş olarak yer almaktadır. TİM Sektörler Konseyi altında; zeytin ve zeytinyağı, deri ve deri mamulleri, fındık ve mamulleri, meyve sebze mamulleri, su ürünleri ve hayvansal mamuller, hububat bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri, kuru meyve ve mamulleri, süs bitkileri ve mamulleri, tütün ve yaş meyve ve sebze alt sektörlerinde örgütlü bir yapıya sahiptir. Ülke geneline yayılmış 13 İhracatçı Birliği ile faaliyet göstermektedir (TİM, 2021). Tarım ürünleri ithalatı yapan firmalar / işletmeler için örgütlenme genellikle STK'lar şeklinde gerçekleşmektedir.

TARIMSAL DIŞ
TİCARETTE SORUNLAR

03

3. TARIMSAL DIŞ TİCARETTE SORUNLAR

3.1. İhracatta Karşılaşılan Sorunlar

3.1.1. Üretim Kaynaklı Sorunlar

Türkiye tarımsal üretim aşamasında yapısal bazı sorunlara sahiptir. Bunların başında da işletmelerin küçük ölçekli olmaları gelmekte ve bu işletmelerde ağırlıklı olarak emek yoğun üretim yapılmakta ve teknoloji kullanımını sınırlı olmaktadır. Bu durum dış ticarete ürün tedariki açısından uygun miktar, fiyat ve standartlarda ürün arzını kısıtlayabilmektedir.

Özellikle yaş meyve, sebze alt sektöründe üretim aşamasından iç ve dış pazarda nihai tüketiciye ulaşıncaya kadar geçen süreçte kalite ve miktar kayıpları yaşanmaktadır. Ürünlerin hasat edildikten sonra kalitesinin bozulmadan sağlıklı bir şekilde taşınabilmesi ve soğuk zincir uygulamalarının yeterince uygulanamaması bu kayıpları artırmaktadır (UTK, 2015). Benzer şekilde diğer alt sektörlerde de dış ticarete rekabet gücümüzü olumsuz etkileyen, dış pazarların istediği kalite, miktar ve standartlarda ürün arzının sağlanması önemlidir.

3.1.2. Rekabet

Dünya Ticaret Örgütü, sanayi ürünleri ile ilgili dünya ticareti önünde tarife ve tarife benzeri kısıtlamaları önemli ölçüde indirmiş, çoğu sanayi ürünü üzerinde ise tamamen kaldırmıştır. Ancak AB ülkelerinin tarımsal ürünler üzerinde uyguladıkları yoğun koruma tedbirleri ve ülkeler arasında tarımsal ürün maliyetlerindeki farklılıklar nedeniyle ticari engellerin önlenmesi konusunda önemli bir ilerleme sağlanamamıştır. DTÖ'nün son iki round görüşmeleri olan Uruguay ve Doha'da tarımsal ürünler üzerinde uygulanan korumacı önlemlerin kaldırılması konusu ele alınsa da günümüze kadar bu konuda önemli bir gelişme sağlanamamıştır.

Bu kapsamda tarım ürünleri ticaretinde engel oluşturan tarife dışı engeller daha çok teknik engeller şeklinde ve ithalat ile ihracatta uygulanan kontrol belgeleri, ithal lisansları, ithalat kısıtlama ve yasakları şeklinde ortaya çıkmaktadır (İnançlı, 2011).

Girdi maliyetlerinin Türkiye'de yüksek olmasının dezavantajını, dış pazarlarda rakip ülke fiyatları karşısında daha belirgin hale gelmektedir. Örneğin İspanya'da verilen teşvikler nedeniyle ürün fiyatlarının düşük olması, Türk ihracatçıları rekabette etkilemektedir (Kızıltuğ ve Fidan, 2019)

Tarım sektörü serbest ticaret anlaşmalarında hem ürünler ile ilgili elde edilmeye çalışılan gümrük tarife oranı indirimi ve/veya kota şeklindeki karşılıklı tavizler hem de Sağlık ve Bitki Sağlığı ve teknik engeller gibi dış ticaret ile ilgili önlem ve uygulamalar nedeniyle önemli müzakere konuları arasında yer almaktadır. Ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları tarım ürünlerinde taraf ülkenin veya ülkelerin pazarına girmek veya pazarında daha fazla paya sahip olabilmek için kotasız (sınırsız miktarda) tarife indirimi ya da belli kotalar dâhilinde tarife indirimleri elde ederek ihracatlarını arttırmaya çalışmaktadırlar (Erol, 2015).

3.1.3. İhracatın İthalata Bağımlılığı

Türkiye'nin tarımsal ürün dış ticaretinde hammadde ve işlenmiş ürün şeklinde kendini göstermektedir. Özellikle tarıma dayalı sanayinin ihtiyacının karşılanmasına yönelik ve kısmen tarımsal üretimde kullanılan bazı girdilerin ithalatı tarımsal ithalatta önemli yer tutmaktadır. Türkiye'de tarımsal üretimde giderek artan bir hammadde ithalatı söz konusudur. Bu durumda tarımsal ürün ihracatını artırmak için giderek artan oranda hammadde ithal etmek zorunda kalınmaktadır. Bu bir yandan yaratılan katma değer az olmasına ve aynı zamanda, toplam dış ticarete yaptığı olumlu katkının giderek ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Tarımsal hammadde ticaretinde potansiyel rekabet avantajı sağlanamamasının en büyük nedeni işlenmiş ürün ihracatıdır. İşlenmiş ürün ihracatını desteklemek için tarım hammaddesi ithal etmek bu alt sektörde rekabet gücünü düşürmektedir. Bu yüzden tarımsal hammadde ithalatı yerine yurtiçi üretime öncelik vermek gerekmektedir.

Toplam tarımsal dış ticareti oluşturan iki ana kalem bulunmaktadır. Bunlardan birincisi gıda maddeleri kalemi iken, diğeri tarımsal hammaddeler kalemidir. Türkiye son 21 yılda gıda maddeleri dış ticaretinde net ihracatçı iken; tarımsal hammaddeler dış ticaretinde net ithalatçı konumundadır (Mangır ve Fidan, 2017). Net ithalatçı olduğumuz tarım sektörünün ithalatında ilk sıraları tarımda kullanılan makine ve gübre almaktadır (Çakmak ve Kasnakoğlu, 2016). 2020 yılı itibariyle Fasil no 31 olan gübreler konusunda; Türkiye gübre ihracatı 375,6 milyon dolar iken ithalatı 1,13 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Tarım makinaları içerisinde yer alan 87 fasıl nosuna sahip traktör ihracatı 2020 yılı için 1,03 milyar dolar ve ithalatı ise 532 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Tarım alet makinelerinde ise (Fasil No:84.36 ve 84.37) 350,9 milyon dolar ihracat karşın 42,1 milyon dolar ithalat söz konusudur (Trademap, 2021). Aynı şekilde 52 fasıl nolu pamukta lif pamuk üretiminin tüketimi karşılayamaması, yüksek miktarlarda pamuk ithalatı yapılmasına neden olmaktadır. Türkiye dünyanın en büyük pamuk tüketicisi ve ithalatçı ülkeleri arasında yer almaktadır. Özellikle dünya pamuk fiyatlarının yüksek olduğu yıllarda pamuk ihtiyacımızı karşılamamızın maliyeti de yüksek olmaktadır. Son yıllarda pamuk ithalatımız 800-900 bin ton civarında olmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2021c).

Türkiye gıda maddeleri ticaretinde endüstri içi ticaret avantajından faydalanmakta ve potansiyel bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Ancak, tarımsal hammadde ticaretinde düşük endüstri içi ticaret bu alt sektörde rekabette geri olduğumuz sonucunu ortaya koymaktadır. Tarımsal hammadde ticaretinde potansiyel rekabet avantajı sağlanamamasının en büyük nedeni işlenmiş ürün ihracatıdır. İşlenmiş ürün ihracatını desteklemek için tarım hammaddesi ithal etmek bu alt sektörde rekabet gücünü düşürmektedir (Mangır ve Fidan, 2017).

Türkiye'de dış ticaret işlemleri yoğun olarak Dolar ve Euro para birimleri ile yapılmaktadır. Bu durum hareketli döviz kuru sistemini tercih etmiş olan Türkiye'de bir kur riski oluşumuna neden olmaktadır. Kurların aşırı oynak olduğu dönemlerde ihracat firmaları eğer kur artışları yaşanmadan önce ürün satışı gerçekleştirmişler ise kur artışlarından dolayı kazanç elde edebilirler. Fakat artan kurlar ile yapılan yeni satışlarda eğer kurlar düşüş bandına girerse bu durum onların zarar etmesine neden olabilir. Benzer durum ithalatçı firmalar içinde geçerlidir (Ketboğa, 2020).

3.2. İthalatta Karşılaşılan Sorunlar

3.2.1. Döviz Kurlarındaki Dalgalanmalar

Dış ticaret bazı özel durumlar dışında tamamen döviz aracılığı ile yapılmaktadır. Dış ticarete ödeme aracı olarak kullanılan döviz kurlarının dalgalanması sonucu ithalat ve ihracat değerlerinde de dalgalanmalar görülebilmektedir (TİM, 2015). Türkiye'nin tarımsal ithalatının tarımsal ham madde ve ara malı ağırlıklı olması nedeniyle, özellikle kısa dönemde döviz kuru artışlarının ve oynaklığının tarımsal ihracata göre ithalatta artma ya da azalma yönünde daha fazla etki yapabileceği söylenebilir.

Döviz kuru ile dış ticaret özelinde tarımsal ticaret arasındaki ilişkileri inceleyen kantitatif çalışmaların bazılarında döviz kuru oynaklığının tarımsal dış ticareti olumsuz etkilediği bildirilirken, bazılarında ise olumlu etkilediği bildirilmektedir. Karakaş ve Erdal (2017) yapmış oldukları çalışmada reel efektif döviz kur oynaklığı ile tarımsal ihracat arasında panel bazında anlamlı bir ilişkiye rastlanmazken reel efektif döviz kur oynaklığının %1 artması durumunda, Türkiye'nin tarımsal ithalatının %18,83 oranında azalış göstereceği şeklinde bir sonuç da bu bilgiyi desteklemektedir.

Döviz kuru oynaklığı kaygısı hem ihracat hem de ihracatçı açısından karar almayı zorlaştırmaktadır. Bu durumda firmalar beklenti içerisine girmekte ve dış ticaret işlemlerini yavaşlatmaktadırlar. Bu nedenle döviz kurlarında istikrar dış ticaret açısından çok önemlidir.

3.2.2. Tarifeler ve Tarife Dışı Engeller

Tarım ürünleri dış ticaretinde tarifeler, tarife dışı engeller, kısıtlamalar, mali - idari ve teknik engeller gibi pek çok konu dış ticaretin üzerine olumsuz etkiler yapabilmektedir.

İthalatı kotalarla kısıtlamanın bir uygulaması olan ithalat yasaklarına ülkeler; ekonomik, politik, sağlık ve ahlaki nedenlerle başvurulabilmektedirler. Ayrıca, yerli sanayinin korunması en önemli amaçları arasında yer almaktadır. Politik yasaklamalarda, bazı ülkelerin ürün ya da hizmetlerinin ülkeye girişine engel koyulabilmektedir. Bazı durumlarda, sağlık nedenleriyle bazı ürünlerin ülkelere girişi yasaklanabilmektedir (Han ve Kaya, 2012).

Tarife dışı engellerin, tarım sektöründe üretim sektörüne göre daha yaygın ve kısıtlayıcı oldukları görülmektedir. Uluslararası pazarlarda tarife dışı engellerin türleri ve etkileri genel olarak, firmanın büyüklüğüne, sektöre ya da ithalat veya ihracat yapılan ülkenin durumuna göre farklılık göstermekte ve görünmez engeller olarak adlandırılan bu hususların etkileri tam olarak bilinmemektedir.

2021 - 2025 DÖNEMİ
PROJEKSİYONLARI

04

4. 2021-2025 DÖNEMİ PROJEKSİYONLARI

Hazırlanmış olan bu sektör politika belgesinde tarım ürünleri dış ticareti projeksiyonu için 2001-2020 yıllarına ilişkin ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır. İthalat ve ihracata ilişkin zaman serisi verileri otokorelasyon ve kısmi otokorelasyon grafikleri ve ilgili istatistik testler (Dickey Fuller vb.) yardımıyla durağanlıkları incelenmiştir ve seriler analize uygun hale getirilmiştir.

Geçmiş ithalat ve ihracat miktarlarının doğru tahmini verebilmesi ya da diğer bir ifadeyle tahmin hatalarının en aza indirilebilmesi için tahminlerde bir Box Jenkins metodu olan Çift Üstel Düzeltme Yöntemi (Double Smoothing) yöntemi kullanılmıştır. Üstel düzeltme yöntemleri, geçmiş verileri matematiksel olarak düzeltmekte ve veri setindeki en son gözlem değerine en yüksek, daha önceki gözlem değerlerine de azalan bir biçimde ağırlık vermektedir.

Analiz edilen zaman serisi bir eğilime sahip olduğundan, tek parametrelili üstel düzeltme modeli genellikle iyi sonuçlar sağlamayabilir. Bu nedenle α ile birlikte seçilmesi gereken ikinci bir sabit γ olan ikinci bir denklem eklenerek iyileştirilebilir. Her iki parametre de 0 ile 1 arasında değişir.

$$S_t = \alpha Y_t + (1-\alpha)(S_{t-1} + b_{t-1}), 0 \leq \alpha \leq 1$$

$$b_t = \gamma(S_t - S_{t-1}) + (1-\gamma)b_{t-1}, 0 \leq \gamma \leq 1$$

Bu nedenle çift üstel düzeltme yöntemi, özellikle dış ticaret verileri gibi dinamik bir yapı sergileyen veri türlerinde daha sağlıklı sonuç vermektedir.

Yapılan analiz sonuçları Tablo 9'da verilmiştir. Bu kapsamda 2021-2025 dönemi tarımsal dış ticaret projeksiyonuna göre 2025 yılında ihracatın ortalama 25,15 milyar dolar, ithalatın ise 18,47 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 9. 2021-2025 Dönemi Tarımsal Dış Ticaret Projeksiyonu (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat			İthalat		
	En düşük	Ortalama	En yüksek	En düşük	Ortalama	En yüksek
2021	19.783	21.550	23.318	13.673	15.745	17.817
2022	19.243	22.450	25.658	14.262	16.429	18.596
2023	18.666	23.350	28.035	14.841	17.112	19.384
2024	18.079	24.250	30.422	15.412	17.796	20.179
2025	17.487	25.150	32.814	15.977	18.479	20.982

Kaynak: Trademap 2021 yılı verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

SEKTÖRE YÖNELİK
POLİTİKALAR

05

5. SEKTÖRE YÖNELİK POLİTİKALAR

5.1. Mevcut Politikaların Değerlendirilmesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında saptanan tarım ürünlerinde kendine yeterlilik politikası 1980'li yılların başına kadar uygulanmış ve söz konusu ürünlerin ithalatına ancak tahıl ve bitkisel yağlar gibi temel tarım ürünleri üretiminde açıklar olduğu zaman izin verilmiştir.

1980 yılından sonra serbest piyasa sistemini yapısalılaştırmak amacıyla ithalatın liberasyonu ve ihracatı destekleyen politikalara ağırlık verilmiştir. İzlenen dışa açık ekonomi modeli çerçevesinde, üretimdeki açıkların yanında iç piyasa fiyatlarını kontrol edebilmek ve işlenmiş tarım ürünlerinde kaliteyi artırabilmek için tarım ürünleri ithalatı serbest bırakılmıştır. Buda tarım ürünleri ithalat artışına neden olmuştur (Doğan, 1991).

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda ekonomik alt yapı, tarım ve sanayi temelinin zayıf olması nedeni ile ithal ikameci politika benimsenmiştir. *Lozan Antlaşması ve Ticaret sözleşmesi* ile birtakım istisnalar dışında ithalat ve ihracat yasaklarının kaldırılması, yenilerinin konulmaması ve gümrük tarifelerini beş yıl boyunca değişmemesi dışa açıklığı arttırmıştır. 1924-1929 yılları arasında dış ticaret sürekli olarak açık vermiştir. Türkiye'de ilk ithal ikame politikası 1929 yılında baş gösteren dünya buhranında baş göstermiştir (Türker, 2007).

Türkiye'de ilk olarak 1930'larda uygulanan ithal ikamesi yoluyla sanayileşmede amaç ithal edilen ürünlerin yurtiçinde üretilmesi olmuştur. Bazı ürünlerin ithal edilmesi yerine yurtiçinde üretilmesi amacıyla yerli üreticilere bazı kolaylıklar sağlanmıştır. Türkiye'de hakim olan devletçilik anlayışının bir sonucu olarak yerli üreticilere kolaylıklar sağlanmış ve bazı ayrıcalıklar tanınmıştır.

1950'li yıllarda liberal nitelikli politikalar benimsenmiş, korumacı anlayış terk edilmiştir. Bu politikanın sonucunda ithalatta artışlar görülmüş ve bu durum dış açıkları beraberinde getirmiştir.

1954 yılına kadar döviz bağımlılığının oluşumu ve dış yardım ve kredilere ihtiyacın artması neticesinde tekrar korumacı politikalar gündeme gelmiştir.

1956 yılında dış ticaret hacmi azalmış, ihracat negatif yönde etkilenmiştir. 1958 yılında dış ticarete kısıtlamalar ve devalüasyon içeren tedbirler uygulanmıştır.

1960'lı yıllarda kamu-özel sektör birlikteliğinde karma nitelikte bir ekonomi modeli benimsenmiştir. Tarım sektörüne yönelik verilen teşvikler ve taban fiyat uygulamaları daha küçük ölçekli tarımsal işletmelerin pazara girişini kolaylaştırmıştır.

1963 yılında uygulanmaya başlanan 1. BYKP'de özellikle sanayi ve dayanıklı tüketim mallarının yerli üretimi önceliklendirilmiştir.

1963 yılında AET ile ortaklık anlaşması imzalanmış ve dış ticaret hacminde artış yaşanmıştır.

1973 yılında yaşanan petrol şokları ve batı ülkelerinde yaşanan enflasyon sonucunda dış ticaret hadleri olumsuz etkilenmiştir (Karakas, 2021).

1980 yılında uygulanan 24 Ocak İstikrar Programında ithalata dayalı modelin yerine ihracata dayalı sanayileşme modeline geçiş hedefi olmuştur (Özbey, 2000). Uygulanan politikalar bütün olarak değerlendirildiğinde dış dünyaya entegre, yapısal olarak daha serbest bir hale getirilmesinin amaçlandığı görülmektedir.

Dış ticaret alanında idari yapılanmaya gidilerek 13 Aralık 1983 tarihli ve 188 sayılı KHK ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı kurulmuştur.

1983 yılından sonra dış ticaret yapısında liberalleşmeyi arttırmak amacıyla gümrük tarifeleri, miktar kısıtlamalarına kıyasla daha fazla kullanılmıştır. Daha serbest bir dış ticaret rejimi hedeflenmiştir.

1990'lı yıllarda ise 1994 5 Nisan kararları neticesinde; düşük faizli ihracat kredileri, DFİF kaynaklı ödemeler, KDV muafiyet ve istisnaları, KKDF, vergisel istisnalar, teminat kolaylıkları, geçici kabul rejimi ve ithalatı uygulaması araçları uygulanmasına gidilmiş ve döviz kazandırıcı faaliyetlere önem verilmiştir. Eximbank'ın sağladığı kredi ve sigortaların daha fazla ihracatçıya sağlanması amaçlanmıştır.

1996 yılında AB ile imzalanan Gümrük Birliği (GB) bu dönemde üretim ve yatırımlar üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Gümrük birliğini kuran 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16. maddesinde topluluğun tercihli ticaret rejiminin 5 yıllık bir süre içinde Türkiye tarafından üstlenilmesi karara bağlanmıştır. Bu kararlar gümrük birliğinin de bir gereği olarak Türkiye az gelişmiş ülkelere Topluluğun sağladığı genelleştirilmiş tercihler sistemini ve Topluluğun diğer ülkelerle olan tercihli ticaret rejimini üstlenmekle yükümlü kılınmıştır. Söz konusu yükümlülük kapsamında Türkiye çok sayıda Orta ve Doğu Avrupa ülkesi ve Kuzey Afrika ülkeleri başta olmak üzere birçok ülke ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır (Erdem, 2015).

2000'li yıllarda Türkiye'nin dış ticaret yapısını GB anlaşması yanında IMF tarafından önerilen yapısal uyum programları da etkilemiştir (Tonus, 2007).

2002-2004 döneminde Türkiye'nin dış ticaretinde olumlu sayılabilecek gelişmeler olduğu, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını da kapsayan dönemde dış ticaret hacminin 90 milyar Dolardan 160 milyar Dolara yükseldiği gözlenmektedir (Şahin, 2012).

Ancak; dış ticaret alanındaki bu olumlu gelişmelerin dış ticaret açığının giderek artması şeklinde bir olumsuz yönünün bulunduğunu da belirtmek gerekmektedir.

2002-2005 yılları arasında ekonomik alanda ortaya çıkan olumlu gelişmeler dışında, üzerinde durulması gereken bir diğer önemli gelişme de, 2005 yılında Türkiye ile Avrupa Birliği arasından tam üyelik görüşmelerinin başlamış olmasıdır.

2002-2008 döneminde dış ticaret uygulamalarında da hızlı bir gelişme sağlandığı görülmektedir.

2008 Küresel krizinin Türkiye ekonomisini çeşitli açılardan etkilediği gözlenmektedir. Her şeyden önce, dış talep daralması sonucu dış ticarete daralmanın ekonomide de daralmaya neden olduğu görülmüştür.

2020-2022 “Yeni Ekonomi Programı” ile T.C. Ticaret Bakanlığı ihracata hazırlık, kurumsal kapasite oluşturma, pazarlama ve tutundurma destekleri ile yüksek katma değer üretimine yönelik destekler başta olmak üzere bu desteklerden yararlanan firma sayısı, destek tutarı ve destekler içindeki KOBİ payı artırılacaktır. İhracatta hedef ülke ve hedef sektör yaklaşımı ile güçlendirilmiş destek mekanizmaları kurulması, böylece, pazar ve ürün çeşitlendirmesi sağlanarak katma değerli ihracat artışı elde edilmesi planlanmaktadır.

5.2. Uzun Dönemli Gelişme Eğilimleri

Türkiye tarımsal dış ticareti için yapılan tahminlerden elde edilen sonuçlar Tablo 9'da verilmiştir. Tarım ürünleri ihracatı açısından değerlendirildiğinde 2020 yılında 20,7 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracatın 2021 yılı için elde edilen ortalama değerler ile 21,5 milyar dolar ve takip eden yıllardaki artışlar ile 2025 yılında ortalama 25,1 milyar dolar olarak gerçekleşmesi yapılan projeksiyon sonucu öngörülmektedir.

Aynı şekilde tarım ürünleri ithalatı açısından değerlendirildiğinde 2020 yılında 15,2 milyar dolar olarak gerçekleşen ithalatın 2021 yılı için elde edilen ortalama değerler ile 15,7 milyar dolar ve takip eden yıllardaki artışlar ile 2025 yılında ortalama 18,4 milyar dolar olarak gerçekleşmesi yapılan projeksiyon sonucu öngörülmektedir.

5.3. 2021-2025 Dönemi Politika Önerileri

- Tarımsal üretimin stratejik önemi ve ülke ekonomisine katkısı göz önüne alınarak gıda ürünlerinin arzını ve fiyatını istikrarlı hale getirmek için dış ticaret önlemlerinin temkinli ve ihtiyatlı bir yaklaşımla tasarlanması,
- Arz açığı olan tarımsal ürünlerin yurt dışı üretimine yönelik yatırımları desteklemek ve yine bu amaca yönelik dış ticaret rejiminde gerekli düzenlemelerin yapılması,
- Uzun vadede ortaya çıkabilecek olan risklerin bertaraf edilmesi, ürün çeşitliliği, dış ticarete sürekliliği sağlama, ürün maliyetlerinin düşürülmesi, uluslararası tarım ve orman faaliyetlerinin kurumsal altyapıya kavuşturulması,
- Ülkemizde yetiştirilen ve uluslararası piyasalarda yüksek oranda talep gören tarım, gıda ve ormancılık ürünlerinde ihracat gelirlerini arzu edilen seviyelere çıkarmak için marka, kalite, standardizasyon, tanıtım ve özendirme çalışmalarının desteklenmesi,
- Bitkisel üretimde iç tüketimin karşılanması ve hedef pazarlarda ihracatın geliştirilmesi için pazar isteklerine uygun çeşitlerle, güvenilir gıdanın sağlandığı, verim ve kalitenin yüksek, maliyetin düşük olduğu, geniş bir zaman diliminde süreklilik arz eden, sertifikalı üretim modelleriyle ilgili politikalar geliştirilmesi,
- Arz fazlalığının olduğu dönemlerde ihracatın yanısıra gibi alternatif tüketim ve ileri işlenmiş gıda sanayinin geliştirilmesi,
- Toprak ve su kaynaklarının etkin kullanımı için ülke ihtiyaçları, ihracat potansiyeli, ürünün stratejik önemi, üretim açığı olup olmaması, üretici gelir istikrarının sağlanması ve benzeri unsurlar göz önünde bulundurularak tarımsal üretimin yönlendirilmesi,
- Zorunlu tüketim mallarının ihtiyaçlarının karşılanması öncelikli olmakla birlikte ihracat gelirlerini artırmak için katma değeri yüksek ürünlerin ihracatının artırılmasına yönelik tedbirlerin alınması,
- Yeni girilen pazarlara veya riskli pazarlarda karşılaşılabilecek muhtelif risklere karşı ihracatçıyı garanti altına almak amacıyla "ihracat ürün sigortası" sisteminin geliştirilmesi,
- Toplam ihracattaki işlenmiş gıda ürünlerinin payının ve çeşitliliğinin artırılması ve yeni pazarlara girilmesi,
- Su ürünlerinde balık işleme sektörünün geliştirilmesi, pazarlama ve marka tescilinin desteklenmesi, ihracatın ve yerli tüketimin artırılması, özellikle deniz ve baraj gölleri yetiştiricilik alanlarının farklı sektörler arası çatışmalarının planlamalar ile düzenlenerek sektöre açılması,
- Kanatlı sektöründe, iç piyasa dengesi korunarak ülke bazlı ihracat stratejisi geliştirilmeli, ihracat planlaması yapılmalı ve yeni hedef pazarlara kalıcı girmek için girişimlerde bulunulmalı,
- Arı ve arı ürünlerinin ihracatına yönelik altyapıların oluşturulması için kovan başına destek yerine kaliteli ve akredite analizlerle belgelenmiş tüm arı ürünlerine destek verilmesi,
- Türkiye'de Oriental tip tütün üretiminin sürdürülebilirliği için üreticilerin desteklenmesi,
- Fidan ve süs bitkileri ithalatı ve ihracatı konusunda kontrol ve denetim altyapısı güçlendirilmesi ve uzman personel yetiştirilmesi sağlanması,
- Nişasta bazlı şeker (NBS) sektörünün atıl kapasitelerinin değerlendirilmesi bakımından ihracat olanaklarının geliştirilmesi,
- Küreselleşen, teknoloji, iletişim ve ulaşım alanında hızlı gelişmelerin yaşandığı dünyada özellikle mevcut dış pazarlar ile yeni dış pazarlara açılmak amacıyla pazarlama teknikleri ve stratejileri ile e-ticareti yaygınlaştıracak mekanizmalar geliştirilmesi,

- Gelecek dönemlerde tarımsal bir biyoekonomi ve dögüsel ekonomi politikasının oluşturularak işler hale getirilmesi, hammadde temininden atık değerlendirmeye kadar tarım sektöründe yaşanan birçok sorunun sürdürülebilir çözümüne ve Avrupa Yeşil Mutabakatı gibi yeni konseptlere tarım sektörünün kolaylıkla uyumunun sağlanması ile tarımsal ürünlerin uluslararası pazardaki prestijinin artırılmasına zemin hazırlanması

Tablo 10. Tarımsal Dış Ticaret Sektörü Sorun Alanları ve Eylem Planları

No	Sorun Alanları	Çözüm Önerileri	Eylem Planı	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş
1	İhracata yönelik tarım ürünlerinin rekolte tahminleri ile ilgili sorunlar	İhracata yönelik ürünlerde kayıt işlemlerinin yanı sıra rekolte tahmin ve izlenmelerin iyileştirilmesi	Arz-talep dengesinin ve fiyat istikrarının sağlanması için, rekolte tahmin çalışmalarının güçlendirilmesi ve yayınlanması; buna bağlı olarak kısa, orta ve uzun vadeli stratejilerin oluşturulması	TOB Ticaret Bak.	TMO İhracat Genel Müdürlüğü Tarım ve Orman İl Müdürlükleri
2	Kalite ve gıda güvenilirliğini artırmaya yönelik entegre destekleme politikaları eksikliği (Özellikle kuru meyveler, TAB)	Desteklerin yatay olarak planlanması ve çapraz uyum öncelikleri çerçevesinde geliştirilmesi, Üretim, kurutma, kalite ve ambalaj ile ilgili konularda destek sisteminin geliştirilmesi	Gıda güvenliği ve kalite artırmaya yönelik destek mekanizmalarının geliştirilmesi	TOB	Ticaret Bak. STK
3	Süt ve süt ürünlerinin ihracatının az olması	İhracata konu olan süt ürünlerinin rekabet avantajı sağlanması ve ihracatımızın artırılması konusunda çalışmalar yürütülmesi	Süt ürünlerinin ihracatına yönelik kalite ve standartların teşviki ile destekleme uygulamalarının hayata geçirilmesi	TOB	Ticaret Bak, USK - Ulusal Süt Konseyi
4	İhracata konu ürünlerin üretiminde girdi maliyeti ve vergi yüksekliliği (Süs bitkileri vs.)	Girdi maliyetlerini azaltıcı tedbirler	Girdi desteği ve vergi muafiyeti sağlanması	TOB Hazine ve Maliye Bakanlığı	Ticaret Bakanlığı
5	Devlet destekleri ve teşviklerinde oluşan kur zararları	Kur oynaklığından kaynaklanan kayıpların telafisi için adımlar atılması,	Teşvik değerlendirme sürecinde oluşan kur farklılıklarının telafisine yönelik çalışmalar yürütülmesi	Ticaret Bak. Hazine ve Maliye Bak.	STK'lar
6	Desteklemelerin belirlenmesinde sektör temsilcileriyle eşgüdümün olmaması	Desteklerin sektörün hedef pazarına ve ihtiyacına yönelik olarak belirlenmesi, Değişikliklerin etki analizlerinin sektör temsilcileriyle paylaşılması	Desteklerine ilişkin mevzuat hazırlıklarında veya değişikliklerinde, sürecin anılan mevzuattan veya değişikliklerden etkilenecek paydaşlarla işbirliği içerisinde yürütülmesi	Ticaret Bakanlığı,	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret ve Sanayi Odaları, İhracatçı Birlikleri

No	Sorun Alanları	Çözüm Önerileri	Eylem Planı	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş
7	Tarımsal finansmana erişimde zorluklar	Sektörlerin faaliyetlerinin niteliğine uygun destekleme mevzuatı hazırlanması	Yatırım kredilerinde vadenin uzatılması, teminat yerine proje üzerinden kredi verilmesi, bankaların ekspertiz süreçlerinde iyileştirme, kredi kullanımında Ziraat Bankası'na krediye erişebilir olarak tanımlanan işletmecilerin diğer bankalarca da tanınmasına yönelik bir sistemin geliştirilerek uygulamaya konulması veya zirai krediler için bankalar arası ortak bir sistem geliştirilmesi	Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Kredi Kooperatifleri	Ticaret Bakanlığı Hazine ve Maliye Bak.
8	Teşvik ödemeleri ve ihracat iade süreçlerinin uzunluğu	Teşvik ödemeleri ve ihracat iade ödemelerinin zamanında yapılması, özellikle AB ülkelerine ihracat sırasında, ihracat iadesine konu belgelerin alınma süreçlerinin kısaltılması	Teşvik ödemeleri ve ihracat iade ödemelerinin zamanında yapılmasına yönelik çalışmalar	TOB Ticaret Bak.	TOB, TADAB STK'lar
9	E-ticaret uygulamalarını kısıtlayıcı önlem ve uygulamaların sektörün rekabet gücüne olumsuz etkisi	Pandemi dönemlerinde en güçlü alternatif olarak karşımıza çıkan e - ticaret kısıtlamalarının sektörün lehine yeniden gözden geçirilmesi	Sektöre yönelik e - ticaret kısıtlamalarının sektörün talepleri göz önünde bulundurularak gerekli çalışmaların yapılması	TOB Ticaret Bak.	Hazine ve Maliye Bakanlığı
10	Sağlık sertifikalarının onay süreçlerinin ve akreditasyon prosedürlerinin uzunluğu	Sertifikasyon ve akreditasyon süreçlerinin, bilgi ve iletişim teknolojileri yaygınlaştırılarak kısaltılması (şarapçılık sektöründe VI 1 ve süt sektörü için)	Sağlık sertifikalarının onay süreçlerinin dijital ortamda yapılması	TOB	Akredite Kuruluşlar
11	Mahreçte iadelerde ayıplı ve hatalı ürünleri geri çekme işlemlerinde yaşanan sorunlar.	Mahreçte iade edilen ürüne uygulanan ithalat prosedürünün hızlandırılması	Mahrecinde iade edilen ürünün iade sürecinin hızlanması Türkiye'ye girişinde bazı analiz ve işlemlerde muafiyet sağlanması	TOB Ticaret Bak.	Ticaret Bak.

No	Sorun Alanları	Çözüm Önerileri	Eylem Planı	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş
12	Meyve Fidanlarının Süs Bitkisi Olarak ihracatında karşılaşılan zorluklar	Süs bitkileri olarak kullanılan meyve fidanlarının ihracat prosedürünün kolaylaştırılması	Süs bitkisi amacıyla yetiştirilen meyve fidanlarının ihracat prosedürünün kolaylaştırılması, söz konusu fidanların meyve amacıyla kullanılmayacağıının Tarım ve Orman İl Müdürlükleri tarafından yerinde de tespit edilebilmesi	TOB	Ticaret Bak.
13	5553 Sayılı Tohumculuk Yasasında Süs Bitkilerinin ayrı bir sektör olarak değerlendirilmemesi	Süs bitkileri sektörünün iç ve küresel piyasalarda tanınırlığını artırmak için Bakanlık bünyesinde müstakil temsiliyeti sağlanması	Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde Süs bitkileri Daire Başkanlığı kurulması	TOB	Ticaret Bak. STK'lar
14	Ana sektör ve tedarikçi firmaların sektörel kümelenmelerin yetersizliği	Sektörel kümelenmelerin teşvik edilmesi	Sektörel kümelenmelerin teşvik edilmesine katkı sağlayacak yasal düzenlemeler	TOB	İhracatçı Birlikleri, STK'lar
15	Sulama altyapı yetersizliği	İhracata konu ürünlerin üretiminde karşılaşılan altyapı sorunlarının giderilerek güçlendirilmeleri	Sulama altyapılarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmesi (Zeytin vb.)	TOB	TOB İlgili Birimler
16	Ülkelerin ithalat vergilerinin yüksekliği	İhracatın artırılması amacıyla hedef pazarlara yönelik anlaşmalar yapılması konusunda girişimlerde bulunmak	Özellikle Kuzey Afrika ülkeleri ve Uzakdoğu ülkeleriyle gümrük vergilerinin in azaltılmasına yönelik girişimler gerçekleştirmek (Süt ve süt ürünler vb.)	Ticaret Bak.	TOB

No	Sorun Alanları	Çözüm Önerileri	Eylem Planı	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş
17	Bazı ülkeler ile veterinerlik alanında işbirliği protokolümüzün olmaması	Potansiyel ihracat pazarlarımızla işbirliği yapılarak belge uyumlaştırma çalışmalarının yürütülmesi ve sertifika veya dolaşım belgelerinin hedef pazar ülkelerince tanınması için girişimlerin hızlandırılması Hedef pazarlarca istenilen belgeler için ihracat firmalarına olan bilgi akışının ve ülkemizdeki ilgili laboratuvarların akreditasyon konusunda çalışmaları hızlandırmak Süt ürünleri ihracatında hedef pazarın kodeksine ve talep ettiği standartlara göre yurtiçinde üretim yapılabilmesi ve ihracatının yapılabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması	Endonezya, Güney Afrika gibi ülkelerle Veteriner Sağlık Sertifikası eşleştirme çalışmalarının yapılması.	TOB	Ticaret Bakanlığı
18	AB ülkelerine ihracatı yasakları	Kanatlı ürünlerinin AB'ye ihracatının yasak olması ülkemiz açısından büyük bir dezavantaj oluşturmaktadır. Bu pazarın açılması sektörümüzün en önemli hedefidir.	Özellikle kanatlı sektöründe yaşanan ihracat yasaklarının kaldırılması yönünde girişimler	TOB, Ticaret Bakanlığı	TİM ve İhracatçı Birlikleri, Sektörel Dernekler
19	İhracatta analiz ve belge sorunları	İthalatçı ülkeler tarafından istenilen bazı belgelerin (Süt ve süt ürünleri sektörü için nükleer analiz, radyasyon belgesi vb.) sadeleştirilmesi	İlgili ülkeler ile girişimler neticesinde prosedürlerin revizesine yönelik girişimlerde bulunulması	TOB	Ticaret Bak.
20	Tarım makineleri sektöründeki sanayicilerimizin sektörün hedef ihracat bölgelerine yönelik doğru pazar bilgileri ve detaylarına sahip olamaması nedeniyle sektörün kapasitesine göre ihracattan yeterli pay alamaması.	İtalya ve Fransa gibi ülkelerin ihracat pazarlarında uyguladığı sanayi odaları personel ve finansmanında ticaret ofisleri benzeri sistemlerin kullanımının sağlanması.	İhtisas grubuna yönelik personel desteği ile Sanayi Odaları ve İhracatçı Birlikleri gibi kuruluşlar desteğinde kurulacak Ticaret Ofisleri ile sektörün için birinci öncelikli hedef pazarlarda etkinliğini arttırması.	Ticaret Bakanlığı	Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, STK'lar, Sanayi Odaları, İhracatçı Birlikleri, Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, TARMAKBİR

No	Sorun Alanları	Çözüm Önerileri	Eylem Planı	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş
21	İhracatçının hedef pazarların ithalat prosedürlerine erişimi konusunda kolaylık ihtiyacı	TOB ve Ticaret Bakanlığının ülkelerle ikili ilişkiler çerçevesinde ticarete ilişkin prosedürlerin aktarılması ve paylaşılmasında mekanizmalar oluşturulması	İhracatçının hedef pazarların ithalat prosedürlerine (sağlık sertifikaları, lojistik vb) erişimi konusunda kolaylık sağlanması	TOB Ticaret Bak.	Ticaret Bak.
22	Lojistikle yaşanan problemler ve mali sıkıntılar	Özellikle Batı Afrika'ya yapılan süt ihracatında en fazla sıkıntı yaşanan navlun masraflarının makul düzeye çekilmesi ve verimli bir para transferinin temin edilmesi, THY havayolu kargo taşımacılığında yapılan indirim uygulamalarına süs bitkileri gibi ürünlerinde dâhil edilmesi	Navlun desteğinin sunulması, ihracata konu olan ürünler için hava kargonun daha çok tercih edilmesi için Türk Hava Yolları taşımada indirim gitmesi	TOB THY Ticaret Bakanlığı	Ticaret Bakanlığı STK'lar
23	Hem iç tüketime sunulan hem de ihraç edilen Türk şarapları için kalite garanti kriterlerinin geliştirilmesi için Kamu, STK ve özel sektörün dâhil olduğu oluşumların bulunmaması	Yasal düzenlemelerin bu çerçevede güncellenmesi	Gerekli yasal düzenlemelerinin yapılması ile üretim aşamaları ve piyasada yapılacak denetimler ile yaptırımların uygulanması,	TOB GKGM	TOB GKGM TADAB, Üniversiteler Birlikler Dernekler
24	Meyve esansları kullanılarak üretilen aromalı likörlerin gerek iç gerekse dış pazarlarda şarap kategorisinde satılması nedeniyle hem tüketicinin hem de sektörün olumsuz etkilenmesi	Aromalı likörlerin şarap kategorisinde satılması ve şarap piyasasına etkileri konusunda çalışmalar yapılması	Üretilen şarapların değerlendirilmesi için duyu analizler ve tadım yöntemleri geliştirilmesi için kamu, STK ve özel sektörün dâhil olduğu yapıların oluşturulması	TOB Ticaret Bak.	Özel Sektör STK'lar
25	Zeytinyağında taklit, tağşiş ve kayıt dışı üretimle mücadele	İhracatta rekabet gücünü olumsuz etkileyen taklit, tağşiş ve kayıt dışı üretim ile ilgili denetim, kontrol ve yaptırımların artırılması	Taklit, tağşiş ve kayıt dışı üretimin önüne geçilebilmesi için denetimlerin ve cezai yaptırımların artırılarak, daha ağır tedbir ve yaptırımlar uygulanması.	TOB	TOB GKGM

No	Sorun Alanları	Çözüm Önerileri	Eylem Planı	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş
26	Kaliteli ve mevzuata uygun üretim yapan yüksek AR-GE yatırımları ile inovatif firmaların, fikri mülkiyet haklarını ihlal eden, kayıt dışı istihdam ve satış yapan mikro ve küçük ölçekli firmaların haksız rekabetine maruz kalmaları	Sektördeki merdiven altı olarak tabir edilen firmaların birleşmeye, büyümeye, alt tedarikçi olmaya ya da piyasadan bir şekilde çekilmeye teşvik edilmesi.	Haksız rekabetin önlenmesi için yasal düzenlemelerin uygulama ve denetim ayaklarının güçlendirilmesi, etkin piyasa gözetimi ve denetimi yapılması, teşviklerin daha belirleyici kriterler çerçevesinde verilmesi.	Ticaret Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı,	TOBB, Sanayi ve Ticaret Odaları, Hazine ve Maliye Bakanlığı, STK'lar, TARMAKBİR
27	Kuru meyvelerde kalite ve gıda güvenilirliğini artırmaya yönelik destekleme politikaları ile uyum eksikliği	Üretim aşamasında sorunların çözümü, desteklerin çapraz uyum gıda güvenliği ve destekleme politikalarının entegrasyonu	İhracata yönelik ürünlerin üretiminde pestisit, kalıntı sorununu ortadan kaldıracak denetim ve kontrollerin yapılması, biyoekonomi stratejisi çerçevesinde kaliteli üretim ve gıda güvenliği için sorunların çok yönlü bir yaklaşımla ele alınması	TOB Ticaret Bakanlığı	TOB ABDGM TOB TRGM TOB BÜGEM Ticaret Bak. İhracat Genel Müdürlüğü Bitki Koruma Ürün Bayileri
28	Pestisit denetim uygulamalarında tüm sorumluluğun ürün tedarikçisi firmada olması	Bitki koruma ürünlerinin birincil uygulayıcısı olan üreticilerin izlenebilirlik sistemi içerisinde ihracatçı firmalar gibi sorumluluk sahibi olması	Kalıntı izleme sisteminde daha sağlıklı olarak üretici ve ihracatçının da yer alacak şekilde güncellenmesi, mevzuat değişikliklerinin saha ile uyumlu bir şekilde düzenlenmesi	TOB	Ticaret Bakanlığı
29	Tarımsal üretimde (Su ürünleri ve hayvancılık) karbon ayak izinin çevreye olumsuz etkisi	Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Paris Anlaşması gibi çevreci politikalar ile önemi artan karbon salınımının düşürülmesine yönelik çalışmalar yapılması	Tarımsal ürün üretiminde karbon salınımını artıran faktörlerin belirlenmesi ve düşürülmesine yönelik projeler ve alternatif çözümler geliştirilmesi, buna uygun üretim yapan firmalara yönelik çalışmalar yürütülmesi	TOB	TOB BÜGEM
30	İklim değişikliğinin Türkiye'nin biyoçeşitliliği üzerinde olumsuz etkileri	Dış ticarete konu olan ve çevresel faktörlerden olumsuz etkilenen tarımsal ürünler için yeni üretim alanlarının planlanması ve üretimin teşvik edilmesi	İklim değişikliği senaryoları çerçevesinde üretim ve üretim alanlarının planlanmasına yönelik programlar hazırlanması	TOB	TOB BÜGEM

No	Sorun Alanları	Çözüm Önerileri	Eylem Planı	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş
31	Türk şaraplarının tanıtımının azlığı	Mevcut Türk şaraplarının yanısıra yeni üzüm çeşitlerinden üretilecek şarapların da dünya piyasalarında tanıtımının sağlanması	Tanıtım organizasyonları düzenlenmesi ve sektörün uluslararası tanıtım etkinliklerine katılımının teşviki ve özendirilmesi	TOB Ticaret Bak.	TOB, BÜGEM TOB, TAGEM
32	Markalaşma	Dış pazarlarda Türk Makarnası marka algısını güçlendirmek ve marka değeri oluşturmak için "Anadolu Durum Buğdayı" kimliğinin oluşturulması	Anadolu Durum buğdayı kimliğinin tanıtım faaliyetlerinde kullanılması	TOB Ticaret Bak.	Kültür ve Turizm Bak. İhracatçı Birlikleri
33	Kaliteli üzüm tedarik sorunu ve yeni şaraplık üzüm çeşitlerinin üretiminin mevcut olmamasının uluslararası rekabete olumsuz etkisi	Mevcut üretimin artırılmasının yanı sıra kaliteli, farklı üzüm çeşitlerinin üretiminin desteklenmesi ve benimsetilmesi	Şarap yapımına elverişli farklı üzüm çeşitlerine yönelik AR-GE çalışmaları, şaraplık üzüm yetiştirilen işletmelerin kayıt, veri tabanı ve izleme sistemlerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar, uluslararası şarap piyasalarına uyum ve entegrasyonun sağlanmasına yönelik uygulamaların artırılması, ekilemeyen, kıraç, taşlı, yamaç vb. dezavantajlı alanların ve sökülün bağ alanlarında yeniden şaraplık üzüm üretiminin özendirilmesi, yurt içi veya ihracata yönelik sözleşmeli üretim yoluyla üretimin cazip hale getirilmesi	TOB Hazine ve Maliye Bak.	TOB, BÜGEM TOB, TRGM
34	İhracata yönelik zeytin çeşitleri açısından rekabet gücünün	Zeytincilikte üretim bölgelerinin iklim ve toprak şartları ile uyumlu, bölgelere adaptasyonunu tamamlamış çeşitlerin dikiminin sağlanması	İhracata yönelik zeytin çeşitlerinin üretiminin yaygınlaştırılması ve teşviki	TOB	TOB BÜGEM TOB TAGEM
35	Süs Bitkileri İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri bulunmaması	Süs bitkileri üretiminde arazi ve kiralama sorunlarını aşabilmek adına uygun hazine arazilerinin tahsisine yönelik çalışmalar	Süs bitkileri yetiştiriciliğine uygun bölgelerde Süs Bitkileri İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri kurularak kümelenme sağlanması ve bu bölgelerde modern mezarlar inşa edilmesi	TOB	Hazine ve Maliye Bakanlığı

No	Sorun Alanları	Çözüm Önerileri	Eylem Planı	Sorumlu Kuruluş	İşbirliği Yapılacak Kuruluş
36	İçerik bakımından zengin farklı makarna çeşitleri talebinin karşılanmasındaki yetersizlikler	Dış talebe uygun mineral ve vitaminlerle zenginleştirilmiş olan ve farklı tahıl ve bakliyat ürünlerinden üretilen makarna üretiminin artırılması	Bu ürünlere yönelik AR-GE destekleri ile yatırım desteklerinin artırılması	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	TOB, Ticaret Bak. Üniversiteler
37	Yetiştiricilik yoluyla elde edilen su ürünlerinin ihracatında alıcı ülkelerin yüksek vergi oranı uygulaması	Su ürünleri ihracatında vergi indirimi	Ülkemizden su ürünleri ihraç edilecek ülkelerde ürünlerimize yönelik gümrük vergilerinin düşürülmesi	TOB Ticaret Bakanlığı	STK'lar
38	Navlun fiyatlarının yüksek olması.	Fiyatların makul düzeye çekilmesi	Ülkemizden su ürünleri ihracatı amacıyla yapılan sevkiyatlarda hava kargonun daha çok tercih edilmesi için Türk Hava Yolları taşımada indirimine gitmesi	TOB THY Ticaret Bakanlığı	STK'lar

KAYNAKÇA

06

KAYNAKLAR

- Alagöz M, Ceylan O, 2015. Dünya Ticaretinde Tarife Dışı Engeller: 2008 Krizi Sonrası Yaşanan Gelişmeler. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 15(30): 59- 85.
- Anonim, 2011. Bitkisel Gıda ve Yemin İhracatında Sağlık Sertifikası Düzenlenmesi ve İhracattan Geri Dönen Ürünler İçin Uygulama Yönetmeliği. T.C. Resmi Gazete, Ankara.
- Anonim, 2012. Food Import and Export Inspection and Certification Systems. World Health Organization. Codex Alimentarius Commission, 112 p., Rome-Italy.
- Anonim, 2018a. https://www.tarim.gov.tr/GKGM/Belgeler/Mevzuat /TGK_ Mevzuat Listesi
- Anonim, 2018b. Bazı Tarım Ürünlerinin İhracatında ve İthalatında Ticari Kalite Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2018/21). Ekonomi Bakanlığı, 6s. Ankara.
- Anonim, 2021. Bazı Tarım Ürünlerinin İhracatında ve İthalatında Ticari Kalite Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2021/21)
- Bars T, Uçum İ., Akbay C. 2018. ARIMA Modeli ile Türkiye Fındık Üretim Projeksiyonu, KSÜ Tarım ve Doğa Derg 21 (Özel Sayı): 154-160.
- Beghin JC, 2014. The Protectionism of Food Safety Standards in International Agricultural Trade. Agricultural Policy Review, 1(5): 7-9.
- Cufaoğlu G, Doğru AK, Ayaz ND, 2015. Türk Gıda Mevzuatında Risk Analizi. Etlik Vet Mikrobiyal Dergisi, 26(1): 23-28.
- Çakmak E H ve Kasnakoğlu H. 2016. Tarım Raporu, Türkiye İhracatçılar Meclisi.
- ÇTSO 2017. Un ve Unlu Mamuller Sektör Raporu, Çerkezköy Ticaret ve Sanayi Odası.
- Dal B., Kızılaslan H. 2019. Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'nin Yaş Sebze ve Meyve Sektörü, XI. IBANESS Kongreler Serisi, Tekirdağ)
- Demirel O., Önder K, Hatırlı S. 2017. Dünya Kuru Kayısı Piyasasında Fiyat Geçirgenliği, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.22, S.3, s.903-913)
- Doğan E. 1991, Türkiye ve Avrupa Topluluğunda Tarım Ürünleri Dış Ticaret Politikaları, AÜ, Tarım Ekonomisi YL Tezi.
- Erol E. 2015. Türkiye Tarımsal Dış Ticaretinin Yapısal Analizi ve AB Sürecinin Etkileri, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, AB Uzmanlık Tezi
- Erdem, C. 2015. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Tarımsal Dış Ticaretine Etkileri, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, AB Uzmanlık Tezi.
- Eruygur, N. 2019. Türk Tarım sektörünün Avrupa Birliği Karşısındaki Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi Kullanılarak Analizi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, YL Tezi.
- Erzin N. 2018. Türkiye Bitkisel Yağ Üretim Sorunları ve Çözüm Önerileri, TC İstanbul Kültür Üniversitesi, YL Tezi
- Eximbank, 2021. <https://www.eximbank.gov.tr/>
- FAO, 2021. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/>
- Halabi SF, Lin CF, 2017. Assessing the Relative Influence and Efficacy of Public and Private Food Safety Regulation Regimes: Comparing Codex and Global GAP Standards 72 Food & Drug L.J.262.

- Han, E., & Kaya, A. (2012). İktisadi Kalkınma ve Büyüme, Anadolu Üniversitesi Yayını No.1575
- İnançlı, S. (2011), Türkiye’de ve Sakarya’da Tarım Ürünleri Ticareti ve Karşılaşılan Engeller, <https://www.stb.org.tr/>
- Karakaş G, Erdal G. 2017. Döviz Kuru Oynaklığının Türkiye’nin Tarımsal Dış Ticaretine Etkisi, Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, 5(6): 668-675, 2017
- Karlı B., Gül B., Kadakoğlu B. 2019. Türkiye’nin Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracat Potansiyeli, Ziraat Fakültesi Dergisi 14 (2):201-211)
- Ketboğa M ve Danacı M C. 2020 Dış Ticaretin Yapısal Sorunlar, Bu Sorunların Firmaların Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri, Malatya Örneği, İnönü Üniversitesi, Doktora Tezi, Malatya.
- Kızıltuğ T. Ve Fidan H. 2019. Hatay İlinin Portakal Üretimi ve Dış Ticarete İşletmelerin Pazarlama Stratejileri, KSÜ Tarım ve Doğa Derg 22(2): 281-293
- Livermore MA, 2006. Authority and Legitimacy in Global Governance: Deliberation, Institutional Differentiation, and The Codex Alimentarius. New York University Law Review, 81(2): 766-801.
- Lupien JR, 2000. The Codex Alimentarius Commission: International Science – Based Standards, Guidelines and Recommendations. AgBioForum, 3(4): 192-196.
- Mangır F ve Fidan A. 2017. Grubel-Lloyd Endeksi İle Endüstri-İç Ticaret Analizi: Tarım Sektörü Türkiye Örneği, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 19 (33): 45-51, 2017 ISSN: 2147 - 7833
- Millstone E, Zwanenberg PV, 2002. The Evolution of Food Safety Policy – Making Institutions in the UK, EU and Codex Alimentarius. Social Policy & Administration, 36(6): 593- 609.
- MTB, 2021. Zeytinyağı Sektör Raporu 2019-2020, <https://manisatb.org.tr//zeytinyagi-2019-20.pdf>
- OECD, (1996) The Knowledge – Based Economy, OECD Press, Paris, 7 – 43.
- Onat B., Arıoğlu H., Güllüoğlu L. Kurt C., Bakal H. 2017. Dünya ve Türkiye’de Yağlı Tohum ve Ham Yağ Üretimine Bir Bakış, KSÜ Doğa Bil. Derg., 20 (Özel Sayı), 149-153.
- Ordukaya A. 2008. Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması Açısından Türkiye ve Avrupa Birliğinin Karşılaştırılması, AB Uzmanlık Tezi, s.101, Ankara.
- Öncırak M. 2019. Çay Sektörü ve Türkiye Ekonomisi, Uludağ Üniversitesi SBE YL Tezi, s.129
- Özbey F R. 2000. “Türk Sanayileşme Sürecinde Bütünleştirilmiş Strateji”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, GGBF Dergisi. Cilt:2, Sayı:1 Temmuz 2000, s.75-93.
- Özer OO. Gürer B. Taşkaya Top B. Kan M. 2019. Tarife Dışı Engellerin Türkiye’nin Tarım Ürünleri Dış Ticaretine Olan Etkisi, December 2019 Tarım Ekonomisi Dergisi 25(2):185-194, DOI: 10.24181/tarekoder.603789
- Peker AE 2016. Türkiye Hububat ve Baklagil Alt Sektörünün Avrupa Birliği Pazarı Karşısındaki Rekabet Gücü, KSÜ İİBF Dergisi.
- Ravi AP, 2008. Why Would International Administrative Activity Be Any Less Legitimate. A Study of the Codex Alimentarius Commission, 9 GER. L.J. 1693, 1703 (2008)
- Somogyi A, Hathcock J, Biesalski HK, Blumberg JB, Antoine JM, Edwards G, Prock P, 2011. Scientific Issues Related to Codex Alimentarius Goals: A Review of Principles, with Examples. Regulatory Toxicology and Pharmacology. 60(2011): 161-164.
- Şahin, H. (2012), Türkiye Ekonomisi. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları

- Trademap, 2021. <https://www.trademap.org/>
- Ticaret Bakanlığı, 2019. 2018 Yılı Fındık Raporu, <https://ticaret.gov.tr/data/>
- Ticaret Bakanlığı, 2021a. <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/arastirma-ve-raporlar>
- Ticaret Bakanlığı, 2021b. Devlet Yardımları Rehberi, <https://ticaret.gov.tr/>
- Ticaret Bakanlığı, 2021c. 2019 Yılı Pamuk Raporu, <https://ticaret.gov.tr/>
- TİM. 2015. Türkiye İhracatçılar Meclisi, İhracatçı Eğilim Araştırması 1. Çeyrek Sonuçları Ocak-Mart 2015 Gerçekleşmeleri, Nisan -Haziran 2015 Beklentileri, Nisan 2015, İstanbul. (17.05.2015)
- TOB, 2018. Su Ürünleri Sektör Politika Belgesi, 2019-2023, TAGEM
- TOB, 2021a. <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM>
- TOB, 2021b. Süs Bitkileri Sektör Politika Belgesi 2020-2024, TAGEM
- TOB, 2021c. Tarım Ürünleri Piyasaları, Tavuk Yumurtası, SGB, Ankara.
- Tonus Ö. 2007. Gümrük Birliği sonrasında Türkiye’de Dışa açıklık ve Sanayileşme, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi No. 17 pp. 193-214.
- TÜİK, 2008. Dış Ticaret İstatistikleri ve Endeksleri, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-2.
- TÜİK, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>
- Türker, M.T., (2007), Dışa Açık Büyüme: Türkiye Örneği, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1782, İktisadi ve İdari Bilimler fakültesi Yayınları, No: 204, Eskişehir.
- TÜRKŞEKER, 2020. https://www.turkseker.gov.tr/data/dokumanlar/2020_Sektor_Raporu.pdf
- TÜRKTOB, 2021. Tohumculuk Sektör Raporu, 2020, <https://www.turktob.org.tr/>
- TÜSİAD, 1991. “21. Yüzyıla Doğru Türkiye: Geleceğe Dönük Bir Atılım Stratejisi,” TÜSİAD Yayınları, İstanbul.
- UNSD, 2006. Standard International Trade Classification Revision 4, Department of Economic and Social Affairs Statistics Division Statistical Papers Series M No. 34/Rev. 4, Rev.4, New York, 2006.
- UNSD, 2008. International Standard Industrial Classification of All Economic Activities (ISIC) Revision 4, Department of Economic and Social Affairs Statistics Division, Statistical Papers, Series M No. 4, Rev.4, New York, 2008.
- UTK, 2015. Ulusal Turunçgil Konseyi, <http://utk.org.tr/>
- Ürüt Kelleci, S. 2009. “Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye’nin Rekabet Gücü: Karşılaştırmalı Üstünlükler Modeline Göre Sektörel Bir Analiz,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Aydın.
- Uzun B. 2019. Türkiye Çikolata ve Şekerli Mamuller Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücünün İncelenmesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, YL Tezi, s.140
- Yavuz R A. Ve Karakaş B B. 2021. 1980 Sonrası Türk Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt/Volume: 2, Sayı/No: 1, Yıl/Year: 2021, 1-15

+90 312 307 60 00

+90 312 307 61 90

<https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM>

Dumlupınar Bulvarı Eskişehir Yolu 10.km
Üniversiteler Mh. 06800 Çankaya / ANKARA